

En inblick i familjens vardag?

Om intensiva barnvårdsutredningar

Lotta Dagná

FoU
Nordväst

STOCKHOLMS LÄN

Rapport 2004:1

Rapport 2004:1

**Forsknings- & utvecklingsenheten
För socialtjänstens individ- och familjeomsorg
i nordvästra Stockholm:**

Ekerö, Järfälla, Sigtuna, Sollentuna, Solna, Sundbyberg,
Upplands-Bro, Upplands Väsby

En inblick i familjens vardag?

Om intensiva barnavårdsutredningar

Lotta Dagnå

Lotta Dagnå
En inblick i familjens vardag?
Om intensiva barnavårdsutredningar
Rapport 2003:5

FoU-Nordväst – Forsknings- & utvecklingsenheten för socialtjänstens
individ- och familjeomsorg i nordvästra Stockholm. Beställningen görs från
FoU-Nordväst, Tingsvägen 17B, 191 86 Sollentuna
Fax 08-625 17 69 eller via email: fou-nordvast@sollentuna.se

© Alla rättigheter förbehållna Forsknings- och
utvecklingsenheten samt författaren.
Grafisk form omslag: Cristina Josefsson
Tryck: Tryckpaketet

ISBN 91-89681-08-8

ISSN 1651-0399

Förord

Författaren till denna utvärdering skriver i sitt slutord om socialtjänstens uppdrag att utreda barn som en av socialtjänstens viktigaste uppgifter där

”... det inte går att överskatta betydelsen av kunskap och metodutveckling inom detta område. Det är knappast stimulerande att som socialsekreterare läsa forskningsrapporter som till stora delar handlar om alla brister som finns i verksamheten och hur dåliga socialsekreterare är på att utreda. Med den press många socialsekreterare arbetar under krävs det åtskilliga kullerbyttor både i tanke och känsla för att kunna vända på kritiken och se den som en sporre till utveckling. Ändå är det viktigt att komma dithän.” (sid 91)

Att sporra till utveckling via kunskap är ett av de viktigaste uppgifterna forskning och FoU-verksamhet inom socialt arbete kan ikläda sig. Det är också vad denna rapport erbjuder – en bit i det stora pussel som läggs för att socialtjänstens medarbetare ska ges bättre grund att kreativt utveckla metoder att utreda barns förhållanden, när de misstänks fara illa.

I denna undersökning studeras ett projekt med intensiva barnavårdsutredningar i Sollentuna kommun. Ett övergripande syfte är att belysa hur utredningarna genomförts, med särskilt fokus på

- om barnens görs synliga i utredningsprocessen
- på vilket sätt familjerna görs delaktiga
- om någon förändring påbörjas

Perspektivet är socialarbetarnas och familjernas, inte minst barnens. De visas också bli synliggjorda, via samtal och lek, samtidigt som ett dilemma uppstår när frågan om föräldrarnas omsorgsförmåga ändå måste ställas i fokus.

Ett annat dilemma är föräldrarnas upplevelse av delaktighet kontra det faktum att de samtidigt är föremål för granskning och myndighetsutövning. Slutligen är en mycket intressant fråga relationen mellan den intensiva utredningsinsatsen och vilket stöd familjerna sedan

får – finns det ett glapp däremellan och vilken roll spelar utredningen som motivation för föräldrarna till förändring, också efter avslutad utredning?

Arbetet med föreliggande rapport har genomförts av Lotta Dagnå, Sollentuna Kommun, inom ramen för FoU-Nordvästs så kallade FoU-projekt. Handledare har varit Eva Wåhlander, Socialhögskolan, Stockholms Universitet. Arbetet har följts av en seminariegrupp med socialsekreterare från nordvästkommunerna. Rapporten har seminariegranskats och behandlats bland annat vid FoU-seminariet vid Socialhögskolan.

Sollentuna i januari 2004

Ann Palm, FoU-chef

Innehåll

Kapitel 1

Intensiva utredningar – bakgrund och syften

1.1	Inledning	7
1.1.1	Intensivutredningsprojektet i Sollentuna	9
1.2	Forskning om barnavårdsutredningar	11
1.2.1	Intensivutredningar	13
1.3	Teoretiska utgångspunkter	16
1.4	En socialarbetares tankar om utredningsprocessen	20
1.4.1	Om barnens position i utredningsprocessen	20
1.4.2	Familjernas delaktighet i utredningsprocessen	22
1.4.3	Förändringar i familjen	23
1.4.4	Erfarenheter som socialarbetare	24

Kapitel 2

Syfte och metod

2.1	Studiens frågeställningar och syften	25
2.1.1	Begreppsdefinitioner	26
2.2	Metod	29
2.2.1	Metoddiskussion	32
2.2.2	Generaliserbarhet och validitet	34
2.3	Presentation av utredningarna	35

Kapitel 3

Hur barnen blir synliga i utredningsprocessen

3.1	Att lyssna på barnen	38
3.2	Insyn i Familjen	39
3.3	Metoder för att göra barnen synliga	42
3.4	Referenters röster om barnen	44
3.5	Föräldrars svårigheter och barns behov	46
3.6	Vad är väsentligt i utredningen?	47
3.7	Sammanfattning	47

Kapitel 4

Familjernas delaktighet i utredningsprocessen

4.1	Förståelse av utredningens orsak och syfte	49
4.2	Bemötande och miljö	51
4.3	Acceptans – delaktighet	54
4.4	Att förstå ”metoden”	55
4.5	Har familjerna blivit förstådda?	58
4.6	Sammanfattning	60

Kapitel 5

Förändringar i samband med utredningsprocessen

5.1	Synen på socialtjänsten	62
5.2	Relationen klient – socialsekreterare	64
5.3	Skillnader i familjen	64
5.4	Stöd och insatser från socialtjänsten	67
5.5	Sammanfattning	70

Kapitel 6

Analys och avslutande diskussion

6.1	Analys av utredningsmodellen och utvärderingens syften	72
6.1.1	Hur blir barnen synliga?	75
6.1.2	Är familjerna delaktiga?	78
6.1.3	Inträffar några förändringar?	80
6.2	Avslutande diskussion	82
6.2.1	Insynen	84
6.2.2	Miljöns betydelse	86
6.2.3	Familjernas starka sidor	88
6.2.4	Utredningarna ur ett könsperspektiv	88
6.2.5	Några kritiska synpunkter	89
6.3	Avslutande ord	91

Bilagor

1.	Intervjuguide till föräldrar	94
2.	Intervjuguide till barn	96
3.	Intervjuguide till socialsekreterare	97
4.	Litteraturförteckning	100

Kapitel 1

Intensiva utredningar – bakgrund och syften

1.1 Inledning

En av socialtjänstens viktigaste uppgifter är att utreda och bedöma barn som misstänks fara illa samt föreslå dem stöd, hjälp och i vissa fall skydd. Skyldigheten att genomföra dessa utredningar är reglerad i lag. När socialnämnden får veta något som kan betyda att ett ingripande till skydd eller stöd för ett barn är nödvändigt skall en utredning inledas utan dröjsmål (SoL 11:1). Utredningen skall inte göras mer omfattande än nödvändigt och senast inom fyra månader skall den vara slutförd (SoL 11:2). Barn som fyllt femton år har själva rätt att föra sin talan medan yngre barn bör höras om det är till nytta för utredningen och barnet inte kan antas ta skada.

Flera av bestämmelserna i FN:s konvention om barnets rättigheter har infogats i socialtjänstlagen. Av artikel tre framgår att barnets bästa skall komma i första rummet i alla frågor som rör barn. Liknande formuleringar finns i socialtjänstlagen om att särskild hänsyn skall tas till barnets bästa när åtgärder rör barn (SoL 1:2). I artikel tolv beskrivs barnets rätt att uttrycka sina åsikter och att hänsyn till barnets vilja, med beaktande av ålder och mognad, skall tas. I socialtjänstlagen betonas vikten av att barnets inställning så långt som möjligt klarläggs när en åtgärd rör ett barn (SoL 3:5 2 st.).

Syftet med en barnavårdsutredning kan kortfattat beskrivas som *ett försök att allsidigt belysa ett barns situation som av någon anledning misstänks fara illa*. Utredningen skall leda till en bedömning och förslag om eventuella insatser. En del utredningar avslutas utan förslag om insatser, andra med förslag om frivilliga insatser och ett fåtal utredningar avslutas med beslut om tvångsinsatser som föräldrarna (och ungdomen om han/hon är över 15 år) inte samtycker till.

Som socialsekreterare har jag upplevt att en del föräldrar är direkt positiva till kontakten med socialtjänsten och har förhoppningar om att kunna få hjälp. En del "går med på" att barnet utreds och samarbetar även om de egentligen inte vill. Jag skulle vilja kalla det för

lydnad eller respekt för myndigheten och den makt socialtjänsten faktiskt har. Andra är öppet avvisande och ibland även fientligt inställda till socialtjänsten. Ingångsläget i en familj varierar och detta påverkar sannolikt både relationen mellan socialsekreterare och familj, metoder och den skriftliga produkt som utredningen utmynnar i.

Socialtjänstens arbete med utredningar om barn uppmärksammas idag både inom forskning och praktisk verksamhet. Socialstyrelsen bidrar till kunskaps- och metodutveckling inom området bland annat genom projektet BBIC (Barns behov i Centrum) som inspirerats av metoder i engelsk barnavård och som prövas i ett antal kommuner i landet (Socialstyrelsens hemsida). Länsstyrelsen i Stockholm har sedan 1998 granskat barnavårdsutredningar för att se hur bestämmelserna om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals tillämpas i praktiken. Utgångspunkten för granskningen har varit att barnets bästa inte kan bedömas om inte behoven är väl utredda (Länsstyrelsen i Stockholms län, 2002:16). Metodutveckling diskuteras i många kommuner i landet och olika modeller för utredningar växer fram. Sedan början av 1990-talet har barnavårdsutredningar studerats systematiskt och varit föremål för en rad vetenskapliga studier (Andersson m.fl.1996)

Forskningen visar bland annat att det finns en oenighet bland socialsekreterare om vilka barn som bedöms fara illa och att de riskbedömningar som görs brister i prognosförmåga (Sundell & Egelund, 2001). Socialtjänsten har kritiserats för att använda obestyrkta och skevt utvalda påståenden i sina utredningar. En del forskare har framfört att själva begreppet utredning är missvisande eftersom det snarare rör sig om tillrättalagd bevisföring (Andersson m.fl., 1996).

Att utreda barn, oavsett föräldrars samtycke, är ett stort integritetsintrång i en familjs privata sfär. Att myndigheten har rätt att involvera sig i familjen på detta sätt betyder också att verksamheten är viktig att granska. För att kunna utveckla metodik i handläggning av barnavårdsärenden är det nödvändigt att ta reda på vilka brister som finns i dag. Lika viktigt torde det vara att granska det som fungerar, vad det är och hur det kommer sig att det fungerar. Detta kan, likväl som ett klarläggande av brister, bidra till metodutveckling och förbättringar i arbetet med barnavårdsutredningar.

1.1.1 Intensivutredningsprojektet i Sollentuna

I Sollentuna bildades 1999 en arbetsgrupp med socialsekreterare från utrednings- och behandlingsenheterna i kommunen med syfte att bidra till förändring och metodutveckling i arbetet med barnavårdsutredningar. En avsikt var att arbeta fram förslag till alternativa utredningsmetoder. Kontakt togs med socialstyrelsen för att få tips och råd om intressanta projekt. Arbetsgruppen gjorde ett antal studiebesök, bland annat i Haninge. Där fanns sedan flera år tillbaka ett par utredningslägenheter dit familjer med barn kom för att utredas i öppenvård under en komprimerad tid. En heltidsanställd socialsekreterare var knuten till varje lägenhet. Socialsekreteraren genomförde utredningen i lägenheten tillsammans med handläggaren för den familj som skulle utredas. De arbetade koncentrerat med en familj i taget under en fyra veckorsperiod. Familjen kom vanligtvis till lägenheten fyra dagar i veckan. Detta sätt att genomföra barnavårdsutredningar utvecklades först på Gotland som ett alternativ till att placera barn och familjer på institution för utredning. Arbetssättet inspirerade ett antal kommuner i Sverige att bygga upp liknande verksamheter. Arbetsgruppen i Sollentuna fastnade för modellen med utredningar i lägenhet främst av följande skäl:

- de som praktiserat modellen under en längre tid var positiva till arbetssättet
- modellen gav möjlighet att arbeta koncentrerat med en familj i taget
- det fanns en tydlig struktur i arbetet.

I maj 2000 tillstyrkte socialnämnden i Sollentuna socialtjänstkontorets förslag att utveckla arbetet med intensivutredningar av barn och familjer i hus/lägenhet. På familjeavdelningen bildades en projektgrupp bestående av tre socialsekreterare samt en projektledare.

Från oktober 2000 och under våren 2001 utvecklade projektgruppen den utredningsmetod och ram som skulle utgöra basen för kommande intensivutredningar. Ytterligare studiebesök gjordes under våren i Vallentuna, Visby och på Kungsholmen, som sedan en längre tid arbetat med intensivutredningar i lägenhet. Under samma period kontaktades samarbetspartners som BUP¹, vårdcentralen, försäkrings-

¹ Barn och Ungdomspsykiatri

kassan och skolhälsovården för att diskutera möjligheter till samarbete och diskutera föräldrars möjlighet att vara sjukskrivna under utredningstiden. Ett samarbete med FoU Nordväst² etablerades och en diskussion om utvärdering av projektet påbörjades. Ett av kommunens hus, en mindre villa i centrala Sollentuna, ställdes till projektets förfogande och i maj började lokalerna renoveras och inredas.

Den utredningsmodell som utarbetades av projektgruppen liknade i stora delar den som praktiserats i Haninge och på Gotland. En familj, med ett eller flera barn, skulle under fyra veckor utredas i villan. Planen var att hela, eller delar av familjen, tillsammans med två socialsekreterare, skulle vistas flera timmar per dag, fyra dagar i veckan, i huset där utredningen genomfördes. Avsikten var att en del av utredningstiden skulle användas till att göra hembesök, utflykter mm. Referenter i utredningarna skulle bjudas in till huset för samtal och eventuella konsultationer av psykologer, alkohol- och missbruksmottagning etc. skulle också genomföras där.

En socialsekreterare knöts till projektet för att arbeta heltid med barnvårdsutredningar i villan. Hon skulle ansvara för dokumentationen och sammanställa den skriftliga utredningen. Den andra socialsekreteraren var den som inlett utredning och som skulle ansvara för eventuell fortsatt handläggning av ärendet efter avslutad utredning.

Efter de fyra veckorna skulle utredningen skrivas för att sedan kommuniceras med familjen. En extern handledare med familjeterapeutisk utbildning skulle vid minst ett tillfälle under varje utredning ge socialsekreterarna handledning. Som stöd för metodutveckling fanns den projektgrupp som varit med under uppbyggnadsfasen. Organisatoriskt sorterade utredningsprojektet under Barn- och familjeenheten som utreder barn upp till tolv år. Avsikten var att även äldre barn skulle kunna utredas i huset.

I oktober 2001 utreddes det första barnet i villan. I november 2002 hade sammanlagt elva barn från sju familjer utretts där. Projekttiden löper till den 31:a december 2003.

Avsikten med denna studie är att utvärdera och diskutera intensivutredningsprojektet i Sollentuna ur familjernas och socialsekreterar-

² Forsknings- och utvecklingsenheten för socialtjänstens individ och familjeomsorg i Stockholm Nordväst

nas perspektiv. Innan jag närmare beskriver frågeställningar och metoder som använts i undersökningen följer en kort forskningsöversikt, en redovisning av teoretiska utgångspunkter som varit till hjälp i studien samt en intervju med den socialsekreterare som sedan projektets start arbetat heltid i villan.

1.2 Forskning om barnavårdsutredningar

Socialt arbete har varit ett forskningsämne i Sverige sedan 1977. Under senare år har allt fler vetenskapliga undersökningar och doktorsavhandlingar med inriktning mot social barnavård genomförts. Sedan början av 1990-talet har barnavårdsutredningar studerats systematiskt (Hessle m.fl., 1996). Den äldre litteraturen (1970 till början av 80-talet) inom fältet är mer orienterad kring vad som händer i mötet mellan klient och socialsekreterare medan senare litteratur snarare fokuserar den administrativa och juridiska processen (Gladher, 2002). Forskningsintresset för barnavårdsutredningar är inte unikt för Sverige. Trots detta konstateras att kunskapsbristerna överväger den kunskap som faktiskt finns inom området (Sundell & Egelund, 2001). Enligt Sundell och Egelund (a.a) är detta överraskande med tanke på att social barnavård funnits i Sverige sedan etthundra år tillbaka *"och att det handlar om ett myndighetsutövande som kan få omvälvande konsekvenser för barn och föräldrar"*. (a.a., 166-167). Kunskap om barnavårdsutredningar kan, förutom från forskningen, hämtas från offentlig statistik, från socialarbetarnas kliniska erfarenheter och från lokalt utvecklingsarbete. Sundell och Egelund (a.a) menar att forskningen med relativ säkerhet visar att:

- Oenighet råder bland socialsekreterare om vilka barn som far illa och att detta delvis är avhängigt moral, kultur och tid.
- Högst hälften av de barn som misstänks fara illa anmäls till myndigheterna.
- De flesta barn som kommer i kontakt med socialtjänsten gör det genom anmälan.
- Förhållandevis få anmälningar gäller fysiska eller sexuella övergrepp.
- Många barn som utreds kommer från fattiga familjer med ett visst utanförskap.
- Endast en mindre del av de barn som socialtjänsten kommer i kontakt med visar psykiska, fysiska eller emotionella tecken på att fara illa.
- De barn som berörs blir inte alltid delaktiga i utredningen på det sätt som förutsätts av svensk lagstiftning och FN:s barnkonvention.

- Riskbedömningarna i utredningarna kännetecknas av bristande prognosförmåga.
- Ungefär varannan barnavårdsutredning avskrivs utan insats.
- Minst 1.5% av alla barn i Sverige blir årligen föremål för insatser från den sociala barnvården (a.a., s.166–67)

Sammanfattningsvis visar dagens forskning att barnavårdsutredningar i Sverige har en rad brister *samt* att befintlig forskning ger ett dåligt underlag för utvecklingsarbete (Sundell & Egelund 2001).

I en vinjettstudie av Östberg m.fl. (1999) jämförs, beskrivs och analyseras olika arbetsmodeller för utredningar. Socialsekreterare i sex kommuner fick utifrån fiktiva ärenden ta ställning till hur man skulle agera med avseende på förhandsbedömning, utredning, stöd och placering. I tre av kommunerna var organisationen på socialtjänstkontoren specialiserad med särskilda utredningsenheter och i tre av kommunerna var organisationen mer integrerad, det vill säga socialarbetarna arbetade både med utredningar och med stödinsatser. Studien visar att de specialiserade enheterna tenderade att börja utreda tidigare och använda tvång i högre grad än de integrerade enheterna. De specialiserade enheterna betonade skydd och kontroll medan de integrerade enheterna betonade stöd och hjälp. Författarna kunde inte finna några gemensamma standardmoment eller procedurer *”för en av de mest formaliserade områdena inom socialtjänstens individ- och familjeomsorgsarbete”* (Östberg m.fl., s. 9, 1999).

Lagerberg och Sundelin (2000) diskuterar i vilken mån det går att förutsäga om ett enskilt barn kommer att skadas i en utsatt miljö. De pekar på de lösa kopplingar som ibland finns mellan lagstiftning och praktik och menar att omhändertaganden av barn inte alltid grundas på prognoser utan att prognoserna hakas på i efterhand. De lyfter fram de svårigheter det innebär att över huvud taget göra prognoser om enskilda barn. Lagerberg och Sundelin (a.a) menar att det går att identifiera en ”riskgrupp” av föräldrar där risken för omsorgssvikt och misshandel är större än i andra grupper men att en sådan typ av prediktion alltid kommer att peka ut ett antal icke misshandlande eller försummande föräldrar. En mängd riskfaktorer runt ett barn och i ett barns hemmiljö gör att prognosen för negativ utveckling blir större, dock inte så stor att det går att dra säkra slutsatser runt ett

enskilt barns framtida utveckling. Lagerberg och Sundelin (a.a) lyfter fram betydelsen av att i utredningar om barn även belysa de skyddsfaktorer som finns runt barnet då mängden av dessa ökar utsikterna för god anpassning på motsvarande sätt som mängden riks faktorer försämrar utsikterna. Claezon (1987) förespråkar att beslut bör fattas på normrationella grunder i stället för prognostiska. Detta skulle innebära att barnets här- och nusituation i stället för en oviss riskbedömning utgör grund för beslutsfattande.

Tidigare studier av socialt arbete med barn och barnavårdsutredningar har visat att barnen allt för sällan fått komma till tals i ärenden som faktiskt främst rör dem. Flera rapporter från 1980 och 90-talen visade att små barn kunde omplaceras från ett fosterhem till ett annat utan att socialsekreteraren själv pratade med barnet (Andersson m.fl., 1996). I den nya socialtjänstlagen som trädde i kraft 1998 har bestämmelserna i FN:s barnkonvention om att barnens inställning så långt som möjligt ska klarläggas infogats (Socialtjänstlagen 3 kap, 5 §, 2 st). Länsstyrelsen i Stockholm har sedan flera år tillbaka, bland annat med fokus på hur barnen kommer till tals, granskat alla barnavårdsutredningar som gjorts i länet under det första kvartalet (Länsstyrelsen i Sthlm, 2002:16). Enligt de publicerade rapporterna har lagstiftarens intentioner, att barnet ska betraktas som en egen individ med från föräldrarna fristående behov, inte fått tillräckligt genomslag i det sociala arbetet. I 2002 års rapport från länsstyrelsen konstateras dock att *barnets rätt har stärkts och att utredningarna generellt är av bättre kvalitet*. De allra flesta socialsekreterare har talat med eller observerat barnet. I rapporten understryks att det är en rättighet för barnet att komma till tals i en utredning. Barnet får dock inte pressas på synpunkter och bedömningen av vad som är barnets bästa skall alltid göras av vuxna. Wahlström (2000) skriver att barnet i en utredning befinner sig i en kontext som präglas av motsägelsefulla syften som: samförstånd och tvång, tilltro och misstanke, kontinuitet och splittring. Barnets ska ha möjlighet att uttrycka synpunkter och önskemål och socialsekreterarens uppgift blir att lyssna och vara mottaglig utan att utsätta barnet för press.

1.2.1 Intensivutredningar

Under 1990-talet började socialtjänsten i olika delar av landet utveckla metoder för att genomföra barnavårdsutredningar under en

komprimerad tid i lägenhet. Det som skrivits och publicerats om dessa intensivutredningar är relativt begränsat. Den första kända verksamheten byggdes upp i Visby 1993 som ett alternativ till att placera barn och föräldrar på institution för utredning. Haninge och Huddinge var två kommuner som snart följde efter. I kommundelen Skogås i Huddinge gjordes ett försök med utredningslägenhet redan 1993. Verksamheten lades ner i mitten av 1990-talet. En lärdom av detta blev att det är viktigt att förankra verksamheten på socialkontoret och att handläggande socialsekreterare följer med in i lägenheten. Detta gjordes inte i Skogås (Bergström 2001).

I Huddinge kommun byggdes under 1998 en delvis liknande verksamhet, *utredningsenheten*, upp. Den omfattade tre delar; utredningslägenheter, rekrytering av familjehem och jourhem samt upphandling av Hvb-hem. Verksamheten har utvärderats av Bergström (a.a). Syftet med utvärderingen var att ta reda på om utredningsenheten höjde kvalitén, ökade kompetensen och sänkte kostnaderna genom att göra komprimerade barnavårdsutredningar på hemmaplan och placeringar av barn i familjehem.

Både projektet i Huddinge och Bergströms utvärdering spänner över ett bredare fält än denna undersökning. Projektet i Huddinge har utvärderats genom dokumentstudier, enkät till socialsekreterare och intervjuer med politiker, styrgrupp, projektgrupp, referensgrupp och en familj. Utvärderingen visade att projektet minskat kostnaderna för utredningsarbete och rekrytering av familjehem. Socialsekreterarna som intervjuats beskriver att de fått kunskaper om nya metoder i arbetet och att de fått se familjens styrkor och svagheter på ett annat sätt genom att genomföra utredningen i lägenheten. Den familj som intervjuats tycker att de fått ett gott bemötande och att den sammanhållna utredningstiden gett utrymme för en mer rättvis bild av familjens situation. Ett dilemma som de handläggande socialsekreterarna ger uttryck för är att de av tidsskäl hade svårt att lämna socialkontoret och följa med familjen in i lägenheten.

Inom Umeå socialtjänst genomfördes under 1998-99 ett utvecklingsprojekt med barnavårdsutredningar i lägenhet som gick under namnet "Klara". I en rapport beskrivs arbetssättet i lägenheten och den lärandeprocess som socialsekreterarna gick igenom parallellt (Hyvö-

nen & Forsgren 2000). De mål som fanns för projektet påminner till en del om de mål som är uppsatta för intensivutredningsprojektet i Sollentuna, nämligen;

- att familjerna ska bli delaktiga i utredningsprojektet
- att socialsekreterarna skall kunna göra egna bättre bedömningar i utredningsarbetet
- att förkorta utredningstiden
- att nå ett bättre samarbete med BUP, Barnvårdscentralen och andra instanser

I utvärderingen var ett syfte att ta fasta på *"de kvalitativa aspekterna i den förnyade utredningsmetodiken och att särskild tyngdpunkt skulle läggas på familjernas upplevelser av utredningsformen, delaktighet och utredningsresultat"* (a.a., s. 11). Utvärderingen är genomförd med hjälp av intervjuer med socialsekreterare och föräldrar till barn som utretts i lägenheten, studier av utredningsdokument och dagboksanteckningar som förts under projektet samt mötesanteckningar som gjorts under avstämnings- och reflektionsträffar.

Sammanlagt sju föräldrar från fyra familjer är intervjuade under utvärderingen av projektet "Klara". Med undantag för en pappa som känt sig förfördelad och anklagad är samtliga föräldrar nästan anmärkningsvärt positiva till utredningsförfarandet. De framhåller att de fått prata och lasta av sig och att socialsekreterarna lyssnat på dem. Föräldrarna har beretts möjlighet att i dialog med socialsekreterarna utforma berättelserna om sig själva och sina barn. De har känt sig delaktiga i utredningsprocessen. När det gäller frågan om barnens delaktighet så är föräldrarna mer kluvna. En del hade velat ha med barnen mer och andra mindre. Socialsekreterarna uttrycker en viss självkritik då de tycker att barnen borde ha blivit mer synliga i de skriftliga dokumenten. Sex av sju intervjuade föräldrar uppger att de fått god hjälp under utredningstiden och att det inträffat positiva förändringar i familjen.

Sedan lång tid tillbaka har socialtjänsten, i svåra barnvårdsärenden, använt sig av utredningsinstitutioner för att få en klarare bild av barns situation och föräldrars omsorgsförmåga. Som nämns ovan har intensivutredningar i lägenhet utvecklats som ett alternativ till att använda sig av dessa institutioner. Sallnäs (1995) har studerat ett

utredningshem som tar emot föräldrar och barn för utredning under en fyraveckorsperiod. Utredningen som genomfördes på institutionen var ett komplement till socialtjänstens egen utredning. Utredningshemmet strävade efter att erbjuda en hemlik miljö. Rumsligt hade familjer och personal en gemensam sfär och en mer eller mindre privat. Tidsmässigt var familjen föremål för olika utredande aktiviteter, i första hand samtal eller observationer av familjerna från personalens sida. Sallnäs skriver att det finns ett "autenticitets- eller imitationsproblem" i institutioners ambitioner att efterlikna ett vanligt liv. De aktiviteter som reproduceras och är föremål för utredning på utredningshemmet skulle kunna uttryckas som "att leva familjeliv och vara förälder".

"Att utreda föräldrars omsorgsförmåga under de betingelser som råder på utredningshemmet kan med andra ord sägas innehålla samma autenticitetsproblem som finns inom varje institution som vill efterlikna verkligheten, men rymmer samtidigt en speciell dimension genom sin kärna av verkligt och utövat föräldraskap."

(a.a. s.)

Likheter mellan utredningshemmet och Sollentunas utredningsvillor är ambitionen att efterlikna ett hem eller ett vanligt liv. Skillnader är att formen i Sollentunas utredningsvillor inte är kollektiv, att familjen inte bor där och att utredningen som genomförs i villan utgör *hela* socialtjänstens utredning.

1.3 Teoretiska utgångspunkter

I den här studien beskrivs utredningsprocessen ur både socialarbetarnas och familjernas perspektiv. För att försöka förstå och karaktärisera utredningarna har jag använt mig av Westlunds och Isakssons tjänsteperspektiv på utredningsprocessen (Westlund & Isaksson, 2001). De beskriver socialtjänstens verksamhet som tjänster där klienten sätts i centrum och det processuella tänkandet betonas. Tjänsterna delas in i stöd- och huvudprocesser. Huvudprocesserna skapar direkt värde för klienten medan stödprocesserna skapar indirekt värde genom att de är viktiga för att huvudprocessen ska fungera. En utredning är en stödprocess som förutsätts för att rätt bistånd skall kunna beviljas (Westlund & Isaksson, 2001). De beskriver tre typfall av utredningar; *den primärt informationsinsamlande/prövande, den mobiliserande och den reflekterande.*

I den första informationsprövande utredningen skall klienten i första hand ge information. Utredningssamtal genomförs med klienten, med referenter, eventuella utlåtanden inhämtas från BUP etc. Informationen sammanställs till en skriftlig utredning som av socialsekreterarna prövas mot kriterier i SoL och LVU. Utifrån detta görs en bedömning. Kunskap som framkommit under utredningen betraktas som fakta och syftet med processen är i första hand att förklara. Utredningen tjänar sitt syfte som beslutsunderlag för fortsatt handläggning av ärendet. Westlund och Isaksson använder sig av Kvalets metafor om malmletaren som betraktar kunskapen som given men dold och begraven; ”*Det vi kan kalla faktakunskap ligger så att säga och väntar på att bli upptäckt. Fakta är fakta och påverkas inte av våra utredare, så tänker malmletaren*” (Kvale, s.11, 1997). Westlund och Isaksson (2001) menar att en *traditionell utredning* med splittrad tidsanvändningen då socialarbetaren jobbar med flera parallella utredningar, genomför utredningssamtal, referenssamtal, hembesök, tar in expertutlåtanden etc. ofta är en informationsprövande utredning

Den andra typen av utredning som författarna beskriver är den mobiliserande. Den metafor som används är trädgårdsmästaren som planerar och har intentioner att förändra samt förfogar över medel för sitt ändamål. Kunskap är pragmatisk och behövs för att möjliggöra växande. Syftet med kunskapen och informationen är varken förklaring eller förståelse utan mobilisering och beredskap. I utredningar som genomförs med denna kunskapssyn uppmärksammas skillnader och förutsättningar för förändring skapas. De frågor som ställs är reflexiva³ och strategiska⁴. Westlund och Isaksson beskriver en utredning som genomförs med hjälp av familjerådslag som primärt en mobiliseringsprocess.

Hessle m.fl. (1996) beskriver två modeller för sociala barnavårdsutredningar som påminner om de ovan beskrivna kategorierna. *Den nätverksfokuserade* (jmf Westlunds & Isakssons mobiliserande) och *den informationsprövande*. Den nätverksfokuserade utredningsmodellen kräver, enligt Hessle m.fl., ett samtycke från föräldrar samt en

³*Reflexiva frågor* syftar till att underlätta och mobilisera människors egen problemlösningsförmåga (Tomm 2000)

⁴*Strategiska frågor* syftar till att påverka på ett specifikt sätt (Tomm, 2000)

förståelse för grunden till anmälan. Den informationsprövande utredningen tar i första hand fasta på sakligheten i anmälan eller ansökan. Tillvägagångssättet påminner i stora delar om en forskningsprocess med problemställningar och hypoteser som testas och omformuleras under arbetets gång. Edvardsson (1996) menar att ett kritiskt och sakligt utredningsarbete bör eftersträva samma grundprinciper som vetenskapligt arbete. Denna utredningstradition kan delvis spåras till utredningsmetodik som använts inom vittnespsykologin sedan 1950-talet (bl.a. Trankell). Enligt Hessle m.fl. (1996) är det endast den informationsprövande utredningen som kan ligga till grund för beslut om omhändertagande i Länsrätten då nätverksmodellen inte visat sig klara de krav på dokumentation som ställs på en utredning i rättsliga sammanhang.

Den tredje utredningsmodellen beskrivs av Westlund och Isaksson (2001) som en reflekterande process där socialsekreterare tillsammans med klienten söker och konstruerar kunskap och information under resans gång. Tillvägagångssättet bygger närmast på ett socialkonstruktivistiskt synsätt där kunskap konstrueras i samspel med andra och därmed ständigt är stadd i förändring. Kunskapen skapas och byggs upp i samtal mellan familjen och socialarbetaren. Utredaren beskrivs som resenär och syftet med utredningen är förståelse snarare än förklaring. Utredningsprocessen ger stora möjligheter för både klient och socialsekreterare att reflektera. Frågandet under en sådan utredning blir mer reflexivt och cirkulärt⁵ än i en primärt informationsprövande utredning. En lägenhetsutredning som genomförs under en intensiv period med samlad tidsanvändning beskrivs som en reflektionsprocess.

⁵ *Cirkulära frågor* definieras av Tomm (2000) som frågor vars avsikt är att utforska till skillnad mot att ex. förhöra eller korrigera. Den teoretiska grunden är antagandet om att allting hänger samman och cirkulära frågor syftar till att lyfta fram de mönster som finns i samspel mellan människor.

Enligt Westlund och Isaksson (a.a) innehåller både en mobiliserande och reflekterande utredning informationsprocesser, medan det omvända förhållandet inte gäller för en strikt informationsprövande utredning. Sammanfattningsvis bär modellerna följande karaktäristika:

Utredningsmodell	Tid	Syfte	Kunskapssyn	Sanningsteori
Info.prövande	Fokus på dåtid	Att bevisa	Kunskap som observation	Korrespondens
Mobiliserande	Fokus på framtid	Växande	Kunskap som handling	Pragmatism
Reflekterande	Fokus på nutid	Att upptäcka	Kunskap som samtal	Koherens

(Fritt efter Westlund och Isaksson, s.75-76, 2001)

Isaksson och Westlund drar paralleller mellan de olika utredningsmodellerna och skilda forskningstraditioner samt teorier om kunskap och sanning. Den strikt informationsprövande utredningen jämförs med ett kvantitativt förhållningssätt (positivistisk tradition, min anm.), de reflekterande med ett kvalitativt/hermeneutiskt tillvägagångssätt och den mobiliserande utredningsmodellen jämförs med en mer pragmatisk forskningstradition som aktionsforskning.

Om utredningsprocessen i villan, primärt ska betraktas som en reflektionsprocess innebär detta konkret att *den aktuella situationen i familjen och kring barnet blir viktigare än tidigare händelser, att familjerna blir delaktiga i processen* genom att få möjlighet att reflektera och lämna synpunkter både på innehåll och metod och att *den skriftliga utredningen inte kommer som en överraskning*. Familjen är, genom att berätta sin historia, med och konstruerar den "sanning" som förmedlas i utredningen.

Aronsson (2001) för ett resonemang om att det i socialt arbete händer att man frågar sig vem som "äger ärendet". Liknande frågor kan ställas om vem som "äger sanningen" i ett barnavårdsärende;

"Vi tror inte att det finns någon enkel sanningsregim som kan beskriva socialt barnavård. Däremot kan det vara viktigt att granska olika aktörers roll när det gäller berättelsers och sanningars –tillkomst i socialt samspel". (Aronsson m.fl, s.31, 2001)

Aronsson menar att "sociala fakta" i någon mån alltid utgör sociala konstruktioner men att detta inte innebär en total relativism. Hon beskriver ett kontinuum när det gäller socialkonstruktivism där naiv tro på objektivitet representerar ena ytterändan och total relativism eller värdenihilism den andra extremen.

1.4 En socialarbeters tankar om utredningsprocessen

Socialekreterare Yvonne Thunblom har deltagit i samtliga intensivutredningar i projektet i Sollentuna. Hon var engagerad i projektet redan på planeringsstadiet, har varit med och utvecklat verksamheten och arbetar sedan start i villan med intensivutredningar. Hon har inte intervjuats enligt samma mall som övriga socialekreterare i studien. Intervjuerna med Yvonne syftar till att ge kunskap och information inför studiens frågeställningar och begrepp – så kallade *informantintervjuer* (Kvale, 1997).

Yvonne Thunblom är anställd på socialtjänstens familjeavdelning och har tidigare arbetat med barnavårdsutredningar på barn- och familjeenheten som utreder barn upp till tolv år. Hon deltar i enhetens behandlingskonferenser där det tillsammans med enhetschefen diskuteras vilka ärenden som kan bli aktuella för intensivutredning. Under delar av projekttiden har familjer stått på kö för att utredas i villan. Bortsett från de första månaderna av projekttiden har inga tidsmässiga luckor uppstått mellan familjerna. Efterfrågan har varit större än tillgången.

1.4.1 Om barnens position i utredningsprocessen

Yvonne berättar att hon och de andra socialekreterarna träffat barnen olika mycket under utredningsprocesserna. De barn de träffat minst har varit i villan vid fyra tillfällen under hela utredningstiden. De barn de träffat mest har varit med varje dag. En del barn har kommit själva till villan för att träffa socialarbetarna. I samtliga utredningar har hon träffat barnen mer än hon brukade göra när hon arbetade med barnavårdsutredningar på socialtjänstkontoret. Hennes upplevelse är att barnen känt sig bekräftade och sedda mycket tack vare miljön i villan och tillgången till ett rum som särskilt inretts för barnen.

Yvonne brukar berätta för barnen att hennes arbete är att ta reda på om barn har det bra. I vilken mån de förstått detta uppfattar hon som

beroende av ålder och mognad. För att skapa en relation till barnen brukar socialarbetarna måla, spela spel, baka mm tillsammans med dem. Under tiden småpratar de. Tiden runt måltiderna har skapat tillfällen för naturliga samtal med barnen. Med barn får man ta tillfällen till samtal när de bjuds.

Med en del barn har socialsekreterarna ritat nätverkskartor⁶ och pratat om vilka människor som finns omkring dem. Ofta har föräldrarna varit med när man gjort detta. De har även ritat dygnsklockor⁷ för att få en bild av familjens rutiner. Detta har gjorts både tillsammans med barn och föräldrar.

En stor del av samtalen med föräldrarna har, enligt Yvonne, rört barnen och deras behov, såväl fysiska som psykiska. Föräldrarna har fått beskriva hur de själva och andra ser på barnen. I de flesta utredningsprocesserna har mamman varit betydligt mer aktiv än pappan i dessa samtal. Yvonne tror att föräldrarna tycker att barnen blivit uppmärksammade men menar att det är lätt att anta ett vuxenperspektiv och halka in på föräldrarnas egna svårigheter, om dessa är anledning till att utredning genomförs. Ibland har det varit nödvändigt att ägna mycket tid åt föräldern för att kunna förstå barnens behov. Uppgiften för socialarbetarna blir att se hur de vuxnas svårigheter påverkar barnen.

Yvonne beskriver att de samtal med referenter som gjorts under utredningsprocesserna övervägts noggrant. Av respekt för föräldrarna tas inte fler referenser än nödvändigt. I en familj, där socialsekreterarna träffade barnet ovanligt mycket, togs inga referenser alls.

I utredningsdokumentet har Yvonne försökt beskriva och sammanfatta det barnen berättat om sina relationer innanför och utanför hemmet, om rutiner i familjen, om kontakten mellan föräldrar och

⁶ Nätverkskarta är en metod där barnet eller den vuxna genom att rita en karta i fyra eller flera fält, där fälten representerar ett livsområde var (ex. familj, arbete), visar hur det sociala sammanhanget runt honom/henne ser ut.

⁷ Barnet eller den vuxne ritat tillsammans med socialsekreteraren en klocka för att sedan gå igenom ett vanligt dygns rutiner och tider.

barn, initiativförmåga med mera. Beskrivningarna återger både det som kommit fram under samtal och de iakttagelser som socialarbetarna gjort under utredningstiden.

1.4.2 Familjernas delaktighet i utredningsprocessen

Yvonne tror att familjernas delaktighet i utredningsprocessen har underlättats av att de tillbringat mycket tid tillsammans med socialsekreterarna i villan. Den sociala samvaron och miljön i villan har skapat en trygghet och påverkat kontakten med familjen på ett positivt sätt.

Innan socialsekreterarna träffat familjen har de formulerat en utredningsplan där det framgår vad de vill ta reda på och förslag om hur det ska gå till. Planen har presenterats för familjen som haft möjlighet att lämna synpunkter. Ibland har planen reviderats eller kompletterats. Oftast har familjerna inte haft så många synpunkter utan accepterat den föreslagna planen utan större invändningar. En del av föräldrarna har på olika sätt visat att de vill att socialsekreterarna ska leda utredningsarbetet.

Familjerna har motiverats att själva ta kontakt med, bjuda in och föreslå referenter. De flesta har påverkat frågeställningarna till referenterna och i minst tre familjer har de haft synpunkter på de frågor som socialsekreterarna ställt.

Initialt var en avsikt i projektet att familjerna tillsammans med socialsekreterarna skulle planera måltider, handla och laga mat. Detta har endast skett vid ett par tillfällen när syftet varit pedagogiskt. Orsaker till att det inte skett regelmässigt har varit att det inte gått att motivera i alla familjer och att handläggarna varit pressade tidsmässigt och valt bort den delen av den ursprungliga metoden. Yvonne tror att familjerna uppskattat att "*bli servade*" och att det bidragit till att de kunnat slappna av och upplevt delar av utredningsprocessen som positiv.

I slutet av utredningstiden har socialsekreterarna haft ett möte med familjen där de fått en muntligt redogörelse av utredning, bedömning och förslag till insatser. Detta har skett innan utredningen varit färdigskriven. Den skriftliga utredningen har oftast kommunicerats per post vartefter ett ytterligare möte med familjen genomförts. Under detta möte har familjen lämnat synpunkter på utredningen och för-

tydliganden har gjorts. I de flesta av familjerna har det skriftliga dokumentet inte inneburit några stora överraskningar. Yvonne menar att hon och de andra socialsekreterarna försökt måna om att familjen ska känna igen sig i det skrivna materialet. Ofta har de endast kommenterat mindre faktafel. En familj reagerade starkt på den skriftliga utredningen och ville inte träffa socialsekreterarna och prata om den (i denna familj har det inte gjorts några intervjuer).

1.4.3 Förändringar i familjen

Yvonne tror inte att någon av familjerna varit opåverkad av det som hänt under utredningstiden. Hon beskriver förändringar i första hand i processform och ger exempel ur utredningar där både familjer och socialsekreterare fått insikter som bidragit till att saker och ting satts i rörelse. Två familjer flyttade efter utredningstiden. Yvonne tror att detta kan ha varit en indirekt konsekvens av de samtal som fördes i villan där bland annat behovet av ny bostad uppmärksammades. Hon beskriver en familj där barnet placerades under utredningstiden och där hon tror att detta skedde i samförstånd tack vare den intensiva process som utredningsmetoden möjliggjorde. I en annan familj fick socialsekreterarna se svårigheter som det troligen inte varit möjligt att se under en mindre intensiv process. De kunde även följa upp familjens reaktioner som i detta fall var kraftfulla.

I fem av familjerna⁸ har socialsekreterarna förslagit insatser från socialtjänsten. Två av familjerna har avböjt och i en av familjerna har man inte hunnit prata klart om detta. En familj tackade ja till föreslagen insats som dock aldrig fullföljdes. I en familj genomfördes en placering av barnet. En familj hade redan innan utredningen stödkontakt med socialtjänsten och denna kontakt fortsatte och förändrades delvis efter utredningstiden.

Med undantag av den familjehemsplacering som gjordes av ett av barnen tycker Yvonne att övergångar mellan utredning och insats behöver utvecklas för att familjerna inte bara ska bli utredda utan även hjälpta av socialtjänsten.

⁸ Ingår även två familjer som inte omfattas av denna studie eftersom intervjuer ej gått att göra med dem

1.4.4 Erfarenheter som socialarbetare

Yvonne beskriver utredningarna i villan som mer processinriktade än de utredningar hon tidigare gjort som socialsekreterare. Hon beskriver utredningssamtalen som en dialog där även resurser som finns i familjen blir tydliga. När människor berättar om sina liv och blir lyssnade på framkommer även deras starka sidor. Bristen på resurser är problematisk.

Familjerna blir avspända och ser socialsekreterarna som mänskliga, *"Man behöver inte vara perfekt, ingen är perfekt"*. Yvonne tycker inte att hon kommit för nära familjerna eller att de kommit för nära henne. Hon upplever inte att familjerna är så intresserade av socialsekreterarna som personer. Själv har hon svarat på frågor av personlig karaktär utan att bli för privat. Hon tror inte heller att familjerna skulle beskriva relationen till socialsekreterarna som privat.

Kapitel 2

Syfte och metod

2.1 Studiens frågeställningar och syften

I den projektplan (Lidman, 2000) som var utgångspunkt för utredningsprojektet anges ett antal syften. De övergripande syftena var att *"under utredningstiden sätta fokus på barns behov och föräldrars delaktighet och därmed möjliggöra en tidigare förändringsprocess"* (a.a., s.1). Ytterligare syften var att korta utredningstiden, att åstadkomma en tydlig början och ett tydligt slut för klienten, att aktivera familjen och dess nätverk, att familjens behov skulle framkomma på ett tydligt sätt, att minska kostnader för utredningsplaceringar samt att stimulera utveckling av alternativa utredningsmetoder.

Avsikterna med denna undersökning har delvis formulerats utifrån de ursprungliga syftena i projektplanen om *barns behov, föräldrars delaktighet och förändring*. I stället för begreppet *"barns behov"* används i denna studie formuleringar om hur barn blir synliga under utredningsprocessen. Kritiken mot socialtjänsten att barn inte tillräckligt kommer till tals i barnavårdsutredningar har beaktats i formulering av frågeställningar och syften.

En annan skillnad mot syftesformuleringen i projektplanen är att *föräldrars delaktighet* ersatts med *familjers delaktighet*, vilket omfattar både barns och föräldrars delaktighet i utredningsprocessen.

I studien återges företeelser och processer under utredningen så som de uppfattas av familjerna och av socialarbetarna. Någon dokumentstudie har inte genomförts. Det innebär att det är familjernas och socialarbetarnas *upplevelser och minnen* av utredningsprocessen som beskrivs, inte formulerade beslut, behov eller faktiska konsekvenser. En förhoppning är att detta skall ge en *fördjupad kunskap* om de utredningar om barn och familjer som genomförts inom projektets ram och att studien i förlängningen kan bidra till kunskaps- och metodutveckling av socialtjänstens utredningsarbete.

Det övergripande syftet med denna studie är att, ur socialarbetarnas och familjernas perspektiv, belysa hur intensivutredningar i Sollentuna genomförs, med särskilt fokus på frågeställningar nedan:

– Hur görs barnen synliga i utredningsprocessen?

- På vilket sätt är familjerna delaktiga?
- Påbörjas någon förändring i familjerna under utredningstiden? Får familjen någon hjälp? Tar de emot de eventuella insatser som erbjuds?

2.1.1 Begreppsdefinitioner

Att definiera de begrepp eller teman som undersöks i studien har varit förenat med en del svårigheter. Till exempel har begreppen att "göra barn synliga" och "familjernas delaktighet" delvis kommit att överlappa varandra. *Familjernas delaktighet* omfattar även *barnens delaktighet* och att vara synlig är rimligtvis en förutsättning för att vara delaktig.

Att göra barn synliga i utredningsprocessen

Barn har sin egen bild av världen som inte är identisk med de vuxnas. Att se världen med barnets ögon betyder att försöka förstå hur barn ser, hör och känner sin verklighet. När vuxna sätter sig in i barnets perspektiv är det förenat med svårigheter och osäkerhet (Messing & Westlund 2000). Vuxna tolkar vad barnet säger och hur barnet ser på sin situation. Om tolkningen överensstämmer med barnets verklighet är svårt att veta. Barnavårdsutredningar skrivs av vuxna och mycket av den information och kunskap som förmedlas i utredningen kommer från vuxna och har tolkats av vuxna. Enligt Länsstyrelsen i Stockholm blir barnets situation bättre belyst i utredningar där socialsekreteraren pratat med barnet i enrum än i utredningar där så inte skett. (Länsstyrelsen Sthlm 2002:16). *Att lyssna på barnen* är grundläggande för att de ska bli synliga under utredningsprocessen. Andra sätt att uppmärksamma barnen är *att observera och att lyssna på barnets föräldrar och andra viktiga personer i barnets liv* och att försöka väga samman och förstå vad informationen betyder för barnet.

I studien beskrivs hur barnen själva har kommit till tals under utredningsprocesserna. I vilken omfattning detta skett varierar delvis med barnens ålder och mognad. De två barn som intervjuats har själva fått berätta. I de andra utredningarna ger föräldrar och socialsekreterare sin bild av hur barnen blivit lyssnade på. Flera barn har varit så små att de inte kunnat prata eller endast haft begränsad tillgång till språket. Då ligger fokus i stället på hur de frågor som ställts un-

der utredningen berört barnen, i vilken mån referenter hörts och hur föräldrarna tycker att socialsekreterarna uppmärksammat barnet på andra sätt.

Föräldrarnas beskrivningar av hur barnen blivit uppmärksammade, lyssnade på och sedda under utredningstiden återger hur barnen, med föräldrarnas ögon, blivit synliga i processen. Socialsekreterarna ger sin beskrivning av hur barnen uppmärksammats under utredningsprocessen, hur de lyssnat på och agerat för att barnen och deras behov skall bli tydliga och hur de pratat med föräldrarna om barnen.

Familjernas delaktighet i utredningsprocessen

Enligt Sundell och Egelund (2001) är det inte bara en juridisk princip att föräldrar och barn skall delta och ha inflytande över vad som sker under en barnvårdsutredning. Det finns även vetenskaplig grund för att *"barns och föräldrars deltagande är en förutsättning för att utredningen ska kunna resultera i ett nyanserat och allsidigt beslutsunderlag"* (a.a., s.171). Svensk forskning talar för att varken föräldrar eller barn är särskilt delaktiga i utredningsarbetet. I en studie av Sundell och Karlsson (1999) av ett antal slumpvis utvalda barnavårdsutredningar i tio svenska kommuner fick socialsekreterarna beskriva vilka personer som *"haft mycket starkt inflytande på utredningens gång"* (a.a.,s.68) Drygt tre fjärdedelar av socialsekreterarna berättade att de själva styrt utredningsarbetet. Utöver socialsekreterarna hade barnets vårdnadshavare i 23 % av utredningarna haft ett starkt inflytande på processen. Föräldrar som inte bodde med sina barn hade påverkat i 1 % av utredningarna och barnen i 4 % av utredningarna. Det går att diskutera om delaktighet är synonymt med att ha starkt inflytande. Med perspektivet att det är socialnämndens skyldighet, och därmed socialsekreterarens, att genomföra utredningen blir det rimligt att socialsekreteraren driver utredningen framåt och på så vis styr den. En rimlig slutsats är dock att både föräldrars och barns delaktighet i utredningsprocessen borde kunna öka.

Heritage har utvecklat en stegen (Heritage, 1997) med åtta trappsteg som *åskådliggör barns deltagande* i ett projekt. På de tre första stegen beskrivs barnen av Heritage som "ej deltagande" medan de fem följande stegen visar på olika grad av deltagande:

- Steg 1: Manipulation;* barnen gör det vuxna föreslår utan att ha någon förståelse för syftet, eller tillfrågas om sin åsikt. Vuxna använder en del av idéerna utan att tala om vilket inflytande barnet haft på beslut som fattas.
- Steg 2: Dekoration;* barnen deltar i en aktivitet utan att förstå syftet.
- Steg 3: Symboliska åtgärder;* barnen tillfrågas om åsikter men påverkar inte vuxnas beslut.
- Steg 4: Anvisade men informerade;* Vuxna beslutar om projektet. Barnen deltar frivilligt och förstår varför de ska vara delaktiga. Vuxna respekterar barnens perspektiv.
- Steg 5: Rådfrågade och informerade;* Projektet är styrt och utformat av vuxna men barnen förstår det, är tillfrågade och deras åsikter övervägs seriöst.
- Steg 6: Vuxen initiativ –delat beslutsfattande;* Vuxna har initierat idén men barnen är involverade i varje steg av planering, realisering samt i beslutsprocessen.
- Steg 7: Barninitiativ och barnstyrd;* Barn initierar idén och beslutar hur projektet ska utformas. Vuxna finns som stöd men tar inte ledningen.
- Steg 8: Barninitiativ och delat beslutsfattande;* Barnen har idéerna och organiserar projektet. Vuxna ger stöd och deltar i beslutsfattande tillsammans med barnen.

Denna steg är till hjälp för bedömning av barns deltagande eller delaktighet under en utredningsprocess och kommer att relateras till i analysen av detta.

När projektet var under uppbyggnad diskuterades i metodplaneringen *föräldrars delaktighet* genom att de till exempel kunde vara med och bjuda in referenter, lämna förslag på referenter, delta i planering och tillagning av måltider med mera. Delaktighet har i studien definierats som familjemedlemmarnas egna upplevelser av att ha blivit lyssnade på, hur de tycker att socialsekreterarna lyssnat på andra viktiga personer runt barnet, om de förstått de aktiviteter och samtal som genomfördes under utredningstiden, om deras delaktighet i dessa och om det funnits sådant som de velat ändra på i utredningsförfä-

randet. I vilken mån de tycker att den skrivna utredningen överensstämmer med den bild de själva har av familjen blir även det ett mått på delaktighet.

De barn som intervjuats har bland annat tillfrågats om de förstått de samtal och aktiviteter som genomförts i villan, vad de tyckt om samtalen, om de blivit lyssnade på, om de förstått vad socialsekreterarna ville veta. Socialsekreterarna har tillfrågats om de uppfattar att familjen blivit lyssnad på under utredningen och på olika sätt aktivt deltagit i utredningsarbetet. De har även tillfrågats om vad de tror att familjerna anser om detta.

Förändringar i anslutning till utredningsprocessen

I projektplanen för intensivutredningsprojektet finns familjens benägenhet att förändras och ta emot hjälp med som ett syfte. Att göra barnen synliga och föräldrarna delaktiga i utredningsprocessen anges som utgångspunkt för att möjliggöra en tidigare förändringsprocess (Lidman, 2000). Yvonne Thunblom beskriver utredningssamtalen i villan som "*dialoger som påverkar och förändrar både familjer och socialsekreterare*". Hon tror inte att någon av familjerna gått opåverkad genom utredningsprocessen. Ett dialogiskt samtal kännetecknas enligt Anderson (1999) av ett gemensamt frågande när man ger kontinuerligt gensvar och interagerar under samtalet. Samtalet förs *med varandra* och *inte till varandra*. Deltagarna i samtalet tar inte för givet att de vet vad den andra säger, menar eller vill. "*I genuin dialog, till skillnad från såväl artigt konverserande som fientlig konfrontation, blir båda parterna förändrade*" (a.a., s.119,1999).

Förändringar definieras i denna studie som *skillnader i eller för familjen* som kan relateras till utredningsprocessen. Skillnaderna berör antingen de svårigheter som var orsak till att utredningen initierades eller andra omständigheter i familjen som förändrats i anslutning till utredningstiden. Under temat förändring redogörs även för den eventuella hjälp, både indirekta och direkta, som familjen fått under eller efter utredningstiden och vad denna betydtt.

2.2 Metod

Redan under projektets uppbyggnadsfas kontaktades FoU Nordväst för att diskutera utvärdering. Tillsammans med två forskare formulerades frågor i en intervjuguide till de familjer som utretts i villan.

Frågor till socialsekreterarna formulerades senare med utgångspunkt i familjernas intervjuguide. Intervjuer med familjerna påbörjades under hösten 2001 och i juni 2002 beviljades projektmedel från FoU Nordväst för att studien skulle kunna fullföljas.

Ansatsen i studien är kvalitativ. Under arbetet med utvärderingen har två perspektiv på utredningsprocessen anlagts, familjernas och socialsekreterarnas. När begreppet familj använts avser jag både barn och föräldrar som utretts inom projektet. I en av familjerna har två barn intervjuats men inga föräldrar och i övriga familjer har enbart föräldrar intervjuats. Eftersom det inte i något fall genomförts intervjuer med både föräldrar, barn och socialsekreterare i samma utredning så förekommer ingen jämförelse mellan barns och föräldrars utsagor eller beskrivningar av utredningsprocessen. I den familj där barnen intervjuats beskrivs utredningen ur barnets och socialsekreterarens perspektiv. Eftersom det endast gäller en utredning blir det mer relevant att i denna studie benämna två perspektiv, nämligen familjernas (läs någon/några familjemedlemmar) och socialsekreterarnas. Ett komparativt moment i studien är att beskriva hur familjernas och socialsekreterarnas utsagor om utredningsprocessen förhåller sig till varandra.

- Det mest omfattande materialet i studien härrör från intervjuer med
- föräldrar till barn som utretts i villan
 - barn som med tanke på ålder och mognad varit möjliga att intervjuas
 - socialsekreterare som genomfört utredningarna

Under tiden då materialet till studien samlats in har elva barn från sju familjer utretts i villan. I fem av familjerna har någon eller några familjemedlemmar samt handläggande socialsekreterare intervjuats. Den första intervjun genomfördes under senhösten 2001 och de sista i november 2002. Sammanlagt har 12 personer intervjuats; fem föräldrar, två barn och fem socialsekreterare. De två barnintervjuerna samt två föräldraintervjuer har genomförts av Catharina Widmark som är enhetschef på socialtjänstens Familje- och Nätverksenheten i Sollentuna. Övriga intervjuer, tre föräldraintervjuer och fem socialsekreterarintervjuer, har jag själv genomfört. Familjerna har först informerats kort om utvärderingen av socialsekreterare Yvonne Thun-

blom och sedan tillfrågats om de velat ställa upp på en intervju om utredningsprocessen. De som svarat positivt på denna fråga har där-
efter kontaktats av den som skulle genomföra intervjun.

I studien har uppgifter om familjemedlemmarnas namn, ålder, kön och i vissa fall även andra omständigheter ändrats så att de inte skall vara möjliga att känna igen. De utredningar och intervjuer som ingår i studien åskådliggörs nedan:

<i>Utredningen om</i>	<i>Intervjuade personer</i>
Irja	Mamman, socialsekreteraren
Matilda och Petter	Pappan, socialsekreteraren
Natalie	Pappan, socialsekreteraren
Yassin och Zaman	Mamman, pappan och socialsekreteraren
Mattias och Rebecca	Mattias, Rebecca, socialsekreteraren

Tre separata intervjuguider har upprättats för intervjuer med barnen, föräldrarna och socialsekreterarna⁹.

Frågorna är halvstrukturerade och följer samma frågeområden för alla tre målgrupperna. Dock är frågorna formulerade på olika sätt. Barnen får inte lika många frågor som föräldrarna. Socialsekreterarna tillfrågas inte bara om sin egen syn på utredningarna utan också om hur de tror att familjerna, både barnen och föräldrarna, ser på utredningen.

Intervjuerna med familjerna har genomförts ett par veckor till två månader efter avslutad utredning. Socialsekreterarintervjuerna har i två fall genomförts efter ungefär lika lång tid. Efter övriga tre utredningar har intervjuerna med socialsekreterarna genomförts när betydligt längre tid förflutit, som längst ett år efter utredningstiden.

Intervjuerna har spelats in och transkriberats till skriftlig form. Samtliga intervjuer har skrivits ut ordagrant. Efter transkription har materialet lästs igenom och en grov kategorisering har gjorts av texten utifrån de frågeställningar som är fokus i studien, d.v.s. hur barnen och deras behov blir synliga under utredningsprocessen, i vilken mån

⁹ Se bilaga 1, 2 och 3.

familjerna blir delaktiga i utredningsprocessen samt huruvida någon förändring inträffar under eller efter utredningen. Den metod för analys som använts är närmast eklektisk eller vad som med Kvaless ord skulle kallas "att skapa mening ad hoc" (Kvale, s.184, 1997). Jag har sökt lägga märke till mönster och teman i intervjuaterialet och i den mån det varit möjligt sorterat dessa under de tre huvudtemana. Definitionerna av dessa teman har på så sätt vuxit fram ur materialet. Jag har även försökt sammanställa och genom jämförelser finna vilka beskrivningar och uttalanden av familjer respektive socialsekreterare som överensstämmer med varandra och vilka som skapar kontraster.

En referensgrupp, bestående av socialsekreterare från några av FoU Nordvästs kommuner samt en socialsekreterare från Stockholm, har träffats vid fyra tillfällen i ett arbetande seminarium under ledning av forskare knutna till FoU Nordväst. Under seminarierna har material som samlats in i studien lästs och diskuteras. Materialet har dels bestått av rena transkriptioner av intervjuer och dels av mer bearbetade texter. Referensgruppen har gett respons på innehåll och metod i studien och även relaterat arbetet med intensivutredningar till andra metoder i utredningsarbetet. Ett par socialsekreterare ur referensgruppen har följt hela utvärderingsprocessen och aktivt tagit del av och haft synpunkter på analysen och diskussionen i studien.

2.2.1 Metoddiskussion

I två familjer som utretts under utvärderingsperioden har det inte gått att genomföra några intervjuer. Den ena familjen flyttade från kommunen en tid efter avslutad utredning och avböjde att låta sig intervjuas. Den andra familjen har inte gått att nå för intervju. I två av familjerna har försök gjorts att intervju fler familjemedlemmar. Av olika skäl har detta inte gått att genomföra. I en ytterligare familj har den ena föräldern utelämnats av tidsskäl. Av socialsekreterarnas beskrivningar har jag förstått att flera av de personer som utan framgång söks för intervjuer sannolikt varit mer kritiska till utredningsprocessen än de som blivit intervjuade. Eftersom frågan inte ställts till dem vet jag inte om detta stämmer. Däremot är det, enligt socialsekreterarnas utsagor, troligt att vi skulle få mer kritiska svar om intervjuer genomförts med dessa föräldrar.

Ett dilemma under utvärderingsprocessen har varit att jag som anställd på familjeavdelningen i Sollentuna och aktiv i intensivutredningsprojektets arbetsgrupp definitivt är en "insider" med allt vad det betyder av förkunskap om arbetsplatsen och arbetet som bedrivs där. Jag har egna värderingar och idéer om utredningsarbetet både i den intensiva form som här beaktas och i andra former. Att intervjua mina kollegor och därtill tolka materialet har inte varit okomplicerat. Dels förutsätts jag, av dem jag intervjuat, ha vissa förkunskaper och "förstå" mellan raderna. Detta har inte alltid varit uppenbart för mig förrän jag arbetat med analysen av materialet. En annan möjlig konsekvens är att jag som "insider" kan ha svårare att förhålla mig kritiskt eftersom det är mina arbetskamraters och en verksamhet jag är delaktig i som utvärderas. Ett sätt för mig att hantera detta har varit genom handledning, där mina handledare är "outsiders" och har haft möjlighet att tolka materialet från andra utgångspunkter. Jag har även haft hjälp av referensgruppen med socialsekreterare från andra kommuner.

Ett annat dilemma gäller intervjufrågorna. Dessa utarbetades under våren 2001 då projektet var i sin linda. Frågeställningarna utgår från den modell för utredningar som planerats innan projektets början. Vart efter tiden har gått har utredningsarbetet i villan förändrats och avsteg från den ursprungliga modellen har snarare blivit regel än undantag. Detta har betytt att en del av de ursprungliga frågorna blivit mindre relevanta för studien och att andra frågor möjligen borde ha ställts i dess ställe. I vissa avseenden har frågorna förskjutits en aning eller formulerats lite annorlunda för att svaren ska bli meningsfulla och "avtäckande". Några stora förändringar i intervjuguiden har inte gjorts eftersom effekten av detta skulle bli att det jämförande momentet i studien föll. Så här i efterhand inser jag att det hade varit bra att göra en provintervju innan intervjuerna med familjerna påbörjades. Möjligen hade det också varit gynnsamt för studien om frågorna varit mindre detaljerade. Trots det menar jag att de beskrivningar som både familjerna och socialsekreterarna ger i stort utgör en bra och relativt heltäckande grund för studien.

Att socialsekreterarintervjuerna i ett par fall är genomförda så långt efter familjeintervjuerna är också en omständighet som får konsekvenser. I flera av familjerna hade socialsekreterarna kunskap om

vad som hänt i familjen relativt långt efter genomförda utredningar. I något eller några fall kan detta ha påverkat svaren under intervjun. Tiden har naturligtvis betydelse för vad socialsekreterarna minns och hur de kan beskriva processen. Att familjerna i tid befinner sig betydligt närmare utredningstiden har sannolikt också betydelse för deras svar. Det är möjligt att en del svar skulle ha blivit annorlunda med längre distans. Optimalt hade varit att intervjuerna med socialsekreterarna och familjerna i samtliga fall skulle ha legat nära varandra i tid. Detta har av praktiska skäl inte varit möjligt.

2.2.2 Generaliserbarhet och validitet

Verifiering av kunskap diskuteras vanligen inom samhällsvetenskaperna i relation till begrepp som reliabilitet, validitet och generaliserbarhet (Kvale, 1997). I den här typen av studier går det inte att göra generaliseringar i statistisk mening. I studien söker jag efter innebörder och begrepp och inte i första hand efter hur vanligt förekommande något är. Däremot är det fullt möjligt att göra analytiska generaliseringar. Ur svaren på de frågeställningar som formulerats i studien har jag sökt lyfta fram fenomen som gäller just dessa familjer och diskutera och analysera dessa. Troligtvis förekommer liknande fenomen i andra familjer som socialtjänsten utrett på liknade sätt som i det projekt jag har utvärderat. Därför är det möjligt att dra lärdom och formulera kunskap som har räckvidd utanför de intervjuade personernas värld.

Frågan om den analytiska generaliseringen handlar också om det är forskaren eller läsaren och användaren av forskningsresultaten som ska utföra den analytiska generaliseringen. I båda fallen är det viktigt att forskaren ger belägg för att den analytiska generaliseringen ska kunna genomföras (a.a.). Kvale skriver att "genom att specificera stödande belägg och klarlägga argumenten kan forskaren göra det möjligt för läsaren att bedöma giltigheten i generaliseringsanspråken" (a.a. s. 211). Jag har strävat efter att göra den här studiens resultat så detaljerat beskrivna att det möjliggör för läsaren att bedöma giltigheten i generaliseringsanspråken och att därmed göra generaliseringar till andra grupper av individer som haft liknande utredningserfarenheter inom den sociala barnvården än den undersökta.

Frågan om validiering är också knuten till frågan om kunskapssyn. I kvalitativ forskning handlar validiering inte om kunskap som korreponderar mot en objektiv verklighet utan om att formulera försvarbara kunskapsanspråk. Validiering handlar om forskarens hantverkskicklighet, om kommunikation av kunskap och om att den pragmatiska bekräftelsen genom handling får ökad vikt eller uttryckt på annat sätt kunskapen blir förmågan att utföra effektiva handlingar och frågan om värderingar blir därmed viktig (a.a). Jag har under arbetets gång strävat efter att kritiskt granska och ifrågasätta mina egna analyser och tolkningar och att kontrollera mina forskningsresultat utifrån om det varit möjligt för mig att "formulera försvarbara forskningsanspråk". Jag har också under arbetets gång diskuterat mina preliminära resultat med mina handledare, liksom med yrkesverksamma inom fältet men inte med intervjupersonerna själva. En form av pragmatisk validiering förekommer i denna studie så tillvida att den ingår som en del i Sollentuna kommuns ambitioner och pågående projekt att utveckla utredningsmetoder i den sociala barnvården. Forskningsresultaten i denna rapport har redan använts som ett underlag för Sollentunas socialnämnd i deras beslutsfattande att permanenta det pågående intensivutredningsprojektet som studien följt upp. Utifrån detta faktum kan denna studie sägas haft ambitioner liknande aktionsforskarens vilja att både förstå och förändra. Jag hyser vidare en förhoppning om att den kunskap som studien har genererat kommer att kunna användas av andra för att bättre förstå de utredda familjernas upplevelser av själva utredningsprocessen och dess resultat och också därmed förbättra utredningsmetoder i socialt arbete.

2.3 Presentation av utredningarna

De barn som utretts i projektet har kommit dit av olika anledningar och har olika behov. Utredningarnas fokus har varierat liksom de familjekonstellationer som barnen befunnit sig i. Det yngsta barnet som utretts i villan under utvärderingstiden var tre månader när utredningen inleddes. Det äldsta barnet var 10 år. En del av barnen har varit i villan tillsammans med båda sina föräldrar och andra mestadels med en förälder. Här följer en kort beskrivning av de utredningar som omfattas av studien.

Utredningen om Irja

Utredningen handlar om snart treåriga Irja som bor tillsammans med sin mamma som är ensam vårdnadshavare för Irja. Utredningen inleddes för att Irja s mamma polisanmält sin dåvarande sambo för misshandel. Mammans var orolig för att mannen även varit elak mot dottern. Irja hade på olika sätt visat att hon var rädd för mannen. Irja och hennes mamma hade tidigare haft kontakt med socialtjänsten av orsaker som kom att spela en stor roll även under denna utredningsprocess. Irjas pappa deltog i ett samtal i villan. Han var även inbjuden till ett nätverksmöte under utredningstiden, vilket han inte kom till. Fokus under utredningstiden var moderns omsorgsförmåga och hur flickan hade det hemma.

Utredningarna om Matilda och Petter

Utredningarna handlar om två barn i lågstadieåldern. De bor tillsammans med båda föräldrarna. Barnen har utretts av socialtjänsten tidigare men familjen har inte haft någon kontinuerlig kontakt med den samma. Orsaken till att utredning inleddes var att en släkting till familjen tog kontakt med socialtjänsten och berättade om sin oro för barnens situation. Under utredningstiden var föräldrarnas förmåga att tillgodose barnens behov central. Mycket tid och uppmärksamhet ägnades även åt mammans svårigheter.

Utredningen om Natalie

Utredningen handlar om en nyfödd flicka som heter Natalie. Ett par veckor efter hennes födelse gjorde barnvårdscentralen en anmälan till socialtjänstkontoret vilket ledde till att en utredning inleddes. Föräldrarna, som båda var unga, flyttade samtidigt med sitt barn till ett av kommunens jourhem. Natalies mamma hade sedan tidigare kontakt med socialtjänsten. Hon var uppväxt i en familj där både missbruk och våld förekommit. Enligt handläggande socialsekreterare var alternativet till en intensivutredning i villan att placera familjen på en utredningsinstitution. Fokus i utredningen var att utreda föräldrarnas förmåga att ta hand om barnet. Under utredningstiden omhändertogs Natalie omedelbart med stöd av LVU § 6 och placerades i ett familjehem. Placeringen övergick sedan till att bli en frivillig placering.

Utredningarna om Yassin och Zaman

Utredningarna handlar om två pojkar i förskoleåldern. Barnen lever tillsammans med sina båda föräldrar. Deras pappa arbetade heltid och mamman var sjukskriven under utredningstiden. Den äldsta av pojkarna har sedan en tid varit aktuell på BUP för utredning och utvecklingsbedömning. Barnpsykolog och läkare på BUP blev under kontakten med familjen orolig för hur barnens hemförhållanden såg ut. De gjorde en anmälan till socialtjänsten. Utredningarnas fokus var föräldrarnas omsorgsförmåga och barnens behov. Mycket tid och uppmärksamhet ägnades åt mamman och hennes situation.

Utredningarna om Mattias och Rebecca

Utredningarna handlar om två barn i mellanstadieåldern. De bor tillsammans med sin mamma som är ensam vårdnadshavare. Deras pappa bor i en annan kommun och har ett umgänge med barnen som fastställts av domstol. Familjen har varit aktuell inom socialtjänsten i många år och barnen har bland annat haft kontaktfamilj. Denna utredning inleddes för att barnen av olika anledningar slutat åka till sin pappa under helger. En familjebehandlare som arbetat i familjen kontaktade socialsekreteraren och berättade att hon var orolig för barnen. Fokus under utredningsprocessen var att utreda förutsättningarna för umgänge med fadern och vad som hände hemma hos honom.

Intervjumaterialet redovisas i följande tre kapitel (tre till fem) i tre temata – hur barnen blir synliga, hur familjerna blir delaktiga samt om det inträffar några förändringar i familjerna. Materialet har strukturerats utifrån dessa teman och ett antal underrubriker har skapats. I kapitel sex görs en analys av utredningsmodellen kopplat till både teoretiska utgångspunkter och syften i studien. I kapitel sex diskuteras även andra iakttagelser som gjorts under utvärderingen och som inte kan placeras under valda teman.

Kapitel 3

Hur barnen blir synliga i utredningsprocessen

En barnavårdsutredning genomförs för barnets skull. Barnet, dess behov och möjlighet att få dem tillgodosedda är bevekelsegrunderna för att genomföra utredningen. Utredningsprocessen påverkar, och kan få stora konsekvenser för, föräldrar och andra viktiga personer runt barnet. Föräldrars behov kan dock aldrig vara skäl till att deras barn utreds. Däremot kan utredningen beröra och ibland ingående beskriva föräldrars situation. En självklar och viktig fråga när utredningsarbetet skall granskas blir därför om och på vilket sätt barnen och deras behov blir synliga i utredningsdokumentet och under utredningsprocessen. I den här undersökningen granskas hur de gjorts synliga i processen.

3.1 Att lyssna på barnen

Både socialsekreterare och föräldrar i studien beskriver lyssnandet till barnen och deras berättelser som viktigt.

Irjas mamma berättar att socialsekreterarna lyssnat på och pratat med dottern som bara var tre år under utredningstiden. *Irjas socialsekreterare* berättar att hon ägnade den mesta tiden i villan åt Irja och att flickan genom detta naturligt hamnade i fokus. Socialsekreteraren är övertygad om att mamman tyckte att flickan blev tillräckligt uppmärksam. *Yassins och Zamans mamma* och *Matildas och Petters pappa* berättar att socialsekreterarna pratat med barnen både ensamma och tillsammans med föräldrarna. *Matilda och Petters pappa* beskriver samtalen med barnen som intervjuer.

De två barn som är intervjuade, *Mattias och Rebecca*, berättar att de pratade mycket med socialsekreterarna. För *Mattias* framstår samtalen som särskilt viktiga¹⁰:

I: Det här att ni pratade om hur det var med pappa och med mamma. Vad tyckte du om det?

¹⁰ I: Intervjuare, M: *Mattias*

M: Det var ganska bra för då får man det ju bättre...då känner man liksom så här... det här vill jag verkligen säga till min pappa. Och alla som satt där de får veta om jag verkligen vill vara hos pappa.

I: Så det kändes skönt för dig att säga det där?

M: Jag ville liksom bara släppa ut bara så där... inte ha det kvar här inne.

I: Så det var bra för dig att du fick möjlighet att säga det då. Lyssnade pappa på det tyckte du då?

M: Ja, han lyssnade inte så mycket för han skulle just äta någonting då. Han skulle bara ta någonting från sin ryggsäck så han hörde inte precis.

I: Lyssnade socialsekreterarna?

B: Ja, de lyssnade klart och tydligt.

Mattias hade önskat att pappa skulle ha lyssnat mer på honom under utredningssamtalen. Han är dock nöjd med att socialsekreterarna lyssnade. I detta avseende har han blivit uppmärksam och fått uttrycka sig. Han berättar mer utförligt än systemen om samtalen med socialsekreterarna och pappan. För honom verkar det ha betytt mycket att han fick säga hur ofta han ville vara hos pappa och att det fanns vuxna som lyssnade på honom.

Mattias och Rebeccas socialsekreterare beskriver barnen som tillitsfulla och glada under utredningstiden;

”Barnen dom var väldigt pratsamma så dom berättade ju massor. Jag tror det betydde mycket för dom (att prata. Min anmärkning.). Jag tror det har varit bra för dom att vi har träffat dom ganska intensivt”.

Socialsekreteraren berättar att båda barnen var tydliga med hur de ville ha det med umgänget med pappa och att deras önskemål hör-sammades. Hon tror att barnen på så sätt uppfattade att de blev lyssnade på och uppmärksammade.

3.2 Insyn i Familjen

Natalies socialsekreterare beskriver att hon hade en nästan ”total insyn” i barnets familj genom daglig kontakt och iakttagelser som gjordes i det jourhem, som familjen bodde i. Pappan i familjen berättar att det inte gick att ”spela falskt” under utredningen eftersom de träffade socialsekreterarna under så pass lång och sammanhängande tid. Han

menar dock att det fanns sådant som socialsekreterarna inte såg som de hade behövt se för att förstå hur illa dottern blev behandlad.

"Om man bara ska prata då är det bra. Ändå hade det varit bättre om dom hade kunnat se...förstår du hela ...dom ser ju inte alla problemen och allt det där ändå...för när man sitter och pratar och Natalie sov till exempel ...då ser dom ju inte själva problemet utan då hör dom bara oss berätta om problemen och eftersom... även om vi sitter och berättar så får dom aldrig riktigt nån inblick i hur det verkligen är. //Dom kan ju inte hjälpa en göra nånting. Dom kan ju inte veta vad som händer och hur det är och hur illa man verkligen betar sej. Hur illa behandlad Natalie blev ...det ser ju inte dom. Visst det kan jag ha berättat för dom men det hjälpte ju i alla fall... dom får ju i alla fall ingen inblick..." (Natalies pappa)

Detta står i kontrast till socialsekreterarens uppfattning om "*total insyn i familjen*". Hon uttrycker ingen oro för att de såg för lite av barnets behov och familjens situation utan är snarare mycket tillfreds med det sätt på vilket barnet och dess behov blev tydliga och hur man genom insatser sett till att behoven blivit tillgodosedda. Socialsekreteraren beskriver Natalies ständiga närvaro under utredningstiden och hennes påtagliga utsatthet i familjen. Pappan uppfattade att socialsekreterarna, trots att de inte såg allt, hade barnet i fokus under hela utredningsprocessen. För honom var detta självklart:

"Det var verkligen sådär att de tittade på och hade henne i tankarna hela tiden. Det märktes verkligen att de brydde sig om henne. Det märktes att de tänkte på henne i första hand... och det var det dom skulle".

När han resonerar om hur socialsekreterarna uppmärksammade barnet återkommer han till betydelsen av *att se, att titta och att tänka på*. Han besvärades inte av insynen eller den granskning familjen faktiskt blev utsatt för utan efterfrågar ännu större insyn, eller med hans egna ord att få vara på ett ställe "*där dom övervakar dygnet runt*".

Socialsekreterarens och pappans olika utgångspunkter, förväntningar och erfarenheter är i detta sammanhang tydliga. Socialsekreteraren har sannolikt andra familjer hon utrett i minnet, där hon haft betydligt mindre insyn än i denna, när hon beskriver att hon är nöjd med den insyn de fick under utredningstiden. Hennes förväntningar på insyn har överträffats medan pappan möjligen hade större förväntningar. Han vet att det finns sådant som socialsekreterarna inte

alls såg under utredningstiden och som för honom var viktigt att förmedla.

I utredningen om Irja framstår möjligheten till insyn i Irjas och hennes mammas relation, eller möjligheten till samspelsobservation som en konkret orsak till förslaget om att utredningen skulle genomföras i villan. Detta trots att utredningen inleddes på grund av att Irjas mamma blivit slagen av sin före detta sambo och var orolig för att även dottern varit utsatt. Fokus för utredningen blev dock redan inledningsvis förskjutet från misshandeln till samspel mellan mor och barn. Om tillgång till intensivutredningar i villan inte funnits hade utredningens fokus sannolikt inte förskjutits, åtminstone inte lika snabbt, eftersom samspelsobservationer är svåra att genomföra under en utredning som genomförs på socialtjänstkontoret. Egelund har visat hur socialtjänsten, för att hantera motsättningar mellan familjers behov och socialtjänstens organisation, anpassar familjer till det utbud av insatser och utredningsmodeller som står till buds (Egelund 1997). Resurserna, tiden och metoderna i villan gör att utredningarna blir annorlunda än de annars skulle ha blivit. Detta behöver inte utgöra ett problem men kan skapa etiska frågor inför risken att "överutreda" en familj eller, som i detta fall, förskjuta fokus och utreda något annat än den anmälan som kommit till socialtjänsten.

Irjas socialsekreterare säger:

"Det var ju väldigt bra ... i studiesyfte att ha den här familjen i villan. Vi fick se samspelet mellan flickan och mamman och sen även hur Irja ... det var ett problem för mamman som hon kunde uttala att flickan åt så dåligt."

Irjas socialsekreterare ägnade en stor del av utredningstiden åt att vara tillsammans med Irja medan hennes kollega samtalande med Irjas mamma. Irja beskrivs som en intensiv flicka med ständigt behov av uppmärksamhet. Hon hade svårt att sysselsätta sig själv, ens under korta stunder. Socialsekreteraren beskriver ingående mammans och dotterns svårigheter kring bland annat matbordet och hur dessa blev tydliga under utredningsprocessen. Detta antyder att åtminstone socialsekreteraren uppfattade insynen i familjens vardagsliv som stor även under denna utredning. Socialsekreterarna såg sådant som de troligtvis inte hade sett under en traditionell utredningsprocess.

Yassins och Zamans pappa beskriver hela utredningsprocessen som en granskning av familjen. Han använder ord som att bli studerad och kartlagd. Spontant berättar han om ett tillfälle när de åt tillsammans i villan då han såg att socialsekreterarna uppmärksammade samspelet i familjen. Han upplevde detta som positivt och kommenterar att *"äter det gör man ju väldigt ofta så där fick dom ju svar på mycket ...det tycker jag var väldigt bra"*. Barnens socialsekreterare beskriver matstunden som i första hand en paus och inte ett tillfälle för utredningssamtal eller observation, även om det blev så ibland. Pappan beskriver ett hembesök som socialsekreterarna gjorde tillsammans med mamman och barnen som ett sätt att *"kolla hur barnens miljö var"*. Han såg även detta som en naturlig del av utredningsförfarandet.

Matilda och Petters socialsekreterare tycker att hon insisterade på att genomföra utredningen i villan trots ett motstånd från föräldrarna. De hade, enligt henne, hellre velat göra en mer traditionell och mindre omfattande utredning. Hon berättar att föräldrarna vid flera tillfällen under utredningstiden vänligt men bestämt berättade att de inte var nöjda med den väldiga insyn som socialtjänsten fick i familjen. *Pappan* i familjen ger inte uttryck för den skepsis mot utredningsmetoden som socialsekreteraren uppfattade hos honom. Han berättar att han tyckte att det var många möten under utredningstiden men såg positivt på miljön i villan och utredningsmodellen. Socialsekreteraren tror inte att hon hade kunnat se familjens problematik så klart eller vara så tydlig om hon och hennes kollega inte hade träffat familjen så mycket: *"Vi inte bara trodde utan såg att mamman missbrukade"*, berättar hon. Detta problem, eller denna familjehemlighet, blev sedan något som socialsekreterarna kunde prata med familjen om under utredningstiden.

3.3 Metoder för att göra barnen synliga

Utöver samtal med barn beskriver socialsekreterarna samtal om barnen som viktiga redskap för att göra dem synliga under utredningsprocesserna. *Irijas och Yassins och Zamans mammor* uppskattar att ungefär hälften av samtalen med dem direkt handlat om deras barn. Övriga samtal har handlat om dem själva som individer och föräldrar och om familjen.

Natalies socialsekreterare beskriver hur hon pratade med föräld-

rarna om vad deras barn konkret behövde och hur deras förutsättningar att tillgodose detta såg ut. Hon berättar om hur de muntligt gått igenom dygnet timme för timme och ritat en ”dygnsklocka”¹¹ för att tydliggöra rutiner kring barnet i familjen. Detta nämns inte alls av pappan. Socialsekreteraren uppehåller sig mer kring metoder i arbetet och pappan mer kring betydelsen av att se. Detta är centrala olikheter i deras berättelser.

Mattias och Rebecca berättar båda om en nätverkskarta de gjorde under utredningstiden för att beskriva hur deras familj och sammanhang såg ut. Rebecca berättar:

”Så fanns det såna här tuschpennor och så var det en rund cirkel som såg ut som en tårta. I mitten var det lite cirkel. Sen så fanns det såna här gubbar... lego gubbar... och då skulle man välja en som skulle va sej själv och då satte man den i mitten ...och sen så ... för pappa så fanns det lite mer tårtbodyter kan man säga ... fast för oss fanns det bara fyra.. för det ska vara lite lättare ... en var familj och en var skola. En var fritids och en var ... jag kommer inte ihåg vad den sista var men ... och sen så skulle... så frågade dom så här: Var tycker du att du ska ställa mamma.. tycker du att... hon ska ju stå på familj men tycker du att hon ska stå långt fram eller långt bak? Då satte jag henne framme och sen kompisar kanske man sätter på tvåan eller trean eller nånting ... så att det tyckte jag var ganska roligt...”

Mattias berättar också om nätverkskartan¹²:

M: Det fanns en sån där rund en fyrkantig platta som det var i mitten var ju bäst och sedan när man går runt och blivit sämre. Och det var ju gubbar, mamma och pappa och sådär och så bestämde jag att jag var närmaste mamma och pappa och släktingar och sånt där, då”.

I: Det var liksom en platta som har gubbar på ...hur tyckte du att det var att hålla på med då?

M: Det var roligt. Man fick ju välja om man ville tycka om pappa eller mamma, något sånt.

I: Men hur gjorde du med pappa och mamma? Du sade du satte de närmast dig alltså.

M: Hm... jag satte mamma lite närmare mig.

¹¹ Dygnsklockan är en metod att prata med föräldrar och barn om hur en dag med rutiner etc. ser ut i deras liv.

¹² M: Mattias, I: Intervjuare

Rebecca berättar även spontant om aktiviteter under utredningen som *inte* handlade om att samtala; att hon lagade pannkaka tillsammans med socialsekreterarna och att de spelade nya spel. Hon berättar om leksaker och gosedjur som fanns i huset och som hon och hennes bror lekte med. Hon minns att de åkte hem till pappa vid ett eller två tillfällen med socialsekreterarna och att hon tyckte om det. Miljön i villan och de sociala aktiviteterna under utredningstiden verkar betydelsefulla för *Rebecca*. Hon tyckte inte att någon aktivitet eller något samtal under utredningstiden var obehagligt eller jobbigt.

Flera socialsekreterare berättar att de spelat spel och ritat med barnen. Detta beskrivs som ett sätt att etablera kontakt och en möjlighet att hitta avspända samtalsformer med barnen.

3.4 Referenters röster om barnen

I samtliga utredningar som genomförts under utredningsprojektet har olika referenter fått komma till tals. Två kategorier av referenter kan urskiljas; personer ur familjernas privata nätverk, till exempel släktingar till familjen och personer ur det professionella nätverket till exempel skol- och förskolepersonal.

Natalies socialsekreterare tycker att de referentsamtal som genomförts under utredningstiden kompletterat annat utredningsmaterial och bidragit till att beskrivningen av *Natalie* och hennes behov blivit heltäckande. *Natalies pappa* berättar att socialsekreterarna pratat med hans mamma och hennes sambo. De ville prata med *Natalies* farfar. Något sådant samtal blev aldrig av. *Natalies* pappa ville själv inte träffa sin far och tror inte att han kunde ha bidragit med något väsentligt i utredningen.

Yassins och Zamans båda föräldrar berättar att socialsekreterarna bjöd in barnens dagmamma till villan för ett utredningssamtal. Föräldrarna var båda måna om att dagmammans skulle få ge sin beskrivning av barnen och valde att själva inte vara med under samtalet. Pappan i familjen berättar att han var "nöjd" med den beskrivning dagmammans gav av barnen. Han tyckte att den bekräftade den bild han själv hade. Eftersom pappan tidigare varit upprörd över hur BUP använt dagmammans uttalanden i sin utredning blev detta en upprättelse för honom. *Yassin och Zamans mamma* berättar att hennes

läkare kom till ett samtal i villan och båda föräldrarna berättar att de hade ett möte tillsammans med psykologen från BUP.

Båda föräldrarna berättar att Yassin efter utredning på BUP fått en diagnos som de varken tagit till sig eller instämmer i. Pappan tycker att socialsekreterarna under den sociala utredningen sett andra sidor av Yassin som de kunnat förmedla till föräldrarna. Han upplever dock att detta blev underordnat i den skriftliga utredningen där BUP:s bedömning framstår som ett *facit*. Socialsekreteraren tycker att det var betryggande att BUP utrett och gjort en bedömning av Yassin förmåga. Detta antyder att pappans uppfattning att psykologutredningen blev ett "facit" även för den sociala utredningen kan ha viss relevans. Socialsekreterarens uppfattning är att föräldrarna *inte tagit till sig bedömningen* och inte accepterat de svårigheter som Yassin har. Föräldrarna har uppenbarligen inte tagit till sig BUP:s bedömning och avser inte heller att göra det. Socialsekreteraren betonar betydelsen av att acceptera diagnosen medan föräldrarna anser att BUP gjort en felbedömning.

Matilda och Petters pappa är kritisk till att de referentsamtal som socialsekreterarna genomförde med barnens lärare inte redovisas i sin helhet i utredningsdokumentet. De refereras och sammanfattas i stället i utredningen. Däremot har anmälan bifogats utredningen som ett "notat". Pappan tycker att detta tillvägagångssätt ger anmälan en större tyngd än samtalen med de lärare som träffar barnen varje dag sedan flera år tillbaka.

Irjas mamma tycker att socialsekreterarna lyssnade på dem hon ville att de skulle lyssna på. *Socialsekreteraren* ger uttryck för samma uppfattning med det undantaget att hon tror att mamman hade velat att de skulle ha kontaktat den man som hon bott tillsammans med och som var orsak till att utredningen inleddes. Mamman nämner inte detta. Både mamman och socialsekreteraren berättar att de genomförde ett nätverksmöte i villan. Mamman var nöjd med detta och tyckte om att hennes närmaste fick sitta ner i ett gemensamt sammanhang och säga vad de tyckte och tänkte.

3.5 Föräldrars svårigheter och barns behov

I fyra av fem utredningar beskriver socialsekreterarna mammor med stora problem. I tre av utredningarna delas beskrivningen av barnens socialsekreterare och pappor. I den fjärde bor inte pappan med barnet. Han har hörts i utredningen men inte varit aktiv under processen och heller inte intervjuats i denna studie. Mycket tid och uppmärksamhet har under utredningsprocesserna ägnats åt mammornas svårigheter.

Irjas mamma berättar att hon fått hjälp med sitt barn och att socialsekreterarna lyssnat på och tillmötesgått flickans behov. *Socialsekreteraren*, som själv ägnat den mesta tiden åt dottern, beskriver ett starkt barnfokus i utredningen. Hon tror att mammans svårigheter var större än som framkom under utredningstiden och att det hade varit bra om de uppmärksammade detta. Å andra sidan *skulle* barnet vara i centrum under utredningsprocessen.

Yassins och Zamans socialsekreterare berättar att det på BUP fanns en oro för i första hand mammans förmåga att ta hand om barnen. De ville få omsorgsförmågan utredd och bedömd och därför kontaktades socialtjänsten. *Yassins och Zamans pappa* säger att psykologen *remitterade* familjen till socialtjänsten då hon tyckte att det fanns behov av att få en fullständig bild av barnens situation. Han beskriver att barnens mamma var i fokus under utredningstiden. Hon och barnen tillbringade mer tid i villan än han själv gjorde. *Mamman* berättar att BUP kontaktade socialtjänsten för att det skulle utredas om familjen behövde extra stöd på något sätt. Hon hade flera samtal med socialsekreterarna om sin egen situation och tyckte att hon fick stöd och uppmuntran. *Socialsekreteraren* tycker att mamman under utredningstiden tog nya initiativ som gällde både henne själv och barnen. Hon tror att samtalen var ett stöd i denna process.

Matilda och Petters pappa beskriver att samtalen och aktiviteterna under utredningstiden inriktades mycket på barnens mamma och hennes svårigheter: "med den inställningen antar jag att om hon löser sina problem så minskar svårigheterna för barnen".

Socialsekreteraren ger uttryck för en liknande uppfattning:

"Jag tänker att det är ju alltid så när man gör en utredning om barn att vilka ambitioner man än har att se barnen så är det lätt att dom vuxnas

behov tar över... framförallt när det gäller mindre barn för det är ju så förknippat med de vuxnas svårigheter. Om dom får hjälp så kommer det ändå att gynna barnen och så är det ju i den här familjen med ...jag tänker att dom här barnen kanske ändå har blivit sedda mer än i en vanlig utredning..."

Socialekreteraren för ett resonemang om det hade varit möjligt att, i stället för att fördjupa sig för mycket i mammans svårigheter, inrikta sig på att beskriva hur barnen påverkades av dessa. Hon tror att föräldrarna hade kunnat förstå utredningen bättre då. Pappan å sin sida tycker att kopplingen mellan mammans välbefinnande och barnens situation var tydlig. Han uppger att socialekreterarna vid flera tillfällen påminde om detta och verkar tycka att den inställningen var naturlig.

3.6 Vad är väsentligt i utredningen?

Matilda och Petters pappa berättar att han i stora drag tycker att utredningen om barnen är väl genomförd och att barnen tyckte om att vara i villan med socialekreterarna. Han har dock synpunkter på sättet att hantera och väga samman information i det slutliga utredningsdokumentet och efterfrågar förtydliganden av vad som är mer eller mindre viktigt:

"Det står då lite sånt där som att barnen behöver fastare förhållningsregler ... sånt där som man inte kan läsa ut. Innebär detta en allvarlig maning eller är det mer ett gott råd i förbifarten ...// Som till exempel att dom har noterat att vi inte äter middag tillsammans på kvällen ...det kanske finns praktiska orsaker... men då gör dom ett nummer av i utredningen att familjen bör skaffa sej regelbundna rutiner, till exempel äta middag tillsammans ...och då tycker jag när det ställs på samma nivå, eller får samma tyngd som dom mer allvarliga sakerna. Det borde tydligare markeras, tycker jag, vad som är råd i förbifarten eller en iakttagelse som dom tycker att vi kan fundera över."

3.7 Sammanfattning

Barnen som utretts i villan har blivit sedda och hörsammade genom olika typer av *samtal och genom att de blivit lyssnade på*. Socialekreterarna har pratat med alla barn som har haft tillgång till språket. De samtal som bidragit till att barnen och deras behov blivit synliga är *samtal med barnen, samtal om barnen med föräldrarna och sam-*

tal med referenter. Under samtliga utredningsprocesser har referenter fått lämna sina beskrivningar av barnet och familjen.

Socialekreterarna beskriver i högre grad än föräldrarna hur och vad de gjort för att uppmärksamma barnen. De beskriver metoder för samtal med barn och föräldrar. Föräldrarna betonar snarare om socialekreterarna *sett eller inte sett barnet*, i vilken mån de lyssnat på barnet och på föräldrarnas beskrivningar av barnet.

Ingen av de intervjuade föräldrarna tycker att socialtjänsten *haft för mycket insyn i familjen*. Däremot säger en av papporna att han hade önskat att socialekreterarna *haft större insyn i familjen*. Socialekreteraren i samma familj beskriver insynen som total vilket står i kontrast till pappans uppfattning. I en annan familj uppfattade socialekreteraren att föräldrarna var missnöjda med den omfattande insynen i familjen. Detta bekräftas *inte* av den intervjuade pappan i familjen.

Fyra av de intervjuade föräldrarna beskriver, på olika sätt, utredningsprocessen som en granskning av familjen med observation och frågande som viktiga inslag. En av mammorna tycks inte se observationen av henne och barnet som betydelsefull under utredningstiden. Mamman i denna familj beskriver snarare utredningsprocessen som ett sätt för henne och flickan att få hjälp än som en metod för att ta reda på, observera och bedöma.

Hur barns behov och föräldrars svårigheter vägs mot varandra och tar olika utrymme är ett dilemma som ett par socialekreterare diskuterar. Det finns en risk att föräldrarnas svårigheter tar för stor plats. Samtidigt är dessa en del av barnets verklighet. En av socialekreterarna menar att föräldrarnas svårigheter möjligen hade behövt belysas ytterligare.

Frågor som väcks under temat hur barn blir synliga i utredningsprocessen och som behöver diskuteras ytterligare är bland annat:

- Hur barns behov och föräldrars situation vägs och relateras till varandra under utredningstiden?
- Vad är det socialarbetarna ser i familjen? Vad betyder föräldrarnas och socialekreterarnas delvis skilda bilder av insynen i familjen?

Kapitel 4

Familjernas delaktighet i utredningsprocessen

De inledande raderna i Socialtjänstlagen går att använda som utgångspunkt för klienters och familjers delaktighet i det sociala arbetet:

”Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människans ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser” (*Socialtjänstlagen 1 kap. § 1*).

I samma paragraf står det att verksamheten skall bygga på respekt för människan, hennes bestämmanderätt och integritet. Inget undantag finns för utredningar som rör barn.

Socialtjänstens utredningar om barn kan genomföras både med eller utan föräldrars samtycke. En förälder som inte samtycker till att barnet utreds har troligen betydligt svårare att känna delaktighet i utredningsprocessen än en förälder som är hjälpsökande och samtycker till utredning. Flera av de föräldrar som tillsammans med sina barn har utretts i villan hade helst velat slippa. Ett syfte med intensivutredningsprojektet var att *öka* föräldrarnas delaktighet i processen. Ett underförstått antagande i syftet är att det borde vara möjligt att vara delaktig även i en sådan process man tvingas till. Inte i beslutet att påbörja utredning, men i det som följer. För att ta reda på i vilken mån familjerna varit eller känt sig delaktiga har de tillfrågats om de blivit lyssnade på och förstådda, om de förstått varför utredningen inleddes, i vilken grad de känner igen sig i den skrivna utredningen, om de haft synpunkter på och ifrågasatt metoder som socialsekreterarna använt sig av och om de själva varit aktiva att bjuda in och föreslå referenter under utredningstiden.

4.1 Förståelse av utredningens orsak och syfte

Natalies socialsekreterare berättar att utredningen handlade om att tillsammans titta på föräldrarnas förmåga att ta hand om sin dotter. *Pappan* säger att han och Natalies mamma inte var kapabla att ta hand om sitt barn. Han trodde inte själv att de skulle klara av det och han trodde inte heller att socialtjänsten skulle tycka det. Socialsekreteraren föregriper inte den bedömning som skulle göras under utredningen på samma sätt som Natalies pappa. Det ser dock ut som pap-

pan och socialsekreteraren har en liknande förståelse av varför utredning inleddes.

Rebecca tror att socialsekreterarna ville veta hur mycket hon ville vara hos sin pappa och hur hon hade det hos honom. Hon ger inga exempel på, eller beskrivningar av, *vad* socialsekreterarna ville veta om pappan eller hennes och broderns umgänge med honom.

Mattias är mer konkret än systemen i sin beskrivning av varför de skulle utredas i villan:

”det var ju att pappa slår oss hela tiden ...så jag tyckte att det här måste vi reda ut ”

En tolkning av Mattias utsaga är att våldet i familjen för Mattias var ett starkare skäl till utredningen än det var för socialsekreteraren. *Socialsekreteraren* lyfter fram detta som ett av flera skäl till att barnen skulle utredas i villan. *Rebecca* säger inget om att hon eller hennes bror blivit slagna av pappan. Hon berättar dock att de inte har bråkat lika mycket hemma hos pappan efter utredningstiden. Det är möjligt att hon använder andra ord för att beskriva samma sak som brodern. När hon berättar att de bråkat mycket hemma hos pappan kan hon avse tillfällen då hon och brodern faktiskt blivit slagna. *Matildas och Petters pappa* berättar att han tyckte det var obehagligt att familjen blivit anmäld till socialtjänsten. Barnens mamma tyckte att det var förskräckligt. Pappan uppfattade att utredningen inleddes som en direkt konsekvens av anmälan och att detta sker mer eller mindre automatiskt när socialtjänsten fått in en anmälan. *Socialsekreteraren* berättar att utredning inleddes efter en anmälan från en av barnens släktingar. En anledning till att utredning i villan föreslogs var dels allvaret i anmälan och dels att barnen utretts tidigare av socialtjänsten efter anmälningar som även de bedömts som allvarliga.

Utredningen om Irja inleddes enligt socialsekreteraren och mamman på grund av en polisanmälan som skickats till socialtjänsten där det framgick att mamman blivit slagen av sin sambo. Mamman hade även uttryckt oro för att flickan skulle ha blivit slagen. För mamman framstår utredningens syfte som att ta reda på om flickan blivit utsatt för våld och hur hon mår. *Socialsekreterarens berättelse* visar dock att utredningens fokus snabbt förskjutits från misshandeln till

samspelet mellan mor och barn och mammans förmåga att ta hand om sitt barn. Hon beskriver möjligheten att observera mor och dotter tillsammans som en av orsakerna till att utredning i villan föreslogs. *Mamman* beskriver inte sin egen omsorgsförmåga eller observation av samspelet mellan henne och dottern som något syfte under utredningsprocessen.

Yassins och Zamans mamma berättar att hon egentligen var emot att socialtjänsten skulle göra en utredning men att hon försökte ha tålamod med att det blev så. Eftersom BUP kontaktade socialtjänsten lastar hon dem för att utredningen initierades. *Barnens pappa* säger att det var *familjen själv som initierade kontakten med barnläkaren* som sedan kontaktade BUP som i sin tur kontaktade socialtjänsten. Hans uppfattning är att en social utredning inte var nödvändig men kunde få positiva konsekvenser för familjen. Han uppfattade att familjen hade en valmöjlighet att säga nej till utredning. Både han själv och hustrun accepterade dock att en sådan genomfördes. *Socialsekreteraren* å sin sida tror att föräldrarna insåg att de inte hade något annat val än att delta i utredningen. Här går åtminstone pappans och socialsekreterarens beskrivningar isär. Det är mer oklart om mamman anpassat sig efter socialtjänsten eller efter makens uppfattning att familjen hade något att vinna på att medverka i utredningen.

Pappan ger intryck av att ha kontroll över situationen. Han uttrycker en delaktighet i utredningsprocessen genom att vara med och godkänna att utredningen skulle genomföras. Han valde att tro att detta kunde vara till hjälp för familjen. När socialsekreteraren säger att familjen inte hade något annat val än att utredas och att hon trodde att det var tydligt för familjen blir den valfrihet pappan upplever till en chimär. Det har inte varit tydligt för barnens pappa att utredningen var tvingande.

4.2 Bemötande och miljö

Natalies pappa och socialsekreterare betonar miljön, måltiderna och stunderna kring dessa som betydelsefulla för att skapa en avspänd atmosfär under utredningstiden. Pappan berättar att han kände sig välkommen och socialsekreteraren tror att det skapade en trygghet.

”Det var bra de hälsade och pratade lite grann och fikade och så satte vi oss ner i vardagsrummet och pratade där och fikade lite ..drack kaffe

och så ..det var väl bra .. man kände sig välkommen liksom.. man kände sig inte som ett offer... det kändes bra..." (Natalies *pappa*)

Mattias och Rebecca beskriver rummen i villan, sakerna som fanns där, spel och leksaker med mera. De har konkreta minnen av miljön och tycker att det var trevligt att vara i huset. De berättar om bullbak och måltider som en viktig del under utredningstiden. *Barnens socialsekreterare* lyfter fram betydelsen av ett lättsamt umgänge mellan socialsekreterare och familj och att både hon själv, barnen och fadern kunde bli mer personliga med varandra i villan än de troligtvis hade blivit under en traditionell utredningsprocess.

Irjas socialsekreterare säger att mamman kom regelbundet till villan och att hon verkade trivas där. *Irjas mamma* tycker att hon kunde slappna av under utredningstiden och att hon kom socialsekreterarna nära. *Socialsekreteraren* beskriver inte relationen mellan mamman och henne i termer av närhet. Dock benämner hon att mamman fick mycket uppmärksamhet och att hon mätte väl av det.

Yassins och Zamans mamma och deras socialsekreterare berättar att de under det första samtalet i villan gick igenom hur utredningen skulle genomföras. Mamman berättar att familjen fick papper av socialsekreterarna där de skrivit ner vad de ville prata om. Mamman är nöjd med den information familjen fick om utredningen. Hon accepterade utredningsplanen. Socialsekreterarna frågade *vilka familjen ville att de skulle kontakta* under utredningstiden och *vilka de fick kontakta*. *Socialsekreteraren* berättar att de pratade om praktiska saker som tider när de skulle träffas men lyfter även fram betydelsen av att de förberedde barnen på att de skulle komma till villan flera gånger och träffa socialsekreterarna. Föräldrarna berättar att barnen var med vid detta möte men nämner inte förberedelsen för barnen som något fokus. Socialsekreteraren tror att föräldrarna blev trygga i och med mötet. Barnens pappa bekräftar detta:

"Traditionellt sett så tror jag att man är ganska rädd. Det sa dom själva när dom presenterade sej ... att sociala ska utreda... och många är rädda att barnen ska tas ifrån dom och allt det där. Men eftersom vi hade ett samtal så kände man ju inte alls dom farhågorna... Samtidigt som jag är säker på mej själv också... jag visste att ingen skulle kunna ta barnen ifrån mig"

Redan under det första mötet har socialsekreterarna uppenbarligen pratat om rädslor och oro som föräldrar kan ha. Mamman berättar dock att hon under flera veckor av utredningstiden kände en oro över vad som skulle hända med barnen, om de skulle bli placerade. Denna oro släppte inte förrän *hon själv* benämnt den i ett samtal med socialsekreterarna när två veckor av utredningstiden hade gått.

Yassins och Zamans pappa berättar att han under de första utredningssamtalen tyckte att socialsekreterarna försökte balansera samtalen så att hans hustru skulle komma fram mer. Han upplevde att han stämplades som en som tog över samtalet och inte lät hustrun komma till tals. Han tillägger att socialsekreterarna under utredningens gång ändrade attityd när de såg att han släppte fram barnens mamma. *Socialsekreteraren* å sin sida beskriver pappan som familjens överhuvud. Hon upplevde att han bestämde i familjen och att hustrun var mer lågmäld. Rollfördelningen uppfattades av socialsekreteraren som funktionell för familjen. Hennes förhållningssätt till föräldrarna under samtalen har sannolikt påverkats av denna uppfattning.

Matildas och Petters pappa tycker att det var en fördel att det var en lugn och avspänd miljö i villan. Det framgår inte att han såg utredningsmodellen som ett alternativ till en annan slags utredning. Enligt honom så förklarade socialsekreterarna för familjen att de brukade göra utredningar på det här sättet och att det blev lugnare än om utredningen genomfördes på socialtjänstkontoret. Pappan hade en positiv inställning till detta. Han var även positiv till den utredningsplan som socialsekreterarna presenterade, bortsett från att han tyckte det var för många möten. *Socialsekreteraren* uppfattade att båda föräldrarna hellre hade velat att socialtjänsten genomfört en traditionell utredning och att hon själv drev igenom att utredningen skulle genomföras i villan. Detta är intressant eftersom pappan snarare verkar positiv till utredningsmodellen, åtminstone i efterhand. Eftersom endast en av föräldrarna är intervjuade i studien är det möjligt att en annan bild skulle framträda om båda blivit intervjuade. En annan förklaring till de skilda synsätten är pappans syn på utredningsprocessen som något som startar per automatik när en anmälan kommer in till socialtjänsten. Han verkar ha böjt sej inför detta och accepterat det förslag till utredningsförfarande som socialsekreterarna hade.

4.3 Acceptans – delaktighet

Natalies socialsekreterare berättar att pappan valde att komma till villan med sin dotter under de första dagarna av utredningstiden trots att inte mamman kom med. Socialsekreteraren uppfattar att detta hade betydelse för att mamman sedan kom och tog del i utredningsprocessen eller *accepterade* att delta. Pappan berättar att han förstod att socialtjänsten ville genomföra en utredning och hade inga egentliga invändningar mot detta. Natalies pappa bestämde sig för att prata och samarbeta med socialsekreterarna och uttrycker snarast indignation över att mamman inte gjorde det samma. Han tycker att han ibland fick svara i hennes ställe.

Mattias och Rebeccas socialsekreterare berättar att hon fick motivera barnens pappa att delta i utredningen och att han accepterade arrangemanget för att han ville ha i gång ett umgänge med barnen. Detta blev en morot för honom att delta i utredningsprocessen. Han sa flera gånger att han egentligen inte ville vara i villan men kom ändå på alla inbokade tider och kunde i utredningens slutskede ge uttryck för att han var nöjd med utredningsförfarandet. Han svarade på frågor och gjorde de ”uppgifter” som socialsekreterarna ville. Detta kan tolkas som att han faktiskt var intresserad av och gillade uppmärksamheten *eller* som att han var ”lydig” mot socialsekreterarna.

Yassins och Zamans socialsekreterare uppfattade att det var viktigt för familjen att få visa att de dög. Även föräldrarna uttrycker sig på det viset. Barnens pappa säger att dom hade rent mjöl i påsen och att han trodde att familjen kunde vinna på att utredningen genomfördes. *Barnens mamma* säger att hon inte hade något att dölja. Båda föräldrarna deltog i utredningen *för att bevisa eller visa att de hade det bra i familjen*. Föräldrarna var inställda på att de skulle svara på de frågor som ställdes av socialsekreterarna. De ifrågasatte inte de frågor som ställdes till dem. De tycker att både frågor och samtal var begripliga. Föräldrarna ger snarare uttryck för acceptans än delaktighet. De lät sig utredas och bedömas för att få papper på att de dög.

Matildas och Petters socialsekreterare tror att familjen kände sig pressad under utredningstiden. Pappan bekräftar detta när han berättar att barnens mamma tyckte att utredningssamtalen var mycket pressande. Både socialsekreterare och pappa berättar att utredningspla-

nen inte genomfördes helt enligt planerna då barnens mamma uteblev vid ett par tillfällen. Pappan förklarar detta med att hon dels missförstod tider och dels försökte smita undan. Socialsekreteraren berättar att de gjorde hembesök i stället familjen när mamman inte kom på uppgjorda tider. Enligt socialsekreteraren *accepterade* föräldrarna, med en viss motvilja, att utredningen genomfördes i villan. Hon tror att familjen tycker att socialtjänsten rotat för mycket i familjeförhållandena men att de ändå blivit respektfullt bemötta trots.

Matildas och Petters pappa hade relativt små förväntningar på att själv vara delaktig i utredningsprocessen. Han tyckte det var bra att utredningsplanen presenterades redan vid ett av de första mötena. Han hade inga uttalade synpunkter vare sig på den, på referenstagningar eller på frågor som skulle ställas under referenssamtal. Med några få undantag tycker han att socialsekreterarna genomförde utredningen på ett sakligt och kompetent sätt. Barnens pappa betraktade utredningen som något påtvingat som familjen måste gå igenom, vilket stämmer med socialsekreterarens beskrivning. När det väl var bestämt att barnen skulle utredas framgår inte att han funderat över i vilken mån han kunde påverka processen eller utredningsförfarandet. Han *accepterade* socialsekreterarnas förslag och var i stort sett nöjd med tillvägagångssättet under utredningsprocessen.

4.4 Att förstå "metoden"

Frågan om föräldrar och barn har förstått de metoder som använts och samtal som förts under utredningstiden har sannolikt stor betydelse för deras förmåga att känna sig delaktiga i processen.

Natalies socialsekreterare beskriver att hon och kollegan under utredningstiden ansträngt sig att vara nästan övertydliga mot föräldrarna. Natalies pappa bekräftar att socialsekreterarna var tydliga med det mesta och att alla samtal och aktiviteter som han kan komma i håg under utredningstiden var begripliga.

Irjas socialsekreterare berättar att hon ägnade den mesta tiden åt att vara tillsammans med flickan medan hennes kollega höll i samtalen med mamman. Flickan var med under hela utredningstiden eftersom hon inte hade barnomsorgsplats. På så sätt fick socialsekreteraren tidvis agera både utredare och ställföreträdande förälder eller vårda-

re. Hon berättar att hon ibland gick in och satte gränser för flickan när de åt tillsammans. Vid åtminstone ett tillfälle uppfattade hon att mamman blev störd av hennes agerande och tyckte att det var obehagligt. Mamman sa ingenting om detta under utredningstiden och nämner det inte heller under intervjun. Hon berättar i stället att hon fick mycket hjälp av socialsekreterarna både för egen del och med dottern. Hon beskriver stödet och den avlastning hon fick under utredningsprocessen tydligare än de utredande och granskande momenten.

Irjas socialsekreterare och mamma berättar att de tillsammans gjorde ett besök på biblioteket i Sollentuna. Mamman tror att syftet med detta var att låna böcker åt dottern medan socialsekreteraren säger att ett annat syfte var att inspirera mamman till att ta sig för saker med dottern. Socialsekreteraren gjorde även iakttagelsen att mamman inte var särskilt aktiv under biblioteksbesöket. En fråga som väcks är vilka uttalade syften som fanns med biblioteksbesöket och på vilket sätt dessa förmedlades från socialsekreterarna till mamman.

Yassins och Zamans socialsekreterare säger att föräldrarna var förberedda på vilka frågor som skulle ställas under referenssamtalen. Mamman yttrar ingenting om detta medan pappan säger att de *inte* var förberedda eller ens visste vilka frågor socialsekreterarna skulle ställa till dagmamman. Han ser detta som något positivt då han inte ville vara med och påverka samtalet. Båda föräldrarna valde att inte delta i samtalet med dagmamman.

Yassins och Zamans socialsekreterare berättar att hon uppfattade att mamman spontant ville bjuda in sin syster till ett möte men att pappan satte stopp för detta. Hon tror att hon själv och hennes kollega skulle ha kunnat fråga mer kring detta och motiverat föräldrarna att anordna ett sådant möte. *Föräldrarna å sin sida* beskriver att det var socialsekreterarna som ville att de skulle ordna ett möte med släktingar, eller med mammans syster. *Pappan* säger att han förstår att socialsekreterarna trodde mycket på idén men att det blev jobbigt för mamman att de var så envisa och inte tog ett nej för ett nej. *Barrens mamma* beskriver i positiva ordalag att socialsekreterarna försökte "peppa" henne att kontakta systemen, men att de respekterade att hon avböjde ett sådant möte.

Yassins och Zamans föräldrar berättar att de blev tillfrågade om de ville laga någon måltid under utredningstiden. Barnens pappa säger att han inte minns varför det inte blev så medan mamman berättar att hon inte ville laga mat. Hon tyckte att det var skönt att slippa.

M¹³ : Dom ville ju att jag skulle göra lunch ibland men det blev mest att dom gjorde det... ... man kände att dom ställde upp och göra maten... man behövde inte tänka på det. Dom verkade inte irritera sej på att jag inte gjorde mer mat ... man märkte det alltså...

I: Men det här att dom ville att du skulle vara med och laga mat... vad tänker du om det ... fanns det nåt syfte med det?

M: Ja det var lite irriterande att nu ska dom kolla det också om man är bra på att laga mat ...

I: Det var så du tänkte

M: Ja, om man klarar av det liksom tänkte jag. Det stora hela att vara där ... det kändes lite jobbigt att man var så iakttagen hela tiden. Det var så oerhört många frågor hela tiden ... man blir väldigt snurrig ...och så kom det här med att man skulle laga mat också ... men då som jag sa tidigare så kändes det bra att det inte var ett måste.

Socialsekreteraren minns inte om föräldrarna blev tillfrågade om matlagningen men berättar att mamman ofta hjälpte till att plocka fram, sätta på kaffe och så vidare under mat- och fikastunder. Mamman hade önskat att måltiderna blivit tid för paus och att de utredningssamtal de fört inte skulle fortsätta under måltiderna. Ibland tyckte hon att det blev så ändå. Hon behövde en paus från de många frågor som ställdes i samtalen. Socialsekreteraren beskriver att tiden kring måltider och fika i första hand var menad som pauser. När samtalen fortsatte menar hon att det föll sig naturligt och att det ändå blev på ett annat, mer avspänt sätt under dessa stunder. Hennes uppfattning är att socialsekreterarna varit observanta på föräldrarnas signaler och inte fortsatt några samtal som var jobbiga för dem under måltiderna i köket. I detta avseende skiljer sig socialsekreterarens och mammans beskrivning åt. Barnens pappa är tydlig med att han under hela tiden i villan varit observant på att han och familjen varit "föremål för

¹³ M: Mamman, I: Intervjuare

kartläggning". Han blev, liksom mamman, trött av detta men tycker samtidigt det var självklart att det skulle vara så.

Matilda och Petters socialsekreterare beskriver måltiderna och stunderna kring dessa som en integrerad del i utredningsprocessen medan pappan uppfattade de mer som stunder av avbrott och vardagspysel. Socialsekreteraren kommenterar själv att hon är osäker på hur tydligt det var för familjen att observationer gjordes.

Både pappan och socialsekreteraren nämner att familjen hade önskat att socialsekreterarna pratat med några andra släktingar än de som anmält familjen till socialtjänsten. Eftersom flera släktingar bodde utomlands var detta svårt att genomföra. Matilda och Petters pappa är kritisk till att han och barnens mamma vid ett tillfälle ombads att var och en för sig svara skriftligt på frågor om hennes missbruk.

"Det var en sak som jag tyckte var lite psykologisk och det var när dom särade på oss och sedan hade en frågelista som vi skulle besvara skriftligt... om min frus... om hon drack för mycket alkohol. Det verkade lite inkvisitoriskt och det hade ingen bra effekt på henne... jag tyckte att det var lite... stelt att lägga fram en skriven frågelista som vi ska fylla i var och en för sig..."

4.5 Har familjerna blivit förstådda?

Natalies pappa och hennes socialsekreterare är överens om att föräldrarna blivit lyssnade på under utredningsprocessen. Socialsekreteraren tror inte att mamman skulle svara jakande på en sådan fråga. Hon tror dock att mamman under utredningstiden kände sig respektfullt bemött. Både pappan och socialsekreteraren tycker att den beskrivning som ges av familjen i den skriftliga utredningen på ett bra sätt speglar familjens situation.

Irjas socialsekreterare och mamma verkar överens om att mamman blivit lyssnad på under utredningen.

"Jag fick väldigt god kontakt med dom båda två faktiskt. Det blev så avslappnat så jag kände att jag kunde öppna mej för båda två ..."

Mamman har inga invändningar mot den skriftliga utredningen utan tycker att den på ett bra sätt beskriver hennes och dotterns situation.

Matilda och Petters pappa säger att både han och hustrun blivit lyssnade på och förstådda av socialsekreterarna. Han har, för att försäk-

ra sig om att hans synpunkter tillvaratas, skickat ett långt brev med kommentarer till socialtjänsten som skall bifogas utredningen. Det kan tydas som att han inte är säker på att han faktiskt blivit förstådd.

Matilda och Petters socialsekreterare uppfattade att pappan var mer inriktad på att se detaljer under utredningstiden medan socialsekreterarna försökte se sammanhang och fånga helheten i familjens och barnens liv. De kommentarer som pappan lämnat kan också förstås mot denna bakgrund, att han vill markera detaljer som inte stämmer i utredningsdokumentet. I huvudsak tycker han att utredningen genomfördes på ett sakligt och kompetent sätt. Han är nöjd med att det finns en mängd positiva omdömen om familjen i den skriftliga utredningen och tycker också att han kan ta till sig en del påpekande om sådant som kan förändras i familjen. Han är överens med socialsekreterarna om att hans hustru behöver hjälp men poängterar att detta måste ske frivilligt om det ska fungera.

Yassins och Zamans mamma betonar att socialsekreterarna var duktiga på att lyssna och att de förstått familjens situation på ett sätt som hon känner igen. Hon berättar att de vid ett tillfälle åt middag tillsammans med Yassins psykolog i villan och att de sedan hade ett gemensamt samtal. Trots att mamman kände en irritation mot psykologen blev det ett bra och trevligt möte där mamman upplevde att socialsekreterarna lyssnade både på psykologen och föräldrarna:

”När psykologen var där så märkte man att dom lyssnade på henne ... hon är ju professionell, men dom lyssnade även på oss föräldrar... dom tyckte inte bara att hon hade rätt. Dom var inte fixerade vid att hon hade en titel liksom”.

Pappan tror inte att socialsekreterarna kunde hade kunnat slutföra den skriftliga utredningen om de inte lyssnat. Han tycker att de fångat det komplexa i situationen och hade endast invändningar på enskilda detaljer i det skriftliga materialet. Han tycker att socialsekreterarna var duktiga på att lyssna och formulera och förtydliga det som sades. Han blev inte störd av några frågor och säger att han var inställd på att svara på alla frågor. Vid några tillfällen hade hans fru förberett honom mer konkret på vilka frågeställningar som skulle komma under ett samtal eftersom hon haft motsvarande samtal tidigare. Barnens pappa lyfter slutligen fram den personliga faktorns betydelse under en utredning. Han menar att de socialsekreterarna

som genomförde utredningen matchade honom och hans fru på ett bra sätt och att detta sannolikt hade betydelse för att utredningen blev lyckad.

Mattias och Rebeccas socialsekreterare tycker att båda barnen var glada och förväntansfulla när de träffades. Hon uppfattade att de var sugna på att prata med vuxna och att de tydligt kunde uttrycka hur de ville ha det. Mattias berättar om samtalen och är tydlig med att socialsekreterarna lyssnade på honom (se kapitel 3). Rebecca säger att det var okej att prata med socialsekreterarna, men inget speciellt. Hon är sparsam i sina kommentarer till de samtal som fördes med socialsekreterarna och sina tankar om dessa. Av de svar hon ger under intervjun verkar hon varit mer engagerad i nätverkskartan än i samtalen, eller så är nätverkskartan förknippad med tydligare minnesbilder än samtalen.

4.6 Sammanfattning

Frågor som berör familjernas delaktighet i utredningsprocessen som ställts under intervjuerna handlar om *lyssnande, aktivitet och förståelse*.

Familjerna och socialsekreterarna beskriver liknande orsaker till att utredning inleddes. I en av familjerna är mamman och socialsekreterarna överens om varför utredning inleddes, men det är otydligare om mamman faktiskt uppfattat att ett skäl till utredning i villan var just möjligheten till samspelsobservation.

Alla föräldrarna som deltagit i studien berättar att de känt sig lyssnade på och förstådda av socialsekreterarna. De tycker att miljön i villan och socialsekreterarnas förhållningssätt bidragit till att de kunnat slappna av och att den oro som de alla känt inför utredningens genomförande släppt relativt snabbt. Samtliga föräldrar tycker att socialsekreterarna pratat med och lyssnat på de viktigaste personerna runt barnen under utredningsprocessen. De är nöjda med den skriftliga utredningen och tycker att den väl beskriver familjens situation.

De två barn som intervjuats under studien tycker att socialsekreterarna lyssnat på och förstått dem. Pojken uttrycker en lättnad över att få prata med socialsekreterarna tillsammans med pappa. Båda bar-

nen tror att de ville reda ut hur de hade det och att pappa skulle sluta slå dem.

Föräldrarna i studien säger att de flesta samtal och aktiviteter i villan var motiverade och gick att förstå. De tycker att socialsekreterarna var tydliga och öppna med vad de ville veta och göra. Detta bidrog till att de kunde slappna av. I en av familjerna skiljer sig pappans och socialsekreterarens uppfattningar om huruvida utredningen var tvingande eller inte. Pappans uppfattning är att den inte var tvingande medan socialsekreteraren uppger att den var det. Pappan beskriver anmälan från BUP till socialtjänsten som en remiss vars syfte var att socialtjänsten skulle genomföra en, till psykologutredningen kompletterande, utredning av barnens hemförhållanden.

En förälder är kritisk mot att han och hustrun, var och en för sig, fick i uppgift att skriftligt svara på frågor om hennes missbruk. Han hade önskat ett samtal i stället. Uppfattningen om syftet med ett biblioteksbesök som genomfördes med en annan familj skiljer sig åt mellan mamman och socialsekreteraren. Enligt socialsekreteraren var stimulans till aktivitet ett syfte med besöket medan mamman "bara" trodde att de skulle låna böcker.

Ingen av föräldrarna beskriver sig själva som särskilt aktiva att påverka utredningsförfarandet när det gäller referenstagningar, innehåll i utredningssamtal, konkreta aktiviteter i villan som matlagning etc. Ett genomgående drag under samtliga utredningsprocesser var att socialsekreterarna haft en plan som presenterats för familjen som accepterat denna. Planen kan sedan ha förändrats under tidens gång.

Viktiga frågor att fundera över och diskutera om familjernas delaktighet är:

- I vilken mån är det möjligt för föräldrar att vara delaktiga i en barnavårdsutredning som genomförs oavsett deras samtycke?
- Kan socialarbetarna uppmuntra familjerna att bli än mer delaktiga i utredningsprocessen och är det i så fall önskvärt?

Kapitel 5

Förändringar i samband med utredningsprocessen

Socialtjänsten mål är att främja människors utveckling, ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet och aktiva deltagande i samhällslivet (Socialtjänstlagen 1:1). Denna målformulering innehåller ett starkt förändringsperspektiv som gäller hela socialtjänsten. En barnavårdsutredning är, enligt Westlund och Isaksson (2001), en stödprocess som genomförs för att rätt hjälp skall kunna erbjudas barnet och familjen. Syftet med utredningen är inte i första hand att förändra utan att "reda ut". Däremot är en möjlig konsekvens av utredningen förändring. Utredningar som genomförs med stöd av familjerådslag kan, enligt Westlund och Isaksson (a.a), syfta till en mobilisering och ett växande. Ett av de uttalade syftena med intensivutredningsprojektet var att få igång en förändringsprocess i familjen. Med förändring avses skillnader som inträffat i familjen under eller efter utredningstiden. Syftet var naturligtvis att förändringen skulle vara positiv. Under arbetet med utvärderingen har både positiva och eventuella negativa förändringar beaktats.

5.1 Synen på socialtjänsten

Flera av föräldrarna i studien beskriver en förändring i synen på och agerandet gentemot socialtjänsten som en konsekvens av utredningsprocessen.

Natalies pappa berättar att han lärt sig hur man ska agera i mötet med myndigheter under utredningstiden.

"Man måste hålla tillbaka liksom och inte visa sig arg. Bara lyssna på vad dom har att säga och sen säga sin sak. I de här samtalen ...om man blir förbannad ska man inte visa att man är förbannad utan lägga orden rätt och allt det där. Visst... jag säger inte att jag inte kunnat det innan också men jag har aldrig behövt använda det ..."

Han sammanfattar sitt resonemang med att konstatera att när han visat respekt för socialsekreterarna så har han fått respekt tillbaka.

"Man behandlar andra som man själv vill bli behandlad ...det är a och o".

Yassins och Zamans föräldrar säger att deras syn på socialtjänsten har förändrats i positiv riktning under utredningstiden. Barnens mamma berättar att den starka oro och det obehag hon kände för socialtjänsten i början av utredningstiden avtog markant vart efter tiden gick. Hon hade en bild av att socialtjänsten omhändertog barn och placerade dem i otrevliga familjehem. Bilden förändrades dels på grund av det bemötande hon fick och dels för att hon så småningom kunde prata om sin oro. Mamman menar att socialtjänsten borde göra mer reklam för sin verksamhet och berätta vilken hjälp man kan ge. Trots att hon och hennes familj inte föreslagits några insatser från socialtjänsten så tycker hon ändå att hon fått en bild av vad socialtjänsten kan bidra med och att den bilden är positiv. Hon är övertygad om att många känner som hon gjorde inför kontakten med socialtjänsten och att det vore hjälpsamt om en annan bild spreds till allmänheten. Barnens pappa berättar att hans förväntningar på utredningen var positiva men att det blev ännu bättre än han föreställt sig. Han tycker att de fördomar han tidigare haft om socialtjänsten kommit på skam och att hans tilltro till de sociala myndigheterna ökat under utredningstiden. Han har lämnat en del av de fördomar han tidigare haft.

Mattias och Rebeccas socialsekreterare berättar att barnens pappa, som initialt var negativ till att utredningen genomfördes, efter denna sökt spontan kontakt med socialsekreteraren vid flera tillfällen. Om detta speglar en förändrad syn på socialtjänsten får här vara osagt eftersom frågan inte ställts till pappan själv. Dock speglar det ett förändrat *beteende* gentemot myndigheten som rimligen grundar sig i någon slags uppfattning eller hopp om att socialtjänsten kan vara till hjälp.

Irjas mamma berättar att hon under de första kontakterna med socialsekreterarna under utredningstiden kände en oro över vad utredningen skulle innebära och vad den kunde leda till. Hon undrade om socialsekreterarna ville ta hennes barn ifrån henne. Redan under det första mötet i villan beskriver hon att denna oro stillades. Hon tyckte att socialsekreterarna på ett tydligt sätt berättade hur utredningen skulle gå till och vad syftet var. Hon säger att hon kunde slappna av på ett helt annat sätt under denna utredning än hon gjorde när hennes barn skulle utredas förra gången, direkt efter förlossningen.

5.2 Relationen klient – socialsekreterare

Natalies pappa tycker att han blivit respektfullt bemött när han visat respekt för socialsekreterarna. Socialsekreteraren uttrycker samma ömsesidighet då hon förstått att föräldrarna känt sig respektfullt bemötta eftersom de mött henne och kollegan med respekt. När *Natalies mamma* återvände till villan, efter mer eller mindre aggressiva uppträden, uppfattade socialsekreteraren det som ett sätt för henne att visa respekt för sammanhanget. I relation till mammans tidigare förhållningssätt gentemot socialsekreterare såg hon detta som en förändring. *Natalies pappa* beskriver att han i början av utredningstiden försökte undanhålla information för socialsekreterarna men att han sedan ändrade inställning och bestämde sig för att vara öppen mot dem.

Yassins och Zamans pappa beskriver kontakten med socialsekreterarna som den bästa kontakt familjen haft med myndigheter och att han spårade ett nästan överdrivet engagemang vilket var både positivt och förvånande. Hans tycker att de socialsekreterare som genomförde utredningen "matchade" familjen på ett bra sätt och tror att detta hade stor betydelse.

Irijas mamma berättar att socialsekreterarna efter ett tag kändes mer som väninnor än utredare. Hon kände sig trygg med båda två. Ingen av de handläggande socialsekreterarna beskriver direkt relationen till klienten eller personlig "matchning" (Jmf *Zamans* och *Yassins pappa* ovan) som betydelsefull för utredningsprocessen. Flera socialsekreterare beskriver dock *familjernas möjlighet att slappna av i villan och att de själva fick visa upp mer allmänmännsliga sidor som positivt.*

5.3 Skillnader i familjen

Natalies socialsekreterare beskriver ingående hur hon tror att föräldrarna genom samtalen och processen under utredningstiden fick hjälp att komma fram till eller acceptera beslutet att deras barn skulle placeras i familjehem. Detta uppfattar socialsekreteraren som en skillnad, eller en förändring, som inträffade under utredningstiden.

Natalies pappa berättar att han i samband med utredningen fattade beslut om att han och *Natalies mamma* inte kunde leva ihop. Det blev en förändring för honom. Han tycker att *Natalie* har det så bra han kan önska i familjehemmet. Hon får sina behov tillgodosedda

där. Pappan beskriver detta som en positiv förändring. Han betonar att det enda som är viktigt egentligen är att dottern har det bra.

Det första *Mattias* nämner som en konkret förändring är att hans pappa slutat att slå honom och systemen. *Rebecca* berättar inte om våld men beskriver att de bråkar mindre i familjen efter utredningstiden. Det är möjligt att hon avser det våld som enligt hennes bror förekommit. Det framgår inte av intervjun. Socialsekreteraren nämner varken "att pappan slutat slå" eller mindre bråk i familjen som någon förändring. En tolkning av detta är att hon inte känner till detta eller tycker att hon har sådan insyn i familjen att hon kan uttala sig om saken. En annan möjlig tolkning är att hon har en annan bild av det som hänt mellan barnen och pappan än den som sonen ger.

Både Mattias och Rebecca och deras socialsekreterare berättar att en viktig förändring för dem var att pappan flyttade till en större lägenhet. Flickan uttrycker sig odelat positivt om flytten och beskriver konkret hur hon och brodern fått det bättre hemma hos pappa sedan han flyttat. Hon menar även att flytten till den större lägenheten är orsak till att de bråkar mindre med varandra hemma hos pappan än de gjorde tidigare. *Socialsekreteraren* säger att miljön och utrymmet för barnen blivit bättre samt att barnen sedan de flyttade är mer nöjda med att vara hos pappa. *Mattias* uttrycker sig inte lika positivt om flytten som systemen. Han säger att resorna till pappa blivit längre och mer komplicerade än tidigare. Socialsekreteraren beskriver inte flytten som en direkt konsekvens av utredningsprocessen eftersom pappan i familjen velat flytta under en längre tid. Hon tror dock att han blev motiverad att ta tag i saken under utredningstiden eftersom de pratade mycket om boendemiljön.

Båda barnen berättar att de tror att det i villan bestämdes om förändringar i umgänget med pappan. *Mattias* är tydlig med att de nu ska åka var tredje helg till pappa i stället för varannan. Han tycker att det är bättre. *Rebecca* säger att hon tror att de ska åka var tredje eller var fjärde helg till pappa. Hon beskriver inte detta som någon skillnad. Socialsekreteraren å sin sida berättar att barnen var tydliga med vad de ville under utredningstiden och att de blivit hörsammade i detta. Hon berättar att umgänget blev glesare i relation till tingsrättens tidigare dom men att pappan accepterade detta och att den faktiska konsekvensen blev att umgänget mellan barnen och pappan återupptogs.

Mattias berättar att han och Rebecca nu går och lägger sig tidigare på kvällarna än de gjorde före utredningstiden. Han tror att detta är en konsekvens av att den familjepedagog som sedan en tid arbetat i familjen pratat med deras mamma. Pojken berättar att de tidigare gick och la sig sent på kvällarna, att de ofta tittade på TV mellan klockan nio och elva. Nu får de se på film kanske fyra gånger i veckan och går och lägger sig tidigare. Han tycker att systemen borde lägga sig före honom eftersom hon är yngre. *Mattias* har uppenbarligen en kluven inställning till förändringen av kvällsrutinerna, vilket är föga förvånande för en pojke i 10-årsåldern.

Irjas socialsekreterare berättar att mammans sambo flyttat från familjen redan innan utredningen inleddes. Socialsekreteraren tror att mamman, på grund av socialtjänstens inblandning, undvek att ta upp kontakten med sambon snart igen vilket hon tidigare gjort i liknande situationer. Detta uppfattar socialsekreteraren som en förändring som kan kopplas till utredningen. Hon berättar om fler skillnader, som att mamman fått kontakt med socialtjänstens ekonomienhet, att hon fått en bättre relation till sin syster och att *Irja* fått barnomsorgsplats. Detta nämns inte av *mamman*. Däremot beskriver mamman att hennes och dotterns samspel kring matbordet förändrats. Hon har själv blivit mer bestämd vilket har lett till att dottern äter bättre och att matstunderna blivit lugnare.

Yassins och Zamans föräldrar samt socialsekreteraren berättar att de under utredningstiden pratat om och planerat för hur barnens mamma ska gå vidare i livet. Mamman själv säger att hon fått råd och stöd om vad hon ska göra. Barnens pappa hoppas att de planer som gjordes upp för hans hustru under utredningstiden skall leda till konkreta förändringar. Han har förhoppningar om att hon ska bli högre prioriterad för rehabilitering. *Socialsekreteraren* berättar att de förde samtal om mammans framtid, hennes möjligheter att börja arbetsträna och eventuellt få terapi, tillsammans med mammans läkare. Hon tror att detta bidrog till att mamman kunde se lite ljusare på framtiden. Socialsekreteraren uppfattade också en förändring vad gällde mammans initiativförmåga och ork, att hon tog sig för fler saker än tidigare. Varken föräldrarna eller socialsekreteraren beskriver några stora förändringar i familjen eller kring barnen. Pappan säger att han tycker att de har det bättre i familjen sedan utredningen

avslutats eftersom det, trots de positiva erfarenheterna, inneburit en press på familjen att överhuvudtaget utredas. Barnens mamma beskriver att de hade det bra i familjen redan innan utredningen och det inte skett någon förändring i detta hänseende under utredningstiden.

Den förändring som Matilda och Petters socialsekreterare i första hand beskriver är att både barnens pappa och mammans vuxne son kunnat prata med mamman om hennes missbruk. Socialsekreteraren ser det som en familjehemlighet som spräckts. Eftersom socialsekreterarna själva såg missbruket kunde de också vara tydliga mot mamman.

Barnens pappa beskriver inte missbruket som en familjehemlighet men bekräftar att mammans vuxne son för första gången pratat med henne om detta. Han uttrycker en svag förhoppning om att det skall kunna bidra till att hon tar emot hjälp. Denna förhoppning väger han mot de risker som han ser med att pressa mamman. Han tror inte att socialsekreterarna till fullo förstått allvaret i detta. Barnens pappa anser att mamman blivit sämre som en konsekvens av den press som utredningsprocessen innebar. Han lastar inte socialtjänsten för detta men är orolig för vad det betyder för barnens välbefinnande.

Socialsekreteraren verkar fullt medveten om att mamman utsattes för press under utredningstiden. Hon ser att familjehemligheten om mammans missbruk spräcktes och att den konfrontation som blivit konsekvensen av detta kan vara en nödvändig utgångspunkt för förändring. Barnens pappa verkar inte heller utelämna den möjligheten men ger inte uttryck för någon större optimism. En försiktig optimism, som till viss del kvävs av den rädsla han känner inför familjens framtid, är kanhända det enda positiva han förmår känna efter att ha levt många år i en ansträngd och på många sätt skör familjesituation.

5.4 Stöd och insatser från socialtjänsten

Natalies socialsekreterare berättar att flickan omhändertogs och placerades i familjehem under utredningstiden. Föräldrarna godkände efter en tid placeringen. Socialsekreteraren beskriver processen i detta;

”Dom var där och blev synande i sömmarna. Det handlade om hur värdelösa dom var som föräldrar... eller inte var. Redan där har du en förfärlig maktposition. Vi gjorde en förfärlig sak ur deras synpunkt. Vi tog

deras barn därför att vi bedömde att dom inte kunde skydda barnet. Om man då tänker vad det blev för slutprodukt av det... så tror jag att processen ... att vi var där, vi genomdrev... mamman kom tillbaka efter att ha stått och luftat lite där ute och slagit igen dörren och sagt dom mest vidriga ord till oss... att hon sen kommer tillbaka och att vi fortsätter att slå våra huvuden blodiga mot varandra liksom... i det tror jag att dom fick ett stöd..."

Natalies socialsekreterare och pappa är överens om att Natalie fått det bra i familjehemmet och att pappan fått hjälp (fast den dröjt). De är också överens om att mamman inte fått den hjälp hon behöver. Pappan lägger ansvaret för detta på mamman själv som inte vill inse att hon behöver hjälp. Socialsekreteraren tycker att socialtjänsten kunde ha jobbat mer med motivation under utredningsprocessen för att underlätta för mamman att ta emot hjälp.

Irjas mamma berättar att hon fått hjälp och stöd både för egen del och med dottern. Socialsekreterarna har avlastat henne, fått henne att slappna av och lyssnat på henne. Detta beskriver hon som ett stöd i sig. Även socialsekreteraren uppfattade att mamman känt sig bekräftad och tyckte att det var skönt att vara i villan. Både Irjas mamma och socialsekreterare berättar att socialsekreterarna hjälpt henne att sätta gränser för Irja när det behövdes. Mamman säger att hon fick hjälp vid matbordet att förmå flickan att sitta kvar och äta upp maten, en konkret förändring som hon är nöjd med. Socialsekreteraren tror att mamman såg hur socialsekreterarna förhöll sig gentemot dottern vid matbordet och att hon genom det fick en del nya idéer om hur hon kunde agera när det blev stökigt. Socialsekreteraren uppfattar en tydlig förändring i mammans beteende. Hon gav inte efter för flickan lika snabbt som tidigare.

Både Irjas socialsekreterare och mamma berättar att mamman föreslagits hjälp i form av familjebehandling. Dock går deras uppfattningar om den hjälp som erbjudits mor och dotter isär. Irjas mamma beskriver en möjlighet för henne att få stöd i föräldrarollen och hjälp i kontakt med andra vårdinstanser. Socialsekreteraren å sin sida beskriver uppdraget till familjebehandlaren som i första hand ett pedagogiskt uppdrag med fokus på vardagssituationer. Mamman berättar att hon ska få hjälp av en "*familjeterapeut*" medan socialsekreteraren berättar att insatsen aldrig fullföljdes. Förklaringen till dessa

helt olika utsagor är att intervjun med mamman genomfördes flera månader före intervjun med socialsekreteraren. Socialsekreterarens beskrivning är att mamman upphörde att komma på uppgjorda tider och slutade att höra av sig. Socialsekreteraren tror att mamman egentligen ville fortsätta kontakten med socialsekreterarna i villan där hon blivit uppmärksammasad och omhändertagen. Detta kan vara en tänkbar förklaring till att den föreslagna insatsen inte gick att fullfölja. En annan förklaring kan vara diskrepansen mellan mammans och socialsekreterarens bild av vad hjälpen skulle innebära.

Mattias och Rebeccas socialsekreterare berättar att familjen sedan en längre tid fått stöd genom socialtjänsten av en familjebehandlare. Efter utredningstiden utökades kontakten med familjebehandlaren på så sätt att Rebecca erbjöds enskilda samtal.

När Rebecca tillfrågas om hon vet om familjen fått någon hjälp sedan de var i villan svarar hon;

”Nej... jag vet inte... jag tror det ...att vi har fått lite hjälp att... vi inte ska bråka...”

Rebeccas svar kan vara uttryck för en vilja att vara till lags och hitta positiva svar på frågan. Hon har ganska konkreta förklaringar till varför det blivit mindre bråkigt i familjen, nämligen att pappa flyttat till en större lägenhet. Här relaterar hon frågan om de fått någon hjälp till en förändring i familjen. I kapitel fyra (om delaktighet i utredningsprocessen) beskriver Rebecca att de pratade mycket om att lyssna på varandra under utredningstiden. Det är möjligt att hon associerar till dessa samtal och att avsikten med dem var att hjälpa familjemedlemmarna att sluta bråka med varandra.

Rebeccas bror Mattias berättar om en familjebehandlare (obs; min benämning, Mattias använder namnet på personen) som brukar komma hem till dem ibland:

”Vi har fått lite hjälp av henne med läggningstiderna och så ... mamma och hon brukar dricka kaffe med varandra ibland...”

Matildas och Petters socialsekreterare säger att familjen föreslagits hjälp av en familjepedagog och att mamman ska få hjälp med sitt

missbruk genom socialtjänstens vuxenhet. Detta har dock inte diskuterats färdigt med föräldrarna.

Efter *utredningen om Yassin och Zaman* föreslogs, utöver en uppföljande kontakt med socialsekreterare, inga insatser från socialtjänsten. Socialtjänsten föreslog däremot att familjen skulle få fortsatt hjälp från andra instanser, bland andra från BUP.

5.5 Sammanfattning

Familjerna och socialsekreterarna har i studien fått berätta om sin syn på de förändringar som inträffat under eller efter utredningstiden samt om det stöd som familjerna fått.

Bortsett från en av papporna beskriver föräldrarna att deras *syn på, eller förhållningssätt gentemot, socialtjänsten* förändrats under utredningstiden. Deras tilltro till socialtjänsten och att det går att få hjälp därifrån har ökat. En av papporna beskriver hur han lärt sig att anpassa sig till myndigheten.

De som tydligast beskriver *konkreta förändringar* under eller efter utredningstiden är de barn som har blivit intervjuade. Förändringarna består i att det är mindre bråk i familjen, att pappan flyttat och att han slutat slå dem. Pojken i familjen gör en koppling mellan utredningsprocessen och förändringarna i familjen.

I två av familjerna beskriver papporna att utredningsprocessen varit en påfrestning för familjen som bidragit till att situationen blivit mer ansträngd än tidigare.

Nya insatser från socialtjänsten har genomförts som direkt konsekvens av en av utredningarna i villan. I denna familj blev dottern familjehemsplacerad, en insats som socialsekreteraren och pappan båda är nöjda med. Pappan själv har fått stöd som varit till hjälp för honom. Efter en annan utredning förlängdes och delvis förändrades pågående insats med stöd av familjepedagog. Efter en tredje utredning föreslogs familjen stöd av en familjepedagog/behandlare. Maman och socialsekreteraren ger olika beskrivningar av innehållet i tänkta stödet. Insatsen fullföljdes inte. Efter den fjärde utredningen föreslogs inga insatser alls från socialtjänstens sida. Den femte utredningen hade vid tiden för intervjuerna inte lett till något konkret stöd

för familjen. Socialsekreteraren uppger dock att socialtjänsten kommer att erbjuda familjen hjälp.

Samtliga intervjuade socialsekreterare beskriver i någon mån förändringsprocesser som påbörjades under utredningstiden i villan. Dessa framstår som mer primära för socialsekreterarna än de konkreta förändringar som inträffat i familjerna. En socialsekreterare beskriver att föräldrarna tack vare den närhet och intensitet som utredningsformen erbjöd gick igenom en förändringsprocess som hjälpte dem att acceptera en placering av dottern. En socialsekreterare berättar om en familjehemlighet som spräcktes och en annan socialsekreterare beskriver hur mamman i familjen började ta nya initiativ under utredningstiden och att detta kunde vara en konsekvens av de samtal de hade i villan.

Viktiga frågor att fundera över och diskutera vidare är:

- Hur kan en fortsatt positiv förändringsprocess understödjas i familjen efter utredningstiden?
- Hur kan socialtjänsten underlätta övergången mellan utredning och insatser som riktas till barnet och familjen?

Kapitel 6

Analys och avslutande diskussion

6.1 Analys av utredningsmodellen och utvärderingens syften

Vad det är för slags utredningsprocesser som beskrivs i denna undersökning? Vad får den enskilde socialarbetaren veta? Hur ser man på och tolkar kunskap och information? Vad är utredning och vad är stöd, hjälp eller rent av behandling i processen och är det viktigt att skilja på?

Westlund och Isaksson (2001) beskriver barnavårdsutredningar i lägenhet som i första hand en reflekterande process som identifieras genom att den framför allt fokuserar nutid, syftar till att upptäcka genom samtal och reflektion framför att bevisa eller förändra. Den beskrivning socialsekreteraren ger av barnets och familjens situation i den skriftliga utredningen strävar efter överensstämmelse med familjens egen beskrivning. Innehållet i en skriftlig utredning som genomförs med ett reflekterande synsätt bör inte komma som någon överraskning eftersom materialet kommunicerats successivt. Familjen har fått möjlighet att lämna synpunkter på både metod och innehåll under utredningstiden. Har de utredningar som genomförts under projektet fallit inom ramen för detta eller har de utformats och blivit något annat?

I samtliga utredningar beskriver både socialsekreterare och familjemedlemmar, direkt eller indirekt, att utredningsprocessens fokus legat i nutid. Flera föräldrar betonar betydelsen av att se barnen och hur de *har* det i familjen. Tiden som barnen och föräldrarna tillbringat i villan har bidragit till att den situation som råder i dag i familjen blivit central.

I en av utredningarna beskrivs ett spädbarns närvaro under utredningstiden som en ständig påminnelse om den sårbara situation barnet levde i. En förälder säger att hon var orolig för att socialsekreterarna ville rota för mycket i hennes bakgrund, en oro som inte besannades. Samtliga socialsekreterare beskriver processen under utredningstiden och i samtalen med familjerna som betydelsefull. Ett av de intervjuade barnen tror att syftet med utredning var att *"kolla om familjen mädde bra"*. Allt detta beskriver nutid.

Samtalen beskrivs av både socialsekreterare och familjer som en viktig komponent i utredningsmetodiken. Samtalen har haft olika innehåll och kan relateras till Westlunds och Isakssons olika kategorier av utredningar (a.a). En del av samtalen har varit *informations-samlande*, andra mer *reflekterande* eller *motiverande*. Med informationssamlande samtal menar jag samtal där socialarbetarna förhört sig om familjens konstellation, hur de bor, om barnens hälsa, skolgång etc. I reflekterande samtal inbjuds familjen att tillsammans med socialsekreteraren reflektera och fundera över barnets och familjens situation, över innehållet i utredningen och över metodiken. I de motiverande samtalen är siktet inställt framåt. Socialsekreterarna och familjerna strävar efter förändring och mobilisering av resurser inte efter att "ta reda på saker". En del samtal under utredningsprocesserna har fyllt sin funktion genom att underlätta kommunikation mellan enskilda familjemedlemmar, mellan familjemedlemmar och andra människor i det privata eller professionella nätverket. Även dessa samtal är mobiliserande.

Ett samtal som i första hand syftar till att samla information kan få andra effekter; till exempel att familjemedlemmarna börjar prata med varandra på ett nytt sätt eller att de vågar ifrågasätta och bemöta socialsekreterarens metoder och tankar. Ur den aspekten går det att ifrågasätta Westlunds och Isakssons tes att en informationsprövande utredning inte kan verka mobiliserande eller reflekterande. Möjligen kan man hävda att syftet endast är att samla och pröva information medan konsekvensen mycket väl kan bli något annat.

Socialsekreterare Yvonne Thunblom som arbetar i villan beskriver i första hand samtalen som dialoger där de frågor som ställs uppmuntar till reflektion och eftertanke. En dialog bör vara ömsesidig där man lyssnar på varandra och båda parter har möjlighet att påverka innehållet i samtalet: "*när människor talar med varandra, snarare än till varandra*" (Anderson, s. 120. 1999).

Både föräldrar och barn i studien tycker att socialsekreterarna var bra på att lyssna och ta till vara deras synpunkter. Socialsekreterarna och familjemedlemmar berättar om förändringar som påbörjats eller inspirerats under utredningssamtal. En av föräldrarna berättar om ett tillfälle i villan när han och hustrun ombads att var och en för sig

svara på skriftliga frågor. Det sistnämnda är ett exempel på *informationsförmedling som inte har inslag av dialog*. Metoden är snarare informationsprövande. Sammanfattningsvis verkar det vara så att det under de olika utredningsprocesserna i villan förts samtal som kan hänföras till samtliga tre utredningskategorier som Westlund och Isaksson (2001) beskriver.

Föräldrarna som blivit intervjuade tycker att utredningsdokumentet i stort sett ger en rättvisande bild av familjens situation. De har känt igen sig. En pappa berättar att han lämnat ett antal skriftliga synpunkter på utredningen till socialsekreterarna. I kommentarerna efterlyser han dels förtydliganden av vad som är mer eller mindre väsentligt i utredningen, dels kommenterar han fakta. Ett par föräldrar uttrycker förvåning över att socialsekreterarna fångat det komplexa i familjens situation. Socialsekreterare Yvonne Thunblom tycker att hon endast fått ett fåtal synpunkter på de skriftliga utredningarna. Hennes förklaring till detta är att de pratat om innehållet innan det presenterats i skriftlig form och att detta bidragit till att de överraskande momenten varit små.

I sin helhet påminner utredningsprocessen som socialarbetarna och familjerna beskriver den om resan som Westlund och Isaksson (a.a) använder som metafor för lägenhetsutredningar. Familjen får möjlighet att berätta sin historia, samtalen har karaktär av dialog snarare än intervju (undantag finns), de frågor som ställs är i första hand cirkulära eller reflexiva¹⁴. Den kunskap om familjen som presenteras i utredningsdokumentet upptäcks, växer fram eller konstrueras tillsammans med familjen under utredningstiden.

Det är sannolikt en förklaring till att det skrivna ordet i de flesta fall inte överraskat eller överrumplad familjen. De känner igen sin historia. Det skulle vara intressant att, som Aronsson skriver, närma-

¹⁴ *Cirkulära frågor* definieras av Tomm (2000) som frågor vars avsikt är att utforska till skillnad mot att ex. förhöra eller korrigera. Den teoretiska grunden är antagandet om att allting hänger samman och cirkulära frågor syftar till att lyfta fram de mönster som finns i samspel mellan människor.

Reflexiva frågor syftar till att underlätta och mobilisera människors egen problemlösningsförmåga (a.a)

re "granska olika aktörers roll när det gäller berättelser och sanningars tillkomst i socialt samspel" (Aronsson m.fl., s.31, 2001).

Hur uppkommer en historia eller en sanning under utredningsprocessen? Vem påverkar vem och på vilket sätt?

Utredningsmetoderna har haft en del tydligt mobiliserande inslag. Exempel på detta är att möten med anhöriga, referenter etc. har arrangerats under ett par av utredningarna och att detta bidragit till förändring. De reflekterande samtalen har i vissa fall haft mobiliserande effekter. Båda de mammor som intervjuats berättar att de blivit stärkta av samtalen och ansett att det varit till hjälp för dem att prata om sina liv.

Informationsprövande inslag har funnits i samtliga utredningar. En mängd information har förmedlats av familjerna till socialarbetarna även om de flesta samtal inte i första hand haft informationsprövande karaktär.

6.1.1 Hur blir barnen synliga?

Att barnen och deras behov skall bli synliga i utredningsprocessen var ett av de tydligast uttalade syftena med utredningsprojektet redan innan det startade. De frågor som ställts har varit i vilken utsträckning barnen fått komma till tals, om de barn som intervjuats upplevt att de blivit lyssnade på och förstådda, i vilken omfattning socialarbetarna pratat med föräldrarna om barnen och huruvida de sett barnen.

Det har visat sig att utredningssamtal förts med alla barn som haft tillgång till språket. De två barn som intervjuats i studien har upplevt att socialarbetarna lyssnat uppmärksamt på dem. De föräldrar som haft barn som socialarbetarna pratat med tycker också att barnen blivit väl lyssnade på. Samtliga intervjuade föräldrar och socialsekreterare berättar att barnen tagit stor plats även i samtalen med föräldrarna. En mamma uppskattar att ungefär hälften av tiden ägnades åt samtal om barnen och hälften av tiden åt samtal om de vuxna som föräldrar och individer.

När socialsekreterarna ska beskriva utredningsprocessen och hur barnen uppmärksammats i villan får samtalen i relation till observa-

tioner en central betydelse. Frågan är om och hur dessa samtal skiljer sig från utredningssamtal i traditionella utredningar och vad det betyder.

Socialsekreterarna beskriver mer konkret än föräldrarna vad och hur de gjort för att uppmärksamma barnen under utredningstiden. De har spelat spel, ritat och lekt med barnen för att etablera en kontakt och underlätta samtal.

Wilson (1999) skriver att tillgången till enkla leksaker eller lekmaterial ger chanser att skapa en kontakt med barnet som inte känns hotande. En del barn tycker att ögonkontakt är besvärande eller förvirrande och om man tillsammans koncentrerar sig på att till exempel rita en teckning med viktiga personer i barnets liv går det ofta lättare att få igång ett samtal via leken.

Flera socialsekreterare lyfter fram betydelsen av att ta de tillfällen som ges, under lek måltider et cetera, för att samtala med barnen. Socialarbetarnas beskrivning av metoder och tillvägagångssätt kan tolkas som en naturlig del av deras arbete, att vara medveten om vad man gör och med vilket syfte. Att detta inte lika tydligt beskrivs av föräldrar är föga förvånande. En hypotes är att så länge föräldrarna inte tycker illa om eller blir störda av de metoder som socialsekreterarna använder sig av i mötet med barnen så blir det inte viktigt att beskriva dem. Det kan också vara så att miljön och sammanhanget under utredningstiden i villan bidrar till att metoderna inte blir så påtagliga utan att föräldrarna upplever det som en integrerad och naturlig del i processen. Ett samtal med ett barn på socialtjänstkontoret kan troligen uppfattas som mer taget ur sitt sammanhang än ett samtal i villan där familjen tillbringar en längre sammanhängande tid.

Två av de tre intervjuade papporna uppfattade att fokus i utredningarna i hög grad hamnade på barnens mammor. Den tredje pappan beskriver att barnet var i fokus men att mycket i den skriftliga utredningen handlade om mamman. Alla tre ställer sig i viss mån utanför familjeproblematiken och beskriver att de betraktat utredningsprocessen snarare än deltagit i den.

Trots att socialsekreterarna och familjerna är överens om att barnen har blivit sedda under utredningstiden påpekar flera socialsekreterare att det är lätt att de vuxna, på bekostnad av barnen, får för mycket uppmärksamhet. Den risken har även funnits i villan. En socialsekreterare reflekterar särskilt över om det hade varit möjligt att tydligare lyfta fram hur barnen påverkas av föräldrarnas svårigheter i stället för att beskriva dessa. Samma socialsekreterare poängterar att föräldrars svårigheter i utredningar om små barn är nära förknippat med deras omsorgsförmåga varför det ofta är viktigt att beskriva dessa. En annan socialsekreterare antyder att mammans svårigheter var större än som framkom under utredningstiden och att det hade varit bra om socialsekreterarna uppmärksammat detta. Å andra sidan skulle barnet vara i centrum under utredningsprocessen.

Ett sätt att hantera denna verklighet kan vara att under hela utredningsprocessen vara noggrann med att återknyta all kunskap om föräldrarnas svårigheter till hur barnet påverkas av dessa. Med ett sådant förhållningssätt kommer varken föräldrarnas situation eller barnets behov att behöva stryka på foten. I stället blir de relaterade till varandra.

Socialsekreterare Yvonne Thunblom antyder att referenternas betydelse avtar i utredningarna eftersom socialsekreterarna får så mycket egen insyn och information under processen. Detta skulle kunna vara en logisk konsekvens av utredningsmodellen. Referenter behövs inte i samma omfattning som informatörer. En invändning mot att välja bort för många referenter är att utredningsprocessen i villan riskerar att bli för begränsad och att familjens och socialsekreterarens bild av barnet blir allenarådande på bekostnad av en mer allsidig belysning av barnets situation.

I rapporten om utredningsprojektet "Klara" (Hyvönen & Forsgren 2000) uttrycker flera socialsekreterare viss självkritik kring hur barnen och deras behov blivit synliga i den skriftliga utredningen. Även om den slutsats som dras är att positionerna flyttats fram vad gäller barnfokus eller barnperspektiv i utredningarna så är detta en viktig reflektion. Bortsett från en förälder är samtliga föräldrar i "Klara-studien" mycket nöjda med hur de har blivit lyssnade på och förstådda. Detta är naturligtvis positivt, men samtidigt är det, som Ulf Hyvö-

nen påpekar: "viktigt att ha i åtanke att en barnavårdsutredning inte görs för föräldrarnas skull, utan för att tillgodose barnets bästa" (a.a., s. 119)

6.1.2 Är familjerna delaktiga?

Familjernas delaktighet har i studien definierats dels som aktivt deltagande i utredningsprocessen genom att till exempel bjuda in, förelå och delta i samtal med referenter, genom att ha synpunkter på metoder och frågeställningar, genom att känna igen sig i den skriftliga utredningen och känna sig lyssnade på och förstådda. När projektet startade var en tanke att föräldrar aktivt skulle delta i planering och tillagning av måltider. Även detta kan ses som ett mått på delaktighet.

Familjerna har i några fall själva föreslagit och bjudit in referenter. Eftersom socialsekreterarna gör utredningsplanen och där föreslår referenter verkar de stå för merparten av förslagen. Familjerna har ofta, men inte alltid, deltagit i referentsamtalen. De har i ganska liten omfattning deltagit i matlagning, planering, inköp. Detta moment har heller inte prioriterats av socialsekreterare under utredningstiden.

Föräldrarna har haft få synpunkter på metoder och frågeställningar under utredningstiden. En gemensam hållning hos dem är att de gått igenom utredningsprocessen och anpassat sig efter den plan som socialsekreterarna utformat. Detta kan tolkas som respekt för myndigheten som har beslutat att en utredning skall inledas. I stället för att bråka och krångla så accepteras faktum och försök görs att med värdigheten i behåll medverka eller uthärda under utredningstiden. Föräldrarna har accepterat utredningsförfarandet och är "lydiga" mot socialsekreterarna. Bortsett från en pappa har föräldrarna insett att de inte kunde påverka beslutet om att inleda utredning. De har, kanske som en konsekvens av detta, inte gjort mycket för att påverka hur den skulle genomföras. Föräldrarna kan ha uppfattat sina möjligheter att påverka som små, möjligen mindre än de i realiteten var. Även om beslutet att inleda utredning om ett barn inte kan påverkas eller överklagas av föräldrarna så kan föräldrar i princip neka att delta eller samarbeta i en utredning. Riskerna med ett sådant förhållningssätt upplevs förmodligen som större av många föräldrar än riskerna med att samarbeta eller foga sig efter myndigheten.

En annan tolkning av föräldrarnas anpassning är att de sett socialarbetarna som yrkesutövare med väl beprövade metoder i arbetet som de inte såg någon anledning att ifrågasätta. Ett föräldrapar ger tydligt uttryck för detta synsätt när de beskriver att de ville visa att de hade rent mjöl i påsen och att de förstod att de var "föremål för granskning". Syftet att föräldrarna skall vara delaktiga i utredningsprocessen ser ut att överträffa föräldrarnas egen ambition till delaktighet. Flera av föräldrarna i denna undersökning hade sannolikt behövt uppmuntras att ifrågasätta och komma med synpunkter på utredningsmetoderna för att kunna framföra dessa till socialsekreterarna.

För att återknyta till diskussionen om vad för slags utredningar som genomförs i villan går det att diskutera delaktighetsbegreppet utifrån Westlunds och Isakssons kategorisering av utredningsmodeller. Samtliga föräldrar tycker att den skriftliga utredningen väl beskriver familjens situation. Det talar för att de varit delaktiga i utredningsprocessen åtminstone i den bemärkelsen att de blivit förstådda och kunnat förmedla sin historia till socialarbetarna. I en gemensam process, som gett utrymme för reflektion, har kunskap om familjen skapats eller formulerats. Den typen av kunskap om familjen kan knappast observeras utifrån eller vaskas fram genom granskning. Den går inte att formulera utan ett deltagande från familjen.

Barnens deltagande, deras upplevelser av att ha blivit lyssnade på, respekterade och kunnat påverka kan tolkas utifrån Heritages "Barn-deltagandets steg" (Heritage 1997). De barn som intervjuats upplever att de räknats med och lyssnats på av socialsekreterarna. Dock är det vuxna som fattat besluten. Socialsekreterarna har beslutat att utredning skall inledas och i detta avseende har det inte funnits något val för barnen. De vuxna har dock respekterat barnens perspektiv. Utredningsprocessen skulle därmed falla inom ramen för vad Heritage kallar "deltagande". Steg fyra på stegen innebär att barnen förstår projektet och vet varför de själva ska vara delaktiga i det. Steg sex innebär att barnens synpunkter övervägts och att de på så sätt varit med och påverkat besluten, som dock fattats av vuxna. Båda dessa kriterier verkar vara uppfyllda under denna utredningsprocess, vilket betyder att dessa två barn utifrån "Barndeltagandets steg" deltagit eller varit delaktiga under utredningstiden.

6.1.3 Inträffar några förändringar?

Förändring har i studien definierats dels genom skillnader i familjen under eller efter utredningstiden. Skillnaden kan dels gälla svårigheter som varit orsak till utredningen eller sådant som framkommit under utredningstiden. Det kan vara både negativa och positiva förändringar. En annan frågeställning är om familjen fått konkret hjälp under eller efter utredningstiden.

I tre av de fem familjer som omfattas av studien beskriver barnen, föräldrarna och socialarbetarna positiva förändringar i familjen under eller efter utredningstiden. I en fjärde familj beskriver socialsekreterare och föräldrar en positiv förändring för mamman i familjen medan pappan samtidigt menar att utredningen inneburit en press på familjen som varit ansträngande. I den femte familjen beskriver pappan att situationen blivit svårare i familjen som en indirekt konsekvens av den press de utsattes för. Samma pappa beskriver dock en försiktig optimism inför möjligheten att få hjälp. Det går att dra paralleller till de svar föräldrarna gett under intervjuer om projektet "Klara" (Hyvönen & Forsgren, 2000). Sex av sju föräldrar berättar att en utveckling, som de relaterar till utredningsprocessen, skett i familjen, efter det att utredningen inleddes. En del av föräldrarna beskriver stora förändringar, andra mindre.

En av papporna som tillsammans med sitt barn utretts i villan beskriver hur han lärt sig att anpassa sig till myndigheten. Detta kan tolkas utifrån ett maktperspektiv. Socialtjänsten har befogenheter som föräldrar vars barn skall utredas måste förhålla sig till. Den socialsekreteraren som handlagt utredningen är tydlig med att maktpositionerna finns och reflekterar under intervjun över detta. Pappan har kommit fram till att det inte är någon framgångsrik strategi att vara arg och bråka utan att han kommer längre genom att lugnt och sansat lyssna och lägga fram sin sak. Detta förhållningssätt är sannolikt framgångsrikt även i andra sammanhang och i det avseendet har han kanske lärt sig något viktigt. Å andra sidan kan det bli bekymmersamt om människor som utreds av socialtjänsten inte får bli arga och reagera om de ska tas på allvar.

Det är ett dilemma för socialtjänsten att en barnavårdsutredning kan förvärra situationen i en familj och kanske till och med för det barn

som behöver hjälp. Socialtjänsten kan inte undvika att utreda en allvarlig anmälan för att utredningen kan förvärra barnets situation. Däremot är det viktigt att fundera över vad som kan göras för att minimera risken för att situationen för barnet skall bli värre som en direkt eller indirekt följd av utredningsförfarandet.

Före utredningsprocessen förknippades socialtjänsten av flera föräldrar till de utredda barnen, med omhändertagande av barn. Detta framgår av deras oro. Om det är representativt för andra familjer som kommer i kontakt med socialtjänsten vet jag naturligtvis inte. Ett rimligt antagande är dock att åtskilliga föräldrar vars barn blir utredda oroar sig för detta. Det som för socialsekreterare är vardag, att påbörja utredningar om barn, kan för en familj vara ett mycket stort integritetsintrång som i familjens föreställningsvärld kan leda till att barnen flyttas hemifrån. Omhändertagande av barn är en relativt sett ovanlig åtgärd. Det är viktigt för såväl de familjer som socialtjänsten arbetar med som för själva arbetsprocessen att samtal förs om den rädsla som uppenbarligen finns för detta. I de familjer som utretts i villan har oron släppt när de fått ett bra bemötande eller kunnat prata med socialsekreterarna om sin rädsla. I den mån det är möjligt bör socialsekreterare uppmärksamma denna oro. Det betyder inte att man ska förneka att barn placeras. Däremot bör det vara möjligt att på ett tydligt sätt prata om bevekelsegrunderna för ett omhändertagande och processen dit, så att familjerna får en mer realistisk bild av i vilka situationer det kan bli aktuellt.

I en av familjerna i denna studie har nya insatser kunnat genomföras. I en familj har en redan pågående insats förlängts och delvis omformulerats. I ett par familjer har socialsekreterarna föreslagit insatser som inte kommit till stånd. Bristande motivationsarbete kan vara ett skäl till detta. Går det att under utredningstiden arbeta mer med motivation när det står klart vilken hjälp familjen behöver? Kan det vara ett problem att utredningstiden är kort och att det är svårt att hinna både *se behoven*, *föreslå insatser* och *motivera familjen* att ta emot hjälp? Av framför allt en förälders berättelse framgår att hon knutit an till socialsekreterarna som "hjälpare". Vilken betydelse har det för möjligheten att ta emot hjälp av någon annan?

Konsekvenserna av utredningsprocesserna varierar. Med tanke på att socialsekreterarna beskriver de anmälningar som ligger till grund för

utredningarna i villan som allvarliga kan det tyckas förvånande att inte fler och mer omfattande insatser föreslagits. En delförklaring till detta är sannolikt att andra omsorgs- och vårdinstanser varit engagerade och engagerats i familjerna, till exempel barnomsorgen, BUP och psykiatrin. En annan delförklaring kan vara att familjernas starka sidor, enligt både socialsekreterare och familjer, blivit tydliga i villan. Konsekvensen av detta kan vara att det under utredningstiden visat sig att familjen klarar sig bra utan insatser från socialtjänsten.

Socialsekreterarna beskriver snarare processer som bidragit till förändring än konkreta skillnader i familjerna. Det kan förklaras på olika sätt. Det kan ses som ett utslag av utredningsmetoden som är, eller avser att vara, processinriktad och ge möjlighet till reflektion och eftertanke. Detta är naturligtvis socialsekreterarna medvetna om. Det kan också vara något som ingår i yrkesrollen, att vara observant på skeenden och förändringsprocesser och att beskriva dessa i ord. Språkbruket på arbetsplatsen har sannolikt betydelse för detta och benägenheten att beskriva processer kan relateras till yrke och metod.

Westlund och Isaksson (2001) beskriver en utredning som en stödprocess som är viktig för att rätt insatser (huvudprocesser) skall kunna genomföras. Då fyra av de fem familjerna i studien har haft direkt nytta av utredningen i den bemärkelsen att de fått hjälp och det inträffat positiva förändringar i familjen, skulle det gå att definiera dessa utredningar som både stöd- och huvudprocesser. Hyvönen och Forsgren har i sin studie (2000) funnit liknande resultat om förändring och utveckling hos familjerna. Westlund och Isaksson menar dock att en utredning inte bör uppfattas som en insats i sig (en huvudprocess) även om den i vissa fall *kan fylla funktion som en insats*. Intentionen med en utredning är att ta reda på om det finns behov av insatser från socialtjänsten. Trots att det inte är ett primärt syfte att familjerna ska få hjälp under utredningstiden så har det uppenbart blivit en konsekvens för flera av familjerna.

6.2 Avslutande diskussion

Det utredningsprojekt som utvärderats i denna studie har bland annat som syfte att barnen skall bli synliga under utredningsprocessen, att familjerna skall bli delaktiga och att förändringar i familjerna skall underlättas.

Syftet med denna undersökning har varit att, ur familjernas och socialsekreterarnas perspektiv, försöka beskriva hur barnen gjorts synliga under utredningsprocessen, i vilka avseenden familjerna varit delaktiga och om några förändringar inträffat under eller efter utredningstiden.

Intervjuer med socialsekreterare och familjemedlemmar och analysen av dessa har visat att både familjer och socialsekreterare är övervägande positiva till detta sätt att arbeta med barnavårdsutredningar. De syften som ursprungligen formulerades för utredningsprojektet och som granskats i studien har i flera avseenden uppnåtts. Det betyder inte att allt är bra och ingenting behöver förändras. Utvecklingsområden finns och även dessa har blivit tydliga i utvärderingen.

Både familjerna och socialarbetarna beskriver att barnen uppmärksammas och hörsammats i samtliga utredningsprocesser. Eftersom jag inte jämfört utredningar som gjorts i villan med några andra utredningar ger inte utvärderingen svar på om detta är en förbättring i förhållande till ett mer traditionellt arbetssätt. Det som talar för att så skulle kunna vara fallet är att de flesta, för att inte säga alla, barn som utretts tillbringat mycket tid i villan med socialsekreterarna. Betydligt mer tid än vad som vanligtvis förekommer i barnavårdsutredningar. Resonemanget om att vuxnas behov lätt tar överhanden under utredningsprocessen är intressant. Föräldrars situation är nära förknippad med deras förmåga att ta hand om barn och tillgodose deras behov. Detta gäller alla barn även om det blir mer påtagligt när det är små barn som utreds. Därför måste föräldrarnas situation och svårigheter ibland beskrivas ingående. Betoningen av att ha ett barnperspektiv och att samtala med barn har under senare år varit stark i alla sammanhang där barns position i barnavårdsutredningar diskuteras. Barn har rätt att komma till tals i utredningar som rör dem men samtalen skall inte betyda att barnen pressas på åsikter. Deras röster måste vägas samman med andra röster i utredningsprocessen för att den bild som ges av barnets situation skall bli allsidig.

En utmaning för att göra barnet än synligare i utredningsprocessen är att utveckla metoder för att konkret koppla all väsentlig information som framkommer under en barnavårdsutredning tillbaka till barnet. Vad betyder det för barnet att pappa dricker eller slår mam-

ma? På vilket sätt påverkas barnet? Vad vet socialtjänsten om det? Vad kan göras för att socialtjänsten ska bli än bättre på att ta reda på och beskriva det?

Familjernas delaktighet i utredningsprocessen är också något som kan utvecklas ytterligare. Att de känner igen sin situation i dokumenten talar för att de varit delaktiga i processen som lett fram till det skrivna ordet. Jag frågar mig dock; vad betyder det att familjerna i så liten grad själva beskriver att de undrat över eller haft synpunkter på metoder i utredningsarbetet? Deras inflytande under utredningen kan sannolikt bli större. Varför har de inte ifrågasatt mer? Beror det på att socialarbetarna alltid varit tydliga och väl kunnat motivera sina tillvägagångssätt? Vilken roll spelar maktförhållandet och respekten för myndigheten? Tror familjerna att de har mindre möjligheter att påverka än de faktiskt har? Av vilka anledningar har föräldrarna inte alltid deltagit i referentsamtalen? Finns det andra skäl än att de inte velat? Vad gör det för skillnad när en familj väljer att inte delta i ett sådant samtal?

Att flera av familjerna beskriver positiva förändringar som inträffat under eller efter utredningstiden talar för att utredningsmetoden har mobiliserande effekter. Hur beständiga dessa förändringar är ger utvärderingen inte svar på eftersom familjerna endast intervjuats vid ett tillfälle. Ett område som behöver utvecklas verkar dock vara övergången mellan utredning och insats, mellan stödprocess och huvudprocess. I flera av familjerna har det uppstått ett glapp mellan utredning och insats. Den hjälp familjen erbjudits har inte alltid tagits emot eller av andra anledningar inte kommit till stånd. Socialarbetarna har delvis förklarat detta med att de personer som skulle erbjuda stödet inte kommit in tillräckligt snabbt i processen. En slutsats jag drar är att det, efter en intensiv och närgången utredningsprocess med två socialarbetare, innebär svårigheter för familjen att koppla på en eller flera nya hjälpare. Uppenbarligen behöver man fundera vidare kring hur det ska gå till.

6.2.1 Insynen

Ingen av föräldrarna tycker att insynen i familjen varit för stor under utredningstiden. Två av föräldrarna beskriver att de, på grund av vetskapen om den ständiga "granskningen" i villan, kunde bli trötta.

Samma föräldrar ger uttryck för att observationen var en självklar del av utredningsprocessen. En förälder tycker att insynen i familjen varit för liten. Socialsekreterarna beskriver att de fått en god inblick i familjen och barnens livssituation och att de sett sådant som inte hade varit möjligt att se under en mindre intensiv utredning. En konsekvens av detta var att de kunde göra bättre och säkrare bedömningar eftersom en stor del av informationen i utredningarna kom från direkta iakttagelser och inte var andrahandsuppgifter.

Det är en aning överraskande att familjerna inte besvärats av den stora insyn som åtminstone socialsekreterarna upplever att de haft i familjen. Utredningsförfarandet innebär ett stort integritetsintrång i familjen och det är lätt att föreställa sig att detta skulle uppfattas som obehagligt eller kränkande. Familjernas förhållningssätt kan möjligen relateras till diskussionen om acceptans och delaktighet där flera av föräldrarna helt enkelt accepterat att utredningen måste genomföras och även hur den ska genomföras. En annan förklaring kan ligga i familjernas utsagor om att de känner igen den beskrivning som ges av barnet och familjen i utredningsdokumenten. Familjerna skulle i efterhand kunna legitimera socialsekreterarnas insyn eftersom resultatet av processen, det vill säga den skriftliga utredningen, blev bra.

I åtminstone en av utredningarna ger socialsekreteraren och en förälder skilda beskrivningar av hur stor insynen faktiskt var i familjen. När socialsekreteraren beskriver en närmast total insyn menar föräldern att socialsekreterarna egentligen inte såg någonting alls. Detta är en viktig kontrast som bör leda till reflektioner om att det som kommer fram och observeras under en utredningsprocess i villan ibland överskattas, eller riskerar att överskattas.

Sallnäs (1995) framhåller i sin studie av ett utredningshem att det fanns ett autenticitetsproblem eller imitationsproblem i institutionens försök att efterlikna ett "vanligt liv". Likheter mellan utredningshemmet och intensivutredningarna i villan är ambitionen att skapa en hemlik miljö och förutsättningar för verkligt utövat föräldraskap. Detta kan skapa autenticitetsproblem i båda verksamheterna. Ändå innehåller de observationer som görs en kärna av verkligt utövat föräldraskap. Sammanhanget under en utredningsprocess i villan är

konstruerat och inte en del av barnets eller familjens verkliga vardagsliv. Dock kan de situationer som konstrueras i villan i vissa avseenden påminna om, och även säga något om barnets och familjens vardag.

6.2.2 Miljöns betydelse

Både socialsekreterare och familjer beskriver miljön i villan i positiva ordalag. Den är hemlik, mysig, trivsamt, bidrar till en avspänd atmosfär, underlättar för lek och samvaro samt planerade och spontana pauser. Möjligheten att äta och fika tillsammans verkar betydelsefull då dessa stunder fyllt flera olika funktioner. Socialarbetarna menar att de bland annat bidragit till mer avspända samtal med familjerna, både om frågor som rört utredningen och mer triviala saker. Flera socialsekreterare framhåller det positiva i att de fått visa fler allmänmänskliga sidor och att relationen till familjen förändrats när de samtalats runt "vardagspyssel" i köket och inte bara i utredningssamtal. Familjerna har uppskattat måltiderna och stunderna kring dessa. Ett par föräldrar beskriver detta som en självklar del i utredningen och tycker att det var bra att socialsekreterarna fick observera vardagliga situationer. Andra beskriver tiden runt måltiderna i första hand som pauser.

En intressant fråga är *hur stor betydelse miljön har i förhållande till det intensiva i metoden*. Samtliga intervjuade föräldrar säger att de föredrar en intensiv utredning i villan framför en mer traditionell utredning på socialtjänstkontoret. Som skäl för detta anges både att det går fortare, att socialarbetarna får se mer och får en rättvisare bild av familjen och att miljön i villan är trevligare och bidrar till en mer avspänd atmosfär. Två föräldrar med ett flertal tidigare myndighetskontakter betonar särskilt starkt miljöns betydelse. En av dem tror inte att det hade varit möjligt att genomföra en rättvisande utredning på socialtjänstkontoret.

I den metod som utvecklats i villan verkar miljö och utredningstid vara väl integrerade. Att genomföra en intensivutredning på socialtjänstkontoret eller i familjens hem skulle delvis kräva en annan planering även om ett flertal av de metoder som används i villan kan användas även i en annan kontext. Jag får en bild av att miljöns främsta förtjänst är att den "tvingar" fram ett annat förhållningssätt både från socialsekreterarna och familjerna än det som är givet på

socialtjänstkontoret eller i familjens hem. Detta bidrar till att relationen mellan socialsekreterare och familj blir en annan.

Kontexten på socialtjänstkontoret är myndighetens vilket främjar ett påtagligt myndighetsperspektiv. Detta innebär stor tydlighet för både familj och socialsekreterare vilket i en del sammanhang kan vara att föredra. I andra sammanhang kan kontexten verka hämmande på utredningsprocessen och relationen mellan socialsekreterare och familj. I familjens hem blir socialarbetarnas roll dubbel. På ett plan är de gäster hos familjen vilket betyder anpassning till deras normer och miljö. Å andra sidan är de "objudna gäster" som faktiskt representerar en myndighet med stora maktbefogenheter. Familjen blir värdar som förväntas släppa in socialsekreterarna i sitt hem. En sådan kontext kan möjligen främja ett gränsöverskridande beteende där socialarbetaren går in överdrivet i rollen som gäst och blir "vän" med familjen. Förväntningar på detta kan även finnas hos familjen. Att utreda i familjens hem skulle även kunna främja ett överdrivet myndighetsbeteende där socialarbetaren intar rollen som "*granskare*" och *familjen ska visa upp sitt hem*. I villan är miljön hemlik men ändå opersonlig på så sätt att den *faktiskt inte är någons hem*. En av föräldrarna beskriver den som "*mer neutral*" vilket kan vara en bra beskrivning.

Socialarbetarnas förhållningssätt gentemot de barn och familjer som utretts i villan har uppenbarligen varit inriktat på process och dialog. Familjerna betonar socialsekreterarnas personligheter och relationen till dem. Detta är inte något som socialsekreterarna lyfter fram. Möjligen värjer de sig mot att komma för nära och bli för viktiga för familjen, vilket kan ha skett i någon eller några av familjerna. En fråga är om miljön i villan blivit "för avspänd" så att familjerna som en pappa uttrycker det "*nästan glömde bort att man var föremål för observation*". Utredningsprocessen skulle kunna få manipulativa drag om familjen invaggades i en tro och känsla av att vara omhändertagen i stället för utredd. Mot detta talar att familjerna är nöjda med de skrivna utredningarna och att de inte kommit som överraskningar. Om familjen känt sig manipulerade borde de rimligen haft mer kritik att framföra om det skrivna ordet.

6.2.3 Familjernas starka sidor

Både socialsekreterare och familjer tycker att utredningsdokumenten ger rättvisande beskrivningar av familjerna och deras situationer. Flera av socialsekreterarna betonar att familjens starka sidor framträtt tydligare än de normalt gör under en utredningsprocess. Socialsekreterare Yvonne Thunblom berättar att hon på ett medvetet sätt arbetat med att beskriva och leta efter familjens styrkor. Hennes uppfattning är inte att man med en sådan ingång "missar" problemen i familjen. Tvärtom menar hon att dessa blir tydliga vid avsaknad av resurser. Flera föräldrar tycker att det står mycket positivt om familjen i utredningsdokumenten och att socialsekreterarna sett deras starka sidor och kunnat beskriva dem. I andra rapporter om intensivutredningar ger intervjuade familjer liknande beskrivningar.

Egelund har i en jämförande studie mellan danska och svenska socialhögskolor visat att det under utbildningarna läggs betydligt större vikt vid risk- än skyddande faktorer (Egelund 2000). Detta trots att forskningen om skyddande faktorer under senare år har varit banbrytande. Problemfokus är således inte bara något som socialsekreterare i praktiken riskerar att dras ner i. Det lärs ut på socialhögskolorna. Om socialtjänsten kan utveckla metoder som, utan att bortse från eller förringa svårigheter i familjer, kan bidra till att risk- och skyddsfaktorer viktas på ett rättvisande sätt kan detta komma både familjer och socialsekreterare till godo. Att både socialsekreterare och familjer, i flera studier, beskriver att familjens starka sidor kommit fram i utredningsprocesser som bedrivits intensivt i lägenhet eller hus antyder att denna modell för utredningar kan vara en sådan metod.

6.2.4 Utredningarna ur ett könsperspektiv

Under arbetet med utvärderingen har jag funderat över vilka familjer som utretts i villan och hur det kommer sig att just de har blivit aktuella för en sådan utredning. De svar som getts av socialsekreterarna är bland annat att det varit allvarliga anmälningar, att alternativet varit institutionsutredning, att det funnits behov av att få en omfattande bild av familjens situation och att få se barnen och föräldrarna tillsammans. Socialarbetarna bedömer uppenbarligen situationen för de utredda barnen som allvarlig. Av de fem familjer som omfattas av studien framstår mammornas problem som tyngst i fyra. En av dessa utredningar påbörjades för att mamman i familjen blivit slagen av

sin sambo (inte barnets pappa). Även i denna utredning flyttades snabbt fokus till mammans och barnets samspel och mammans svårigheter blev primära. Barnets pappa lyser med sin frånvaro. Endast i en av familjerna beskrivs pappans beteende i förhållande till barnen och umgängesproblematik som de svåraste omständigheterna i familjen.

Mitt urval är litet och går inte att generalisera till andra verksamheter. Dock väcker detta tankar om hur socialsekreterare bedömer och värderar föräldrars betydelse och brist på betydelse beroende på vilket kön de tillhör. Hur kommer det sig att utredningsbehovet ansetts så stort för barn som har mammor som brister i omsorgsförmåga att en utredning i villan varit befogad? Är detta ett större problem för ett barn än en pappa som brister? I någon av familjerna uttalas att rollfördelningen var sådan att mamman tog hand om hemmet och barnen och pappan arbetade. I en familj lyser pappan med sin frånvaro och i ytterligare en annan beskrivs han som en ganska sympatisk kille, dock för omogen för att kunna ta hand om ett barn ensam. Det går naturligtvis att hävda att urvalet av utredningarna till villan är en slump, att det lika gärna kunde vara pappornas problem som stod i centrum. Jag gör dock en annan tolkning. Kullberg och Kåhl är två forskare som studerat hur könsaspekten påverkar relationen mellan socialsekreterare och klient. Båda menar att könsperspektivet är viktigt i det sociala arbetet, men att kunskapen om hur det påverkar det är outvecklad (Denvall, 1999). Samhällets syn på mäns och kvinnors ansvar i förhållande till barnen skiljer sig väsentligt åt. Kvinnor tar ut en överväldigande stor del av föräldraledigheten. Det är kvinnor som går ner i arbetstid för att vara med barnen och kvinnor som står för merparten av planering och skötsel av hemmet. Så ser samhället ut och socialtjänsten är en del av detta. När en mamma brister i omsorg faller en, i samhällets ögon, större del av barnens värld samman än om en pappa brister. Socialtjänsten utgör i detta hänseende inget undantag.

6.2.5 Några kritiska synpunkter

Projektet med intensivutredningar i Sollentuna har pågått aktivt i ett och ett halvt år. I många andra kommuner i Sverige finns liknande verksamheter sedan betydligt längre tid tillbaka. De flesta barnavårdsutredningar genomförs dock inte på detta sätt. I mer traditionella

utredningar där socialsekreterare träffar barnen och föräldrarna på socialtjänstkontoret för ett antal samtal, gör något eller några hembesök och ett par referentsamtal blir det betydligt mindre inslag av observation än i en utredning i lägenhet eller villa. Insynen i familjen blir mindre. Av de familjer som omfattas av denna studie framgår att en skulle ha placerats på institution för utredning om inte möjligheten till utredning i villan funnits. De övriga hade sannolikt utretts på traditionellt sätt, vilket inneburit betydligt mindre insyn i familjen. Utredningarna har blivit mer omfattande än de annars skulle ha blivit. Eftersom socialtjänstlagen föreskriver att en utredning inte skall göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet (Socialtjänstlagen 11:2) är detta viktigt att överväga. Å andra sidan visar den kritik som genom forskning framförts mot socialtjänstens sätt att utreda snarare att barnavårdsutredningar är för ytliga och innehåller för lite information än att de är för omfattande. Så länge familjerna väljer att utredas i villan, vet vad det innebär och vad alternativet är, är allt väl. Av intervjuerna med familjerna och socialarbetarna framgår dock att valet inte alla gånger varit tydligt. Flera av familjerna har en oklar uppfattning av vad som skulle hända om de avböjt att utredas i villan. Tydlighet och etiska överväganden av när det är motiverat att utreda en familj i villan som är tveksam eller ovillig till en sådan kraftig intervention är viktiga.

Egelund har visat hur socialtjänsten, för att hantera motsättningar mellan familjers behov och socialtjänstens organisation, anpassar familjer till det utbud av insatser och utredningsmodeller som står till buds (Egelund 1997). Tillgången till villan gör att utredningarna som genomförs där blir annorlunda än de skulle ha blivit annars. Sannolikt är detta ofta till fördel både för familjen och socialsekreteraren. Etiska spörsmål uppstår dock om fokus förskjuts väsentligt, om familjen blir "överutredd" eller om de inte samtycker till metoden. Ett exempel i denna studie är familjen där utredning inleds för att mamman anmält sin sambo för misshandel. Fokus för utredningen förskjuts redan inledningsvis och kommer snabbt att hamna på mammas och barnets samspel. Detta var uppenbarligen en effekt av metoden. Det kan mycket väl ha varit motiverat och mamman i familjen är nästan överväldigande nöjd med det bemötande hon fick under utredningstiden. Likväl är det ett dilemma bland annat då mamman

inte verkar särskilt medveten om den observation hon under hela utredningstiden var utsatt för. Hon beskriver snarare kontakten som hjälpande. En sådan utredning riskerar att få manipulativa inslag.

6.3 Avslutande ord

Efter att ha arbetat många år inom socialtjänsten med att utreda barn och familjer har det varit spännande och nyttigt kliva ur verksamheten och lyssna på vad både utredda familjer och utredande socialsekreterare har att säga om utredningsprocesserna i villan. Intervjuerna med föräldrar och barn har påmint mig om hur viktigt det är att fråga och ta reda på hur socialtjänstens arbete uppfattas av dem det är till för. De erfarenheter som familjerna berättar om är unik kunskap som bör tillvaratas både som bekräftelse på det som fungerar och möjlighet till utveckling av det som fungerar mindre bra. Intervjuerna med socialarbetarna har gett både mig och förhoppningsvis dem tillfälle att reflektera över utredningsprocessen och även bidragit till att jag kunnat jämföra socialarbetarnas berättelser med familjernas. I vissa avseenden har de överensstämmt med varandra och andra avseenden inte. Att berättelserna går isär betyder inte att den ena är mer sann än den andra. Sanningshalten i beskrivningarna är inget jag tagit ställning till. Snarare visar berättelsernas variationer att vi ser olika på händelseförlopp, att vi minns och lägger olika tyngd vid skilda saker delvis beroende på vilket perspektiv vi anlägger.

För att sluta där jag började, i påståendet att utredningar om barn är en av socialtjänstens viktigaste uppgifter, menar jag att det inte går att överskatta betydelsen av kunskap och metodutveckling inom detta område. Det är knappast stimulerande att som socialsekreterare läsa forskningsrapporter som till stora delar handlar om alla brister som finns i verksamheten och hur dåliga socialsekreterare är på att utreda. Med den press många socialsekreterare arbetar under krävs det åtskilliga kullerbyttor både i tanke och känsla för att kunna vända på kritiken och se den som en sporre till utveckling. Ändå är det viktigt att komma dithän. När socialarbetare, med stöd av forskningen, blir bättre på att beskriva bra metoder och sätt att arbeta med utredningar om barn, blir det förmodligen lättare att dra nytta av den kritik som finns mot socialtjänsten på ett mer kreativt sätt.

Bilagor

- 1. Intervjuguide till föräldrar**
- 2. Intervjuguide till barn**
- 3. Intervjuguide till socialsekreterare**
- 4. Litteraturförteckning**

Bilaga 1

Intervjuguide till föräldrar

Frågor om varför utredningen påbörjades

1. Vad heter dina barn?
2. Har de tidigare utretts av socialtjänsten?
3. Av vilken anledning blev de utredda den gången?
4. Vad var anledningen till att socialtjänsten inledde utredning den här gången?
5. Vad berättade socialsekreterarna för dig om orsaken till att de ville utreda dina barn?

Frågor om mottagandet och miljön under utredningen

6. Hur tycker du att socialsekreterarna tog emot er när ni kom till huset?
7. Vad tycker du om miljön i huset? Är det något du skulle vilja var annorlunda?
8. Vad tycker du om måltiderna och tiden runt dessa?
9. Tycker du att det var lagom många pauser under en dag eller hade du önskat att de var fler färre/ längre/kortare pauser?

Frågor om utredningens genomförande

10. Vet du när utredningen påbörjades och avslutades?
Är det viktigt för dig att veta?
11. Tycker du att socialsekreterarna lyssnat på dig under denna utredning?
Om inte; vad hade du önskat att de skulle ha lyssnat bättre på?
12. Tycker du att de uppmärksammat dina barn under utredningen?
På vilket sätt?
13. Tycker du att de lyssnat på andra som du ville att de skulle lyssna på?
Om inte, på vem och på vilket sätt hade du önskat att socialsekreterarna skulle ha lyssnat bättre?
14. Vad tycker du om de samtal och andra aktiviteter som genomfördes under utredningstiden? Förstod du varför dessa genomfördes? Fanns det saker ni gjorde eller pratade om som du inte förstod skälet till?
15. Är det något under utredningstiden du skulle velat förändra, som du tycker att socialsekreterarna borde ha gjort på ett annat sätt?
16. Har du under utredningstiden fått stöd och hjälp? I så fall på vilket sätt och med vad?
17. Tycker du att du lärt dig något själv under utredningstiden; om dig själv, om ditt barn, om din roll som förälder, om barnuppfostran etc?
Kan du ge exempel?

Frågor om den skrivna utredningen, slutsatser och förslag till insatser

18. Tycker du att det som står i utredningen i stort ger en rättvisande bild av dig och dina barn?
19. Om du inte tycker det; vad tycker du är felaktigt?
20. Är det några uppgifter du saknar i den slutliga utredningen som du anser borde varit med?
21. Tror du att den hjälp/ de insatser som föreslås i utredningen kommer att vara till hjälp för sig och dina barn?
22. Har ni fått den hjälp som föreslås i utredningen? Om inte, vet du varför?
23. Om du hade en kamrat som stod inför valet att tillsammans med sina barn utredas på det här sättet skulle du rekommendera det då?
24. Har du några råd eller tips att ge till Socialtjänsten som gör sociala utredningar om barn?

Bilaga 2

Intervjuguide till barn

Varför kom vi till utredningshuset?

1. Berätta hur det kom sig att ni fick komma till det här huset?
2. Fick ni veta vad ni skulle göra här?
3. Vem berättade det för er?

Hur det såg ut i huset och hur det var att komma hit

4. Vad tycker ni om det här huset? Vad är bra och vad är dåligt?
5. Saknade ni något i huset? (som hade varit bra att ha när ni var här)
6. Berätta hur det var att komma hit? Vad tyckte ni om det?

Frågor om vad ni gjorde i huset under de veckor ni kom hit?

7. Vill ni berätta vad ni gjorde när ni var i huset?
8. Vad tyckte ni om det ni gjorde? Vad var bra? Vad var inte bra?
9. Gjorde ni något utanför huset tillsammans med socialsekreterarna (ange namn) under den här tiden? Vad? Vad tyckte ni om det?
10. Vad tror ni att socialsekreterarna (namn) ville veta om dig och din familj?

Frågor om vad som hände sen och vad som ska hända?

11. Berätta om ni vet eller tror att det bestämdes något i huset?
Vad var det i så fall?
12. Är det något som blivit annorlunda i er familj sedan ni var här i huset?
(Något som blivit sämre eller bättre? Vad?)
13. Vet du om ni, i er familj, har fått någon hjälp sedan ni var här? Vilken?
Är det bra eller dåligt? (Frågan kan preciseras genom att kopplas till de svar som barnen gett tidigare ex på fråga 1: ex. "Du berättade att ni fick komma hit för att ni bråkade så mycket i familjen")

Bilaga 3

Intervjuguide till socialsekreterare

Frågor om varför utredningen påbörjades

1. Vet du om de barnen / den familjen som du var tillsammans med i utredningshuset har utretts tidigare av socialtjänsten?
2. Av vilken anledning blev de utredda den gången?
3. Vad var anledningen till att socialtjänsten inledde utredning denna gång?
4. Vad/hur berättade du och Yvonne för familjen om orsaken (-erna) till att utredning inleddes denna gång.
5. Hur presenterade ni alternativet med intensivutredning? Var det ett alternativ? Fick familjen välja? Vilka var alternativen?

Frågor om mottagande och miljö under utredningen

1. Kan du berätta om hur familjen och barnen togs emot i utredningshuset?
2. Hur tror du att de upplevde mottagandet? (Vad är det som får dig att tro det?)
3. Vad tycker du om miljön i huset? Är det något som du skulle vilja var annorlunda? Vad?
4. Vad tror du att familjen tyckte om miljön, hur det såg ut och vad som fanns i huset?
5. Vad tycker du om måltiderna i huset med familjen och tiden runt dessa? Hur det fungerade? Vilken funktion de fyllde för dig som utredare/ för familjen?
6. Tycker du att det var lagom långa och många pauser under en dag? Vad fyllde de för funktion för dig/ för familjen?
7. Tror du att familjen tyckte att det var lagom långa pauser?

Frågor om utredningens genomförande

1. När påbörjades /avslutades utredningen? (Hade den redan påbörjats innan familjen kom till huset, i så fall när? Och vad hade gjorts innan?)
2. Tror du att det var tydligt för familjen när utredningen inleddes resp. avslutades?
3. Tycker du att du och din kollega lyssnat tillräckligt mycket på föräldrarna och barnet i denna utredning? Finns det något som du i efterhand tycker att ni borde ha lyssnat bättre på? I så fall vad?
4. Tror du att familjen tycker att de blivit lyssnade på?

5. Tycker du att ni uppmärksammat barnet/ barnen tillräckligt under denna utredning? På vilket sätt?
6. Vad tror du att föräldrarna skulle svara på den frågan?
7. Tycker du att ni lyssnat på /pratad med andra viktiga personer omkring familjen i tillräcklig omfattning? Finns det någon/några som du tycker att ni borde ha lyssnat på /pratad med som ni inte hann med eller förbisåg?
8. Vad tror du att familjen skulle säga om det?
9. Vad tycker du om de andra aktiviteterna som ni genomförde under utredningen, ex. hembesök, utflykter? Vad fyllde de för funktion? Vad tror du att familjen tyckte om detta?
10. Är det något under utredningen som du skulle velat förändra, gjort annorlunda? Vad?
11. Tror du att det är något som familjen skulle velat att du och din kollega gjort annorlunda under utredningen?
12. Tycker du/tror du att familjen under utredningen fått stöd och hjälp? På vilket sätt, med vad?
13. Tror du att familjen tyckte att de fick stöd och hjälp under utredningen? På vilket sätt?
14. Vad har du lärt dig under den här utredningen? (om barnavårdsutredningar, om arbete med familjer, om dig själv som socialarbetare?)
15. Tror du att föräldrarna lärde sig något under utredningen, om sig själva, om sina barn etc. Exempel?

Frågor om den skrivna utredningen

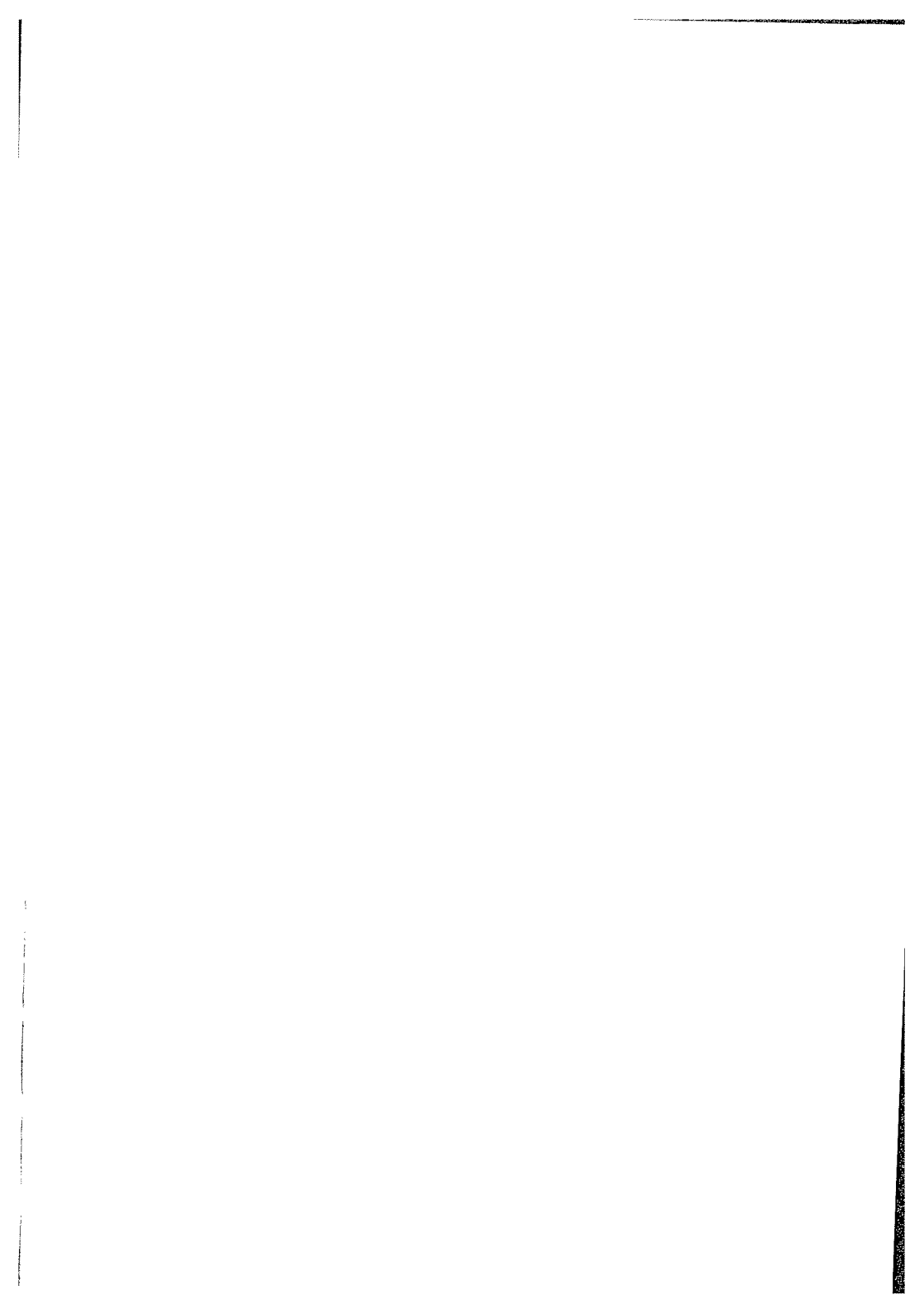
16. Tycker du att det som står i utredningen i stort ger en rättvisande bild av familjen ni utrett?
17. Om inte, vad tycker du är felaktigt?
18. Vad tror du att familjen skulle säga om den saken?
19. Är det något som du saknar i den slutliga utredningen? Vad?
20. Tror du att den hjälp som föreslås i utredningen kommer att vara till hjälp för familjen och barnen? Tror du att familjen tycker det?
21. Har familjen fått den hjälp som föreslås i utredningen? Om inte, varför? Vet familjen det?
22. Tror du att den här familjen skulle rekommendera en kompis som stod inför valet att utredas i huset eller på ett mer traditionellt sätt skulle rekommendera detta sätt? Varför? Varför inte?
23. Har du några egna kommentarer som du vill förmedla?

Bilaga 4

Litteraturförteckning

- Andersen, H., (Red.). (1994). *Vetenskapsteori och metodlära, en introduktion*. Lund: Studentlitteratur
- Andersson, G., Aronsson, K., Hessle, S., Hollander A. & Lundström, T. (1996). *Barnet i den sociala barnvården*. Stockholm: CUS, socialstyrelsen. Liber
- Andersson, H. (1999). *Samtal språk och möjligheter – psykoterapi och konsultation ur portmodern synvinkel*. Stockholm: Mareld
- Aronsson, K. (Red.). (2001). *Haverier i social barnvård? Fem fallstudier*. Stockholm: CUS, socialstyrelsen. Gothia
- Backman, J. (1998). *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur
- Claezon, I. (1987). *Bättre beslut. En studie i socialsekreterarnas handläggning av omhändertagande av barn*. Umeå universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Bergström, K. (2001). *Projektet Utredningsenheten i Huddinge kommun – en utvärdering av kvalitet, kompetens och kostnader* (Skriftserie nr 21/01) Stockholm: FoU-Södertörn
- Denvall, V. (1999). *Möten med Anna –vännen, socialarbetaren och forskaren*. Stockholm: Mareld
- Edvarsson, B. (1996). *Kritisk utredningsmetodik*. Stockholm: Liber Utbildning AB
- Egelund, T. (1997). *Beskyttelse af barndommen*. Köpenhamn: Hans Reitzels forlag
- Egelund, T., Kvilhaug, A., Liebing, A. & Östberg, F. (2000). *Social barnvård –kunskap och professionalisering. En komparativ studie av undervisningen i social barnvård i svensk socionomutbildning och danska socialrådgivarutbildning*. Stockholm: CUS, socialstyrelsen.
- Gladher, (2002) *Barnvårdsutredningens inre dynamik – en studie om uppfattningar* (magisteruppsats)
- Heritage, C. (1997). *Turning Points*, Storbritannien. Department of health
- Hyvönen, U & Forsgren, N. (2000). *Klara. Om kvalitet och effek-*

- tivitet i det sociala arbetet med barnvårdsutredningar – en processutvärdering av ett utvecklingsprojekt* (Skriftserie nr 2/2000). Umeå: Utvecklings- och fältforskningsenheten Umeå socialtjänst. Umeå universitet.
- Kvale, S., (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
- Lagerberg, D. & Sundelin, C. (2000) *Risk och prognos i socialt arbete*. Stockholm: CUS, socialstyrelsen. Gothia.
- Lidman, K. (2000). *Projektet lägenhetsutredning/hus – intensivutredning jml §50 SoL*. Sollentuna: socialtjänstkontoret.
- Rapport 2002:16. *Låt barnet komma till tals! Tillsyn av barnvårdsutredningar 2002*. Länsstyrelsen i Stockholms län.
- Messing, J & Westlund, P. (2000). *Barnets perspektiv.Handledning och konsultation i dramaturgisk form*. (Drf-rapport 2000:6). Falun: Dalarnas forskningsråd
- Sallnäs, M. (1995). *Att utreda föräldraskap*. Socialvetenskaplig tidskrift nr 4/95.
- Sundell, K. & Karlsson, U. (1999). *Social barnavård i tio svenska kommuner* (FoU-rapport 1999: 26). Stockholm: Socialtjänstförvaltningen, Forsknings- och utvecklingsenheten.
- Sundell, K., Egelund, T. (2001). *Barnvårdutredningar*. Stockholm: CUS, socialstyrelsen. Gothia
- Söderman, B. (1998) *Lägenhetsutredning, intensiva barnvårdsutredningar jml §50 i öppenvård. En kortfattat beskrivning*. Familjesektionen, socialförvaltningen Haninge kommun.
- Tomm, K. (2000) *Systemisk intervjumetodik, en utveckling av det terapeutiska samtalet*. Smedjebacken. Mareld
- Wahlström, G. (2000). *Barnets perspektiv i barnvårdsutredningen –hörs barnets egen röst?* (Magisteruppsats 20 p) Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete,.
- Westlund, P. & Isaksson, S. (2001). *Barnvårdsutredning –information, reflektion och mobilisering*. Stockholm: Liber AB
- Wilson, J. (1999). *Barnets röst i utredning och behandling*. Mareld
- Östberg, F., Wåhlander, E. & Milton, P (1999). *Barnvårdsutredningar i sex kommuner –en vinjettstudie*. (CUS-skrift 1999:8). Stockholm: CUS, socialstyrelsen.

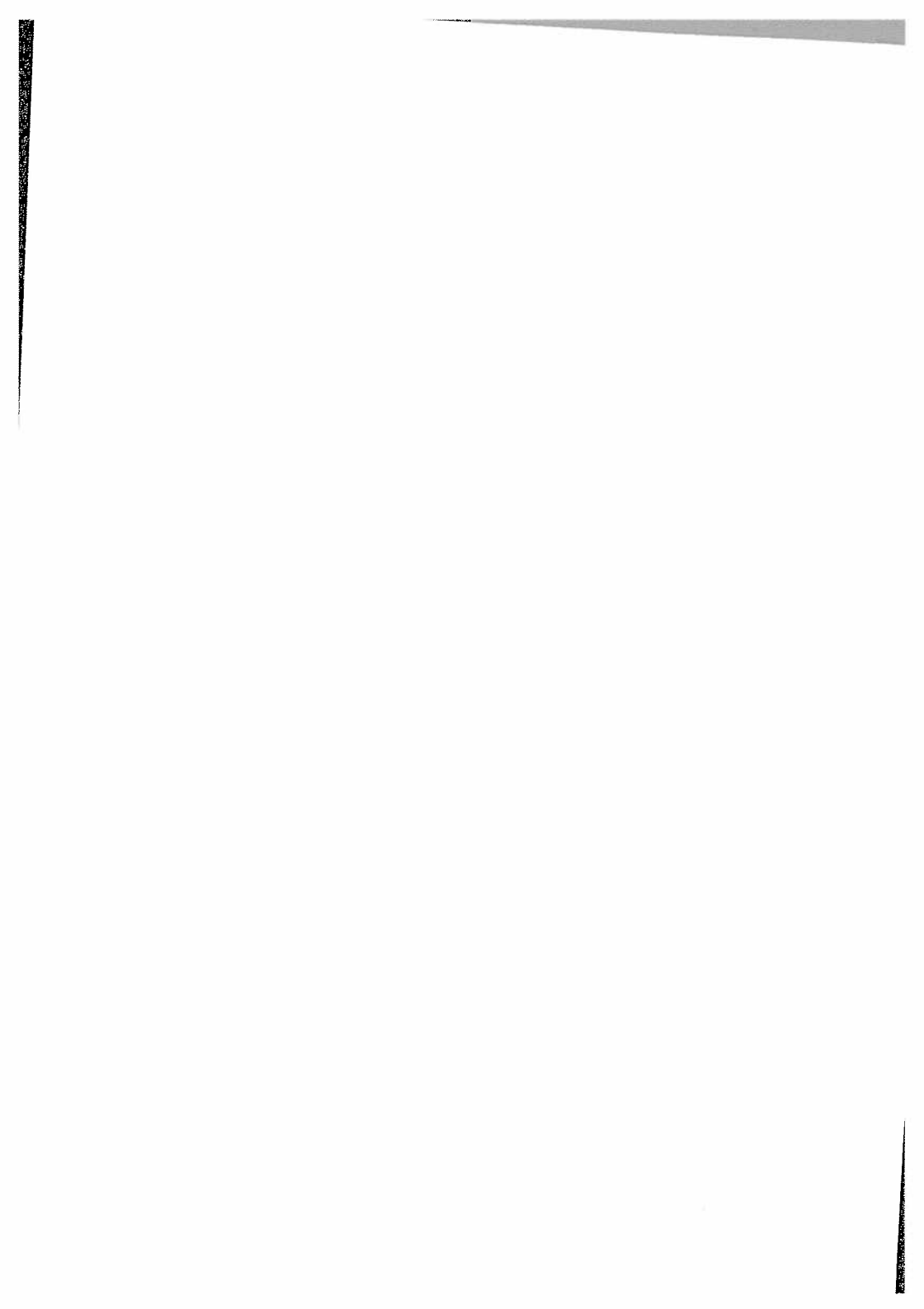

Tack

Jag har många att tacka för att denna studie kunnat slutföras. Först vill jag tacka de familjer som genom sitt deltagande i intervjuer bidragit med värdefull och unik kunskap. Jag vill också tacka de socialsekreterare i Sollentuna som avsatt arbetstid och tankemöda för att svara på mina frågor. Stort tack till Catharina Widmark som genomförde de första intervjuerna med familjemedlemmarna, till Yvonne Thunblom och Kerstin Lidman som med uppmuntran och entusiasm gjort arbetet lättare. Tack till de socialsekreterare från olika Nordvästkommuner och från Maria-Gamla stan som deltagit i referensgruppen. Tack till Eva Wrangsjö för värdefulla synpunkter och kommentarer och till Ann Boklund Palm för kritisk läsning, kreativa idéer och idel uppmuntran som gjort rapporten mycket bättre än den annars skulle ha blivit. Tack till Gunnar som korrekturläst rapporten. Slutligen ett stort tack till min handledare Eva Wåhlander som genom ett utifrånperspektiv och outtröttlig läsning hjälpt mig att lyfta blicken väsentligt.

Sollentuna januari 2004

Lotta Dagnå

En inblick i familjens vardag?

Om intensiva barnavårdsutredningar

♦ Under 90-talet utvecklade socialtjänsten i flera av landets kommuner arbetet med barnavårdsutredningar genom att genomföra dessa intensivt, under en begränsad tid i hemliknande miljö. I stället för att placera barnfamiljer på institution för utredning genomfördes dessa på hemmaplan i en av kommunens lägenheter. Så småningom kom modellen även att tjäna som alternativ till traditionella barnavårdsutredningar som ofta är mer utdragna i tid.

I denna studie granskas en dylik verksamhet i Sollentuna kommun under åren 2001 och 2002. Föräldrar, barn och socialarbetare beskriver utredningsprocessen ur olika perspektiv. Viktiga frågor i studien är:

- ♦ Blir bamen synliga i dessa barnavårdsutredningar?
- ♦ Är familjerna delaktiga?
- ♦ Inträffar det några förändringar i familjen under eller efter en utredning?

ISBN 91-89681-08-8

Forsknings- och utvecklingsenheten för socialtjänstens
individ- och familjeomsorg i Stockholm Nordväst
e-post: fou-nordvast@sollentuna.se